

www.kitabxana.net
Milli Virtual-Elektron
Kitabxana

YAZICI VƏ ZAMAN - 3

Mir Cəlal Paşayev

Elmi məqalələr toplusu

Kitab - 3. Dilçilik-3. Sosial elmlər -4

www.kitabxana.net

Milli Virtual-Elektron Kitabxana

**Yeni Yazarlar və Sənətçilər İctimai
Birliyinin rəqəmsal nəşrlər seriyası**

Mir Cəlalın Paşayev - 100

Görəmlı yazıçı və tanınmış ədəbiyyatşunas alim Mir Cəlal Paşayevin 100 illik yubileyinə həsr olunmuş elmi konfransın materialları əsasında

YAZICI VƏ ZAMAN - 3

Dörd cilddə. III Cild. Üçüncü kitab

Dilçilik - 2. Sosial elmlər - 3

YYŞİB – kitabxana.net

Bakı-2020

**www.kitabxana.net və YYŞİB-nin
müstərək nəşri**

Tərtibçi və redaktor, layihə rəhbəri:

Aydın Xan Əbilov,
Prezident təqaüdçüsü, yazıçı-
kulturoloq, YYSİB sədri

Bu elektron nəşr Azərbaycan Respublikasının Gənclər Fonduun maliyyə yardımı ilə Yeni Yazarlar və Sənətçilər İctimai Birliyi tərəfindən həyata keçirilən “Bizi innovativ-kreativ birləşdirən kitab: Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti"” layihəsi çərçivəsində hazırlanmışdır.
Kitab tələbə – gənclər və geniş oxucu auditoriyası üçün nəzərdə tutulmuşdur.

© Yeni Yazarlar və Sənətçilər
İctimai Birliyi, 2020

YAZICI VƏ ZAMAN

III Cild

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 31 yanvar 2008-ci il tarixli Sərəncamına əsasən görkəmli yazıçı və alim, Əməkdar Elm Xadimi Mir Cəlal Paşayevin 100 illik yubileyi respublikada, xarici ölkələrdə və YUNESKO miqyasında qeyd olunur.

Konfrans 2008-ci ildə Bakıda keçirilib

Elmi redaktorlar: prof. T.M.MÜTƏLLİMOV
prof. A.C.HACIYEV
prof. E.İ.ƏZİZOV

Redaksiya **heyəti:** Prof. N.A.Paşayeva, AMEA-nın müxbir üzvü, prof. T.İ.Hacıyev, AMEA-nın müxbir üzvü, prof. A.M.Nəbiyev, prof. Q.M.Namazov, prof. C.M.Abdullayev, prof. Y.M.Seyidov

YUNESKO-nun 2008-2009-cu illərdə şəxsiyyətlərin və əlamətdar hadisələrin qeyd edilməsi proqramına Azərbaycanla bağlı daxil olmuş yubileylərin keçirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı:

2008-2009-cu illərdə yazıçı Mir Cəlal Paşayevin 100 illik yubileyinin Azərbaycanda dövlət səviyyəsində keçirilməsi təmin edilsin!

İlham Əliyev

**Azərbaycan Respublikası Prezidenti
Bakı şəhəri, 31 yanvar 2008-ci il**

Dilçilik - 2

Sosial elmlər - 3

**Ağamusa Axundov,
Akademik**

**www.kitabxana.net və YYSİB-nin
müştərək nəşri**

ZAMANIN FÖVQÜNDƏ

1950-ci ildə Bakı Dövlət Universitetinin o zaman altı ixtisası özündə birləşdirən filologiya fakültəsinin Azərbaycan dili və ədəbiyyatı şöbəsinə daxil olanlardan biri də mən idim. İlk dərsimiz «Ədəbiyyatşunaslığa giriş» fənni oldu. Cədvəldə həmin fəndən dərs deyəcək müəllimin adı yazılmışdı: prof. Mir Cəlal. Məni heyrət bürdü. Xoş bir heyrət.

Mir Cəlal müəllimi mən orta məktəbin 6-cı-7-ci siniflərində oxuyandan tanıydım. Bəlkə də, daha tez. O zaman oxuduğum bir neçə kitabdan mənə ən xoş gələni «Bir gəncin manifesti» romanı idi.

Bu romanı, görünür, sevə-sevə oxuyan yalnız mən deyildim. Çünkü ilk dəfə «Uşaqgəncnəşr» in 1940-da 7.000 nüsxə tirajla çap etdiyi həmin kitabı elə o il Azərbaycan Gənclər İttifaqının mətbəəsi 10.000 tirajla təkrar nəşr etmişdi.

Yeri gəlmışkən qeyd edim ki, bu kitab sonralar daha böyük tirajla çap olundu: 1953-də yenə 10.000, 1964-də 25.000, 1965-də 20.000, 1980-də 30.000, 1984-də yenə 30.000 nüsxə. Mənə hələlik məlum olanı cəmi 132.000 nüsxə.

Romanın gözəl dili, təsvir üsulunun səmimiliyi, surətlərin doğmaliğindən o qədər təsirlənmmişdim ki, əsərin müəllifi haqqında müəllimlərimdən əlavə məlumat da almışdım. Bilirdim ki, 1908-ci ildə aprel ayının 26-da dünyaya gəlib, yazanda 31, əsəri nəşr etdirəndə 32 yaşı olub. Əsərləri 20 yaşı olandan çap edilməyə başlayıb.

Dərs cədvəlinə baxanacaq, mən bunların hamısını bilirdim. Amma bilmirdim ki, Mir Cəlal müəllim, eyni zamanda, çox gözəl müəllimdir, böyük alimdir. Adamın ağlına da gəlməzdi ki, bu qarasaçlı, qaraqaşlı, çöhrəsində gənclik təravətini tamamilə qoruyub saxlayan, asta yerişli, məğrur duruşlu müəllimimiz, sevimli yazıçıımız artıq elmlər doktoru, professor kimi elmin zirvəsinə də yüksəlmişdir. O zaman bizə dərs deyənlər içərisində Mir Cəlal müəllim bizim tanıdığımız ən gənc professor idi.

Universitetdə ilk dərsin birinci saatı mənim üçün uğursuz oldu: dinlədiyim 45 dəqiqəlik mühazirədən heç nə yadimdə qalmadı. Xəyalım uşaqlıq illərinə getdi, fikrim o zaman bir neçə dəfə oxuduğum «Bir gəncin manifesti» romanında, onun müəllifinin bu cavan yaşında professorluq zirvəsinə necə yüksəlməsinin sırrını aramaqda oldu. Görünür, Mir Cəlal müəllim fikirli olmayışı hiss elədi. Mühazirəsini davam etdirə-etdirə mənə tərəf gəldi, dəftərimdəki cız-

ma-qara qeydlərimə baxıb, təbəssümlə «xəttin pis deyil» - deyib aralandı. Birinci qoşasaatın ikinci 45 dəqiqəsində artıq diqqətimi, necə deyərlər, cilovlaya bildim.

Mir Cəlal müəllim bizi bir də 4-cü kursda ədəbiyyat nəzəriyyəsindən dərs dedi. 1954-cü ildə. Artıq ucsuz-bucaqsız bir dövlətin rəhbəri, o vaxtkı ölkənin simvolu olan Stalin bir ildən çox idi ki, dünyasını dəyişmişdi. Ölkədə artıq böyük dəyişikliklər gedirdi. Mir Cəlal müəllim dərslərində: mühazirə və seminarlarında uzun illər boyu onu incidən, ürəyində buxovlanan həqiqəti, ədəbiyyatımıza, onun görkəmli nümayəndələrinə edilmiş zülmü açıb söyləyirdi. Öz nəcibliyi ilə fərqlənən unudulmaz müəllimimiz bizim üçün daha da doğmalaşmışdı və əziz olmuşdu.

Mir Cəlal fakültənin tədbirlərində, tələbə elmi konfranslarında, yaradıcılıq dərnəklərinin işində həmişə yaxından iştirak edir, tələbələrin mətbuatda gedən yazıları ilə də maraqlanırdı.

Tələbəlik illərində mətbuatda mənim də məqalələrim çap olunmuşdu. Aspirantlığımın birinci ilində (1956) isə daha 7 yazım çıxmışdı. Onların bir neçəsinde Mir Cəlalın bədii dili barəsində yazılmışdı. Yazılarımdan biri bədii dildə xəlqilik, digəri satira dilimizin bəzi məsələlərinə həsr olunmuşdu. Bədii dildə xəlqilik məsələsindən danışarkən onun dilinin sadəliyi açıqla-

nır və folklorla bağlılığı misallarla əsaslandırılırdı. İkincisində «Badam ağacları» hekayəsinin dilinin satira dili işığında təhlili verilmişdir. Həmin hissə belə qurtarırdı: «Satira dilinin gözəl ənənələri təkcə bu hekayədəki obrazların dilində deyil, habelə müəllifin dilində də özünü parlaq surətdə göstərir. Hekayə belə bir cümlə ilə qurtarır: «Ata-bala əl-ələ verib qaranlıq çöllərdən parlaq şimal ulduzuna doğru yol aldılar». Getmədilər, addımlamadılar, yerimədilər, istiqamət götürmədilər, məhz «yol aldılar».

Bu fel yuxarıda göstərilən sinonimlər içərisində yeganə lazım olanı və müvəffəqiyyətlisidir. Cümlənin məhz bu mürəkkəb xəbərlə qurtarması göz öündə belə bir səhnə canlandırır: ata öz qızının əlindən yapmışdır. Kökslərini qabardaraq başlarını dik tutub göz qırpmadan iri, qətiyyətli addımlarla şimal ulduzuna yol alan bu ata-balının hərəkəti qaranlıq çöllərin fonunda çox aydın görünür. Oxucu sanki onların ayaq səslərini eşidir.

Əziz müəllimimin yazdıqlarından xəbərdar olub-olmaması məni çox maraqlandırsa da, soruşma-qdan çəkinirdim.

Nəhayət, günlərin birində Universitetin o vaxtlar elmi hissə üzrə prorektoru olan Qədir Sultanovun iş otağında bizim fakültənin aspirantlarla görüşü zama-

nı Mir Cəlal müəllim mənim yazılarını da oxuduğunu söylədi və bir-iki xoş söz də dedi.

Elə birinci kursdan Mir Cəlal müəllimin bir alim kimi böyükluğunun də şahidi olduq. Yaxşı yadımdadır: ikinci kursun birinci semestrində Azərbaycan ədəbiyyatından bizə dərs deyən Həmid Araslı müəllim həmin fənn üzrə ən vacib ədəbiyat siyahısında Mir Cəlal müəllimin 1940-ci ildə Elmlər Akademiyasının nəşr etdiyi «Füzulinin poetikası» kitabını birinci yazdırmışdı və «Füzulini bu kitabsız başa düşməzsiz» demişdi. Həmin əsəri kitabxanadan çətinliklə alıb diqqətlə oxuduq: Füzulinin şair kimi və Mir Cəlal müəllimin alim kimi böyükluğunun bir daha şahidi olduq.

İllər keçir, nəsillər dəyişir, yeni-yeni yazıçılar gəlir, müəllimlər, alımlar yetişir. Amma qüdrətli yazıçılıq istedadını, həssas müəllimlik sənətini, yüksək elmi qabiliyyəti eyni bir zaman kəsiyində özündə birləşdirən Mir Cəlal kimi bənzərsiz insanlar çox az olur, bəlkə də heç olmur. Hələ ki, mən görməmişəm.

**Tofiq Hacıyev,
AMEA-nın müxbir üzvü,
Professor.
(Bakı Dövlət Universiteti)**

MİR CƏLAL: SÖZÜ VƏ ÖZÜ

Mənim yaşıdlarım da daxil olmaqla, Azərbaycan gəncliyinin 6-7 onillik nəsillərinin vətənpərvərliyi və millətsevərliyi Mir Cəlalin «İtə ataram, yada satmaram» kəlamının üstündə yetişib. «Bir gəncin manifisti» romanı bu ata sözünün mənasını açır, onun həyatda tətbiqini əyani göstərir. Bu ata sözü ilə bağlı epi-zod romanın içindən bir şah damar kimi keçir. Bu ata sözünü milli vətəndaşlıq aşlayan bir bayatı kimi də qavramaq olur, biz onu romanın bütöv mətni ilə bir qəhrəmanlıq dastanı kimi də yaşamışıq...

Böyük yaziçimiz bizə millət dərsi deyərkən dəfələrlə öz taleyini riskə qoyub. Mir Cəlalın «Anket Anketov» hekayəsini yazdığını 1934-cü il (və ümumiyyətlə 30-cu illər) stalinizm irticasının ən qəddar dövrüdür. Qabaqda 37-nin ölüm serialları gəlirdi. Belə bir dövrdə, Azərbaycanda sovet və kommunist rejiminin həkim olduğu zamanda Mir Cəlal Anket Anketov kimi bir məmurun obrazını yaratdı. Bu obraz kütlüyün, nadanlığın mübaliğəsidir. Bu məmur, xalq höküməti sayılan dövlətin idarə rəhbəri öz idarəsinin işçilərini görmür. İşçiləri haqqında sərəncamlarını ancaq anketləri əsasında çıxarıır. Heç çarın zamanında, heç ibtidai icma quruluşunda da qadın hamamına kişi kisəçi təyin etməyiblər. Ancaq Anketov edir. Anketov özünü yeni sayan cəmiyyətin yetirdiyi kadrlardan biridir. Bu sözlər onun dilində çox fəaldır: **liçni delo, vajni, jalobni kniqa, da** və s. Təbii ki, dövlət məmuru-nun leksikonu rəsmi dövlət dilinin norması olmalıdır. Və onun leksikonu, həqiqətən, həmin dövrün ədəbi dil normasına uyğundur – həmin əsrin 30-cu illərində ədəbi dildə **inqilab** yerinə **revolyusiya**, **mədəniyyət** yerinə **kultura**, **maliyyə** yerinə **finans**, **həndəsse** yerinə **qeometriya** işlənirdi. Mir Cəlal Anketovun dilinin timsalında dövrün dil normasına gülürdü. Gənc yaziçı ustası Mirzə Cəlil kimi siyasi məzmunun üzərinə xərif yumor pərdəsi çəkərək sözünü deyirdi.

Bu, sabiranə bir sarkazm idi. Və Mir Cəlal bütövlükdə satirik əsərləri ilə Azərbaycan satirik nəşr dilinin yeniləşməsində tarixi iş gördü – o, satirik nərimizin dili üçün Ə.Haqverdiyevin ədəbi dil normali üslubunu örnək götürdü, satirik nərimizin dilini danışq dilinin xaosundan çıxardı.

Eyni zamanda, lirik-ciddi nəşr dilimizin möhkəmlənməsində Mir Cəlalın böyük əməyi var. Onun «Titrək bir səs» hekayəsi mənsur şeir diliylə yazılıb. Mir Cəlalın dili fırça dilidir, o, qələmi ilə rəssam kimi tablo çəkir, mənzərə yaradır, portret çizir. O, satirik tiplərini də, lirik obrazlarını da oxucusuna canlı insan kimi, yağılı boyalarla təqdim edir. Qardaşı Mərdan balaca Baharın cizgilərini rəssama belə təsvir edir: «... Ceyran balası kimi qara, iri gözləri, daraq kimi kirpikləri vardı. Ağlayanda bir-birinə dolaşındı. Günahsızlığının ifadəsini baxışında çəkin...» Onun qəlb aynasında zərrə qədər pas yoxdu... Siz onun kiçik çöhrəsində dağların quzeyi kimi daimi bir kölgə verin...» - bu, Baharın zahiri portretidir, psixoloji yaşanışını belə çizir: «O, dünyaya ağlaya-ağlaya gəldi. Gözləyərək intizarla yaşadı... Qorxu ilə doğuldu, qüssə ilə öldü. Yumruğunu düyərək döyüşmək üçün gəldi, əllərini açaraq hər şeydən məhrum və məyus getdi. Heç vaxt görmədiyi mərhəmət və şəfqətin intizarı ilə getdi. Siz onun rəsmində bu acı həyatını verin...». Və bu təsvi-

rin əsasında rəssam nakam, qəmli, ancaq mübariz, döyükən balaca Baharın rəsmini çekir...

Mir Cəlalın tarixi şəxsiyyətində yazıçılıqla alimlik birləşir. O, öz ömründə ədəbiyyatşunas-tənqidçi və yazıçı-romançı həyatlarını qoşa yaşamışdır. O, tənqidçi Belinski və yazıçı Qoqolu öz təcrübəsində birləşdirirdi. Tənqidçi Mir Cəlal həmişə yazıçı Mir Cəlalı nəzarət altında saxlamışdır. Bəlkə tənqidçi Mir Cəlalın tələbi ilə yazıçı Mir Cəlal bu gün bizə məlum olmayan hansı bir qiymətli əsərinisə cirmiş, yandırmışdır. Buna görə o, bir tərəfdən, məşum 37-dənsovuşmuş, o biri tərəfdən, bu nəzarət və tələbkarlıq onun bədii yaradıcılığının bu gün əyani şahidi olduğumuz kamilliyini, mükəmməlliyyini təmin etmişdir. Buna görə, onun bədii əsərlərinin süjeti, hadisələri, haşiyələri, dili elə bil nəzəriyyə kitabındaki meyarla ölçülüb, sonra biçilib. Mir Cəlal mənə ədəbiyyat nəzəriyyəsindən dərs deyib. Onun dərslərində dediklərinin hekayə və romanlarında təndürüst ifadəsini görmüşəm. Təbii ki, hər bir sənətkar kimi, Mir Cəlal da yazı masasının arxasında işlərkən tədris etdiyi nəzəriyyə kitabındaki meyarları düşünərək, nəzəri-poetik tələbləri yadına salaraq yazmayıb. Ancaq bitirdiyi əsəri üzərinə qayıdaraq, nəzəri biliyini, şübhəsiz, işə salmışdır. Buna görə də onun bədii yaradıcılığı mövcud nəzəri şablonları zənginləşdirmiştir: yaradıcılığında elə detallar var

ki, nəzəriyyədən ona yox, ondan nəzəriyyəyə gəlib. Hətta bugünkü biliyimiz və təcrübəmizlə yanaşanda aydın olur ki, Mir Cəlal müəllim bizə dediyi nəzəriyyə dərslərində məqam-məqam öz yaradıcılıq təcrübəsin-dən çıxış edirmiş.

Mir Cəlal müəllim bir alim kimi söz ustadlarımı-zın yaradıcılığına, tarixi şəxsiyyətinə dürüst qiymətlər verir. Bu qiymət dəqiqdırısa, deməli, o, bədii sözün dəyərini zərgər dəqiqliyi ilə ölçür. Bu dəyərin nə oldugunu bilirsə, deməli, bir söz ustası kimi özü də o keyfiyyətə can atıb, sənətdə kəmliyin nə demək oldugunu bilib və ondan qaçıb. Beləcə, Mir Cəlal kamil sənətkarlarda gördüyü keyfiyyətləri özündə yetişdirib. Bu, Mir Cəlal sözüdür: «Cəlil Məmmədquluzadə kiçik hekayələrin böyük ustasıdır». Həmin söz onun öz yaradıcılığında gerçəkləşib. Deməli, Mir Cəlal müəllim kiçik hekayələrin ədəbiyyatda yerini bildiyi, oxucuların bu formanı hörmətlə qarşılıdığını gördüyü üçün özü də belə nümunələr yazıb. Həm də hələ həcm hər şey demək deyil, bu kiçik hekayələri məhz Mirzə Cəlil ustalığı ilə yaratmaq lazım idi. Və bu gün biz həmin kəlami onun özü haqqında təkrar edirik: «Mir Cəlal kiçik hekayələrin böyük ustasıdır».

Mir Cəlal müəllim sinifdə bizə belə deyib: «S.Vurğun şeir yazmağa kağız korlamayıb», yəni S.Vurğun ilk şeirindən şairdir. Bu söz də eynilə onun

özünə aiddir. Mən Mir Cəlalin bədii dilini dilçi kimi, tədqiqat məqsədi ilə xronoloji ardıcılıqla izləmişəm və görmüşəm ki, onun ilk qələm nümunələrində dediyi sözün bədii təsir gücü 30-40 il sonrakı əsərlərindəki kamilliyində, fikir ifadə etmə gücündədir. Eyni keyfiyyət onun elmi yaradıcılığına da aiddir. Mir Cəlalin 1930-cu illərdə yazdığı «Füzuli sənətkarlığı» tədqiqatı bu gün də füzulişünaslıqda zirvə olaraq qalır. Bu o deməkdir ki, Mir Cəlal müəllim gəncliyindən müdrikdir, ilk qələm təcrübələrindən mükəmməldir. M.Füzulinin Məcnun haqqında dediyi kimi: «Xurşid kimi kamala qabil, İsa kimi tifillikdə kamil».

Böyük sənətkarlar hansı üslubda, hansı janrda, hansı formada yazırsa, hər biri eyni kamillik suyuna çəkilmiş olur. M.Ə.Sabir «Millət necə tarac olur-olsun, nə işim var» deyən satirasında da, «Məktəb, məktəb, nə dilgüşəsən, Cənnət, cənnət desəm, səzəsən», «Gəl, gəl, a yaz günləri» uşaq şeirlərində də, «Atəşin ruyinə əf'i tək yatıb geysulərin, Türfə cadudur ki, mar atəşdə suzan olmasın» qəzəlində də dahidir. Mir Cəlal kiçik satirik hekayələrində də, böyük romanlarında da, ədəbiyyatşunaslığımızın qızıl fondunda özünə yer tutmuş elmi əsərlərində də eyni dərəcədə ustaddır. O, ədəbiyyatımızın və filologiyamızın klassikidir.

Nəhayət, Mir Cəlal öz nəсли ilə tariximizin bir fəslidir. Tarix yetirdiyi şəxsiyyətlərin və nəsillərin yaddaşa çevrilmiş sistemidir. Azərbaycan tarixinin bu yaddaş sisteminin bir fəslə Paşayevlərdən ibarətdir: Mir Cəlal Paşayev, Arif Paşayev, Hafiz Paşayev... Nərgiz Paşayeva.

**Elbrus Əzizov,
Professor.
(Bakı Dövlət Universiteti)**

MİR CƏLALIN BƏDİİ DİLƏ MÜNASİBƏTİ VƏ ONUN ÜSLUBU HAQQINDA

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində özünəməxsus şərəfli yer tutan görkəmli yazıçı Mir Cəlalın bədii dilə münasibətinin və bir sənətkar kimi onun bədii dilinin öyrənilməsi Azərbaycanda filoloji fikrin inkişafı baxımından böyük maraq doğurur. Görkəmli yazıçı və ədəbiyyatşunas alim olan Mir Cəlal bədii dil haqqında dəyərli fikirlər söyləmiş, bədii dil məsələsində öz üslubunu da uğurlu bir şəkildə müəyyənləşdirmişdir.

Mir Cəlalın bədii dil haqqında əsas fikirləri ilk dəfə onun 1939-cu ildə Mircəlal Əlioğlu imzası ilə çap olunmuş və elmi-tədqiqata indiyədək kifayət qədər cəlb olunmamış «Bədii dilimiz haqqında (bəzi qeyd-

lər)» adlı məqaləsində verilmişdir (Ədəbiyyat qəzeti. 1939, 12 iyun). Bu məqalədə yazıçı bədii dillə bağlı bir sıra məsələlərə toxunmuşdur ki, bunlardan birincisi bədii dilin yad sözlərdən təmizlənməsi, saflasdırılması məsələsidir. Mir Cəlal bu məsələdə dövrünün qabaqcıl yazıçılarının Molla Nəsrəddin məktəbindən də irəli getdiyini, Molla Nəsrəddinin (yəni C.Məmmədquluzadənin), Sabirin və Ə.Haqverdiyevin əsərlərində rast gəlinən və o zamankı ədəbi dildə az qala özünə haqq qazanmış bəzi ərəb, fars sözləri və ifadə formalarının bədii dilimizdən həmişəlik qovulduğunu qeyd etmiş, bunlara aid bəzi nümunələr göstərmişdir: *dər həqiqət, zəbani-hal, xah-naxah, bilaixtiyar, xülaseyi-kəlam, məbada, bərayi-ehtiyat, təşxis, rənc, mütəh-həmmil, ruzşəb, valideyn*.

Azərbaycan ədəbi dilinin inkişafında özünü göstərən bu meyli – dilin lüzumsuz alınmalardan təmizlənməsinin zəruriliyini Mir Cəlal çox düzgün müəyyənləşdirmişdir. Doğrudan da, *valideyn* sözü istisna olmaqla, yerdə qalan söz və ifadələr müasir ədəbi dilimizdə, demək olar ki, işlənmir. Xalqın danışığı dilindən sözlərin alınaraq bədii dilə gətirilməsini təqdir edən görkəmli ədib bu cəhətdən, S.Vurğunun şeir dilini diqqətəlayiq hesab edir. Onun fikrincə, eldən alınmış və hamının başa düşdürü *sayışmaq, şüfürəmək, köyrək, nisgil, sambal, ilqar, qəysəvə, quzey, güney*,

alıq, qəlbi, yiğhal kimi sözlər, bir tərəfdən, yazıcının silahını qüvvətləndirir, digər tərəfdən, Azərbaycan dilinin gözəlliklərini ədəbiyyata gətirir (Sonuncu *yiğhal* sözü Mir Cəlalın 1973-cü ildə nəşr olunmuş «Klassiklər və müasirlər» kitabında (s.3) *cığal* kimi verilmişdir).

Mir Cəlal bədii dildə kitabçılığın, tərcümə təsirlərinin, süni ifadələrin işlədilməsinin əleyhinə olmuşdur. O, təəssüflə qeyd edir ki, «Mən qol çəkmişəm» əvəzinə «Mənim tərəfimdən imzalanmışdır» demək kimi yanlış ifadə formaları bəzən bədii əsərlərdə də özünə yer tapır. Mir Cəlal ədəbi dilin xalq dilinə yanlılığını, xalq dilinin müxtəlif və maraqlı ifadə tərzlərinin bədii dilə gətirilməsinin nümunəsi kimi, Ə.Haqverdiyevin «Şeyx Şəban» hekayəsindən «Şeyx Şəbanın atası başmaqçı idi» cümləsi ilə başlayan parçasını misal göstərir.

Bədii əsərin dilinə çox böyük əhəmiyyət verən Mir Cəlal hələ keçən əsrin 30-cu illərində Əbülhəsənin əsərlərinin çətin oxunmasının səbəbini aydınlaşdırılmış, əsas səbəb kimi dilin dolaşıq olmasını göstermiş, «Dünya qopur» romanından seçilmiş qüsurlu cümlələrlə fikrini əsaslandırmışdır.

Mir Cəlal bədii dil məsələsində hər bir yazıçı qarşısında iki əsas şərt qoyur. Birincisi budur ki, «hər yazıcının öz orijinal stili və stilistikası» olmalıdır.

İkinci şərti isə o, Molla Nəsrəddinin, yəni C.Məmmədquluzadənin təbiri ilə verir: «Yazımızı camaat çətin başa düşməsin».

Görkəmlı yazıçı adı çəkilən məqaləsində bədii dildə dialoqlardan istifadə məsələsinə də toxunur, dialoqu realist yazıçılar üçün böyük bir vasitə kimi, dil sənətkarlığının zəruri şərti kimi qiymətləndirir. Mir Cəlal Azərbaycan ədəbiyyatında dialoqun mükəmməl nümunəsi kimi Ə.Haqverdiyevin «Mirzə Səfər» hekayəsində Mirzə Səfərlə dəftərxanaya gəlib özünü Həsən ağanın qohumu kimi təqdim edən şəxs arasındaki məshhur dialoqu göstərir.

Mir Cəlalin «Bədii dilimiz haqqında» məqaləsində nəzərdən keçirilən məsələlərdən, bədii əsərlərdən nümunə kimi verdiyi parçalardan aydın olur ki, görkəmlı yazıçı «Molla Nəsrəddin» ədəbi məktəbini, xüsusilə Ə.Haqverdiyevin üslubunu daha çox sevmiş və o, bu üslubu özünəməxsus bir şəkildə inkişaf etdirərək, yaradıcılığında lirizmi, satira və humoru böyük bir sənətkarlıqla birləşdirmiştir.

Mir Cəlal başqa bir əsərində bədii dildən danışarkən qeyd edir ki, bədii dildə sözün məna və məzmunundan əlavə, onun musiqisinə, ahəngdarlığına, tələffüz gözəlliyyinə də fikir verilir.

Yazıcının «Bir gəncin manifesti» romanında Mərdanın onillik ömründə acı həyat yaşayan, son

qisməti isə faciəli ölüm olan qardaşı Bahara müraciət-lə söylədiyi monoloq həmin tələblərə cavab verən gözəl bir nümunədir: «Bahar, mələr quzum, sən indi hardasan? Qalx, qardaşım, buzlu torpaqların altında olsan da, ailəmizə bax! Məsum baxışına, talesiz həyatına, günahsız ölümünə and olsun ki, sən bütün arzularına layiq idin!»; «Tifil qardaşım, and olsun müsibətlərinə ki, mən sənin qanını yerdə qoymayacam»; «Bahar! Ay Bahar! Ömrümüzün yazı açılmışdır. Həyat gülür, təbiət gülür. Düz-dünya bəzənib. Lakin sənin acı xatırən lalənin qəlbinə çəkilən dağ kimi ürəyimi yandırır».

İfadəliliyi, emosionallılığı və ahəngdarlığı ilə insanı riqqətə gətirən, gözlərini yaşardan bu sətirlər – bütünlükdə bu monoloq Mir Cəlalın Azərbaycan dilinin bədii imkanlarından ustalıqla istifadəsi nəticəsin-də meydana çıxmışdır. Yerində işlədilmiş xitablar, təkrarlar, bədii suallar, andiçmələr Mərdanın monoloquna təbii bir gözəllik verir.

Mir Cəlal keçən əsrin 30-cu illərində Azərbaycan ədəbi dili normalarının sabitləşməsində müstəsna rol oynamış yazıçılardandır. Onun 1931-ci ildə yazdığı «Pərzad» hekayəsinin dili müasir dilimizin fonetik, leksik və qrammatik normalarına tamamilə uyğundur. Xalq dilinə yaxınlıq, ərəb, fars alınmalarının kəmiyyəti norma həddindədir. O dövrün müəlliflərində

olan türk dili (Türkiyə türkcəsi) elementlərinə burada təsadüf olunmur. Müqayisə üçün deyək ki, S. Vurğunun 1931-ci ildə qələmə aldığı «Qızıl Şərq» şeirində *sokak*, «Sən o deyilsən, ah!...» şeirində *nerdə*, *su*, *ıştə*, *diyor*, *qoşardı*, *kəndi* kimi türk dilinə məxsus sözlər və bəzi qrammatik formalar işlənmişdir.

Mir Cəlalın üslubunda diqqəti cəlb edən bir cəhət mənfi surətlərin nitqinə lüzumsuz olaraq işlənən əcnəbi dil elementlərinin daxil edilməsidir. «Açıq kitab» romanında fəaliyyətini təmiz, nəcib insanlara böhtan atmaq, qara yaxmaq, onları «müzürr ünsür» hesab edib «ifşa» etmək üzərində qurmuş Kərim Gəldiyevin nitqində yersiz olaraq işlənən rus sözlərinə tez-tez təsadüf edilir: *podpis*, *abman*, *torq*, *primer*, *sluşı*, *protiv*, *daverit*, *atveçat*, *pustiyak*, *atqaz*, *jızn*, *svidetel*, *vredni* və s. Sovet dövründə ictimai işi və rusca yarımcıq savadını özünə sipər edən Gəldiyev tipli insanların danışığında bu cür sözlərin işlədilməsi təbii bir hal idi. Gəldiyev öz işini vicdanla görən insanları ləkələdiyi kimi, öz nitqində lüzumsuz yerə rus sözləri işlətməklə doğma ana dilini də korlayır. Bədii dildə yad sözlərin işlədilməsinə mənfi münasibət bəsləyən Mir Cəlal dilin normasını korlayan rus sözlərini Gəldiyevin nitqinə daxil etməklə onun mənfi portretini bütün çizgileri ilə verməyə nail olmuşdur. «Yolumuz haya nadır» romanında XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan

ədəbi dilini osmanlılaşdırmaq meylinə qarşı yazıcının barışmaz mövqeyi də öz əksini tapmışdır. Romanda özünü «ədəbiyyat xadimi», «xadimi-millət» hesab edən Əhməd Kamalın danışığının osmanlıca verilməsi bu surətin mənfi cəhətdən səciyyələndirilməsinə xidmət edir: «Üsuli-sevtini bilmiyor, yaşlılar ilə nasıl davranışlığını da anlamıyor...»; «Pəki, nəyə gülüyorsunuz yahu?»

Fikrin yiğcam və sərrast şəkildə ifadəsi Mir Cəlalın üslubuna xas olan bir cəhətdir. O, «Açıq kitab» romanında M.Ə.Sabirin cəsarətli bir şair olmasını və ciyər xəstəliyindən vəfat etməsini hamının başa düşəcəyi bir dildə, həm də ən yiğcam bir formada dialoq vasitəsilə belə ifadə edir:

- «- Bu, Nikolaya sataşan şair deyilmi, Vahid?
- Bəli, Sabirdir.
- Ciyərli adam imiş rəhmətlik.
- Ciyər xəstəliyindən də öldü».

Mir Cəlal dialoq ustasıdır. Onun təbiiliyi ilə seçilən dialoqlarında fikrin dəqiq ifadəsi və hazırlıqlıq var, bəzi cümlələr isə aforistik xarakterdədir: *Qız olan yer davasız keçinməz; Evlər yixan qara pul, qanlar tökən qara pul; Qardaş, bu zəmanədə yixan da puldur, tikən də puldur* («Yolumuz hayanadır?»).

Mir Cəlalın insan xarakterlərini açan və dolğun mənalar ifadə edən bitkin dialoqları Azərbaycan ədə-

biyyatındaancaq Ə.Haqverdiyevin dialoqları ilə müqayisə oluna bilər.

Mir Cəlal üslubunun gözə çarpan bir xüsusiyyəti deyimi qüvvətləndirmək məqsədilə ardıcıl gələn iki cümlədə birinci cümlənin xəbərinin sonra gələn ikinci cümlənin əvvəlində təkrar olunmasıdır: *Qız baxmadı getdi! Getdi*, mənim də yaxam qurtardı («İki qız bir oğlan»); Böyrü üstə sərilmış ceyranın axırıncı ürək döyüntülərini aşkar *görürdüm. Görürdüm* ki, yaziq heyvan, balalarından nigaran, həsrətlə can verir («Niyə ovdan ayaq çəkdim»); Amma mən, nədənsə, maşında oturanda qabaqdakını, yəni sürücünü *düşünürəm. Düşünürəm* ki, bunlar çox çətin, məsul bir vəzifədə çalışırlar və hər cəhətdən hörmətə, diqqətə layiqdirlər («Maşında»).

Ədibin əsərlərində dialektizmlərə də təsadüf edilir: *küsənmək* «həsəd aparmaq», *vərdənə* «oxlov», *təlis* «kisə» («Açıq kitab»), *sarıyağız* «sarıyanız» («Açıq kitab», «Yolumuz hayanadır»), *dağavar* «dağlıq» («Bir gəncin manifisti»). Mir Cəlalin əsərlərində rast gəlinən dialektizmlərin bəziləri Azərbaycan dilinin cənub şivələri üçün səciyyəvidir. *Təlis* (kisə) sözü Təbriz, Ordubad, Culfa şivələrində, *vərdənə* (oxlov) sözü Ordubad şivəsində, *sarıyağız* (sarıbəniz) sözü Təbriz şivəsində işlənir.

«Açıq kitab» romanında müasir dilimizdəki *leysan* sözü *neysan* şəklində işlənmişdir (Azadlıq deyilən bir *neysan* yağışı onların həyatını yuyub ağartmışdır). Mir Cəlalin işlətdiyi *neysan* sözü ilkin formaya daha yaxındır. *Neysan* nisan (aprel ayı) sözünün fonetik şəklidir. *Nisan* sözü Azərbaycan dilində *neysan-leysan* dəyişikliyinə uğramışdır.

Mir Cəlal bədii yaradıcılıqda mövzu və məzmunla yanaşı, dilə də çox diqqət yetirən, dili sənətkarlığın mühüm vasitəsi sayan, dildən istifadə məsələsində yazıçı qarşısında böyük tələblər qoyan və öz üslubunu yaratmağa nail olan görkəmli söz ustasıdır.

**Yusif Seyidov,
Professor.
(Bakı Dövlət Universiteti)**

ELMİMİZİN BÖYÜK KORİFEYİ

**www.kitabxana.net və YYSİB-nin
müştərək nəşri**

«Görkəmli şəxsiyyətlər xalqımızın zəkasını, elmini, mədəniyyətini dünyaya nümayiş etdirirlər». (Heydər Əliyev) Mənim və mənim kimi yüzlərin, min-lərin ustadı və müəllimi olan Mir Cəlal Paşayev həmin görkəmli şəxsiyyətlərdəndir. Elm və sənət sahəsində hələ ikinci minilliyin əvvəllərində dahlər yetişdirən, dünyaya Nizamilər, Əcəmilər, Xətib Təbrizilər, Bəhmənyarlar verən Azərbaycan xalqı bütün tarixi boyu öz istedadını nümayiş etdirən böyük mütəfəkkir-lərin xalqı kimi tanınmışdır. Maraqlıdır ki, xalqımızın qəlbindən qopan sənət adamları həm də alim olmuşlar. Dünyanın və bəşər tarixinin ən böyük sənət dahisi olan Nizami Gəncəvi həm də böyük alim, böyük filosofdur. İndi də elmi mənbələr kimi qiymətini saxlayan və müraciət edilən Tusi həm də sənətkar olaraq anılır. Dahi Füzuli, M.F. Axundov, eyni zamanda, böyük alımlərdir. Bu elm və sənət birliyi ənənəsi XX əsrə də – bu əsrin əvvələrində də, ortalarında da, sonlarında da davam etmişdir.

Ancaq bir qədər başqa fon, başqa istiqamət də olmuşdur. Bir qədər ictimailəşmiş, bir də reallıq qazanmışdır. Bu yeni dövrün yaradıcılarının öhdələrinə həm zamanın ədəbiyyatını yaratmaq, həm yaranan və yaranmış ədəbiyyatı tədqiq etmək, onun nəzəriyyəsini və tarixini yazmaq, həm də yazılımı təbliğ və tədris etmək kimi vəzifə düşürdü. Bu üç məsuliyyətli vəzifə-

nin öhdəsindən gəlmək əlinə qələm alan hər kəsin işi deyildi. Bunun üçün çox şey tələb olunurdu.

Yeni dövrdə meydana gələn belə şəxsiyyətlərdən biri Mir Cəlal Paşayev idi: alim, yazılıçı, müəllim. Bu, onun yaradıcılığının görünən tərəfi idi. Alim idi — «Füzuli sənətkarlığı», «Azərbaycanda ədəbi məktəblər» kimi monoqrafiyaları, onlarla digər kitabları və məqalələri bunu göstərir. Yazıcı idi — «Bir gəncin manifesti», «Dirilən adam», «Yolumuz hayanadır» və s. kimi romanları, povestləri, saysız hekayələri bunu göstərir. Müəllim, ali məktəb müəllimi — dərs dediyi minlərlə tələbələri, rəhbərlik etdiyi onlarla aspirantları, yetirdiyi alımlər, yazdığı dərsliklər bunu göstərir. Bunlar hamısı gözə görünən tərəflərdir. Ancaq ilk baxışda gözə görünməyən, asanlıqla anlaşılmayan cəhətlər də var. Məsələn, belə bir suala cavab axtarmaq lazımlı gəlir: ədibin bu yaradıcılıq sahələrindən hansına üstünlük vermək lazımlı gəlir; hansı əsasdır, hansı ikinci və ya üçüncüdür? Bax, buna cavab vermək asan deyil. Çünkü Mir Cəlal hər üçündə böyük və əzəmətlidir. Biz bu keyfiyyətləri ifadə edən sözləri bir formada düzə bilmədik. Belə düzdük: alim-yazıcı-müəllim; yazılıçı-alim-müəllim; müəllim-yazıcı-alim. Ancaq bir keyfiyyət də var: insanlıq. Hansı tərəfdən baxırsan bax, Mir Cəlal insana məxsus olan və insanda görmək istədiyimiz ən ülvi keyfiyyətləri özündə təcəssüm etdi-

rirdi; ətrafindakılara münasibətdə, yerində duruşunda, danışığında... bir zadəganlıq, bir ağalıq, təmkin özünü göstərirdi. Sözü bir dəfə deyərdi. Zəhmət çək, eşit və cavab ver, yerinə yetir. Deyilənə, baş verən hadisəyə qısa, bir-iki sözlə, lazımlı gələndə ey-hamla cavab verərdi. Münasibətini açıq-aydın bildirərdi. Belə deyimləri var idi: «bir işi batırmaq istəyirsənsə, filankəsə tapşır. Bir işi yerinə yetirmək istəyirsənsə, filankəsə tapşır». Sadə, aydın, anlaşılı yazdığı kimi, başqalarında da bu keyfiyyəti görmək istəyirdi. « Qardaş, bu nədir, yazırınız xalqın maddi- rifahı... Bunu kim başa düşür. Yazın xalqın güzaranı...»

Mir Cəlal yazıçı kimi güclü dialoq ustası idi. «Kəmtərovlar ailəsi» hekayəsində nəticə etibarilə kiçik bir novellanı xatırladan aşağıdakı dialoq diqqəti cəlb edir:

- Yallah, yallah! Haradasan! Kefin necədir?
- Sən nə təhərsən?
- Göz dəyməsin, qıvrıqlaşmışsan, rəngin açılıb.
- Bir qıvrıqlağım yoxdur. İşdən baş açıram ki.
- Neyləyək ki, bir görüşək?
- Bu vixadnoy zanitəm. Gələn vixadnoy, bəlkə...
- Sən evdə olacaqsan?
- Söz versən, gözlərəm.
- Gözlə, bir təhər eləyi, gələrəm

Bir-birinin əlini hərarətlə sıxan, əhvallaşan bu əziz dostlar, görəsən, kimdir?

Desəm, onların ikisi də bu şəhərdə yaşayır, inanmayacaqsınız. Desəm, onlar bir evdə yaşayırlar, heç inanmayacaqsınız. «Necə ola bilər ki, bir yerdə yaşayasan, bir-birindən xəbərsiz olasan?» deyəcəksiniz. Desəm, onlar ər-arvaddırlar, təəccüb edib, deyəcəksiniz: « Nə danışır bu!»

Mir Cəlal novella qeyri-müəyyənliyini və qəribəliyini bir qədər də artırır.

«Neyə deyirsiniz and içim ki, belədir: Qulam Kəmtərovla arvadı Leylanın həyatı belədir. Deyəcəksiniz, yəqin, Kəmtərovla Leyla keçmişdə bir zaman ər-arvad olublar, sonradan xasiyyətləri tutmayıb, ayrıliblar, bir yerdə yaşamaları da mənzilsizlik bəlasıdır. Xeyir, sizin bu gümanınız da düz deyil. Nə Kəmtərov Leylanı boşayıb, nə Leyla Kəmtərovdan boşanıb. Əgər günü bu gün mənzil idarəsinin müdürü Kəmtərovu, ya Leylanı çağırıb qurulu mənzilin açarını verə, təklif edə ki, biriniz köhnə mənzildə qalın, biriniz köçün, heç biri köcməz. Birbaşa qayıdır öz evlərinə gələrlər...»

Qış da onları bir-birindən soyuda bilməz. Qulamın şorgöz oğlanlardan acığı gəlir. Leyla da könlü-gözü tox qızdır. Yer üzündə Qulamdan başqa kişi olduğunu inanmaz ».

Bütün bu deyilənlərdən sonra Mir Cəlal belə bir sual qoyur: «Bəs bu istəklilər niyə belə çətin görüşür, az-az görüşürlər? Mümkün deyil ki, ər-arvad olasan, istəkli olasan, bir evdə yaşayasan, həftə ilə görüşməyəsən. Ürəyinizə şübhə gələ bilər: «Bəlkə açıq deyilməsi ayıb olan səbəblər üçün görüşməyə ehtiyac duymurlar».

Yox, heç yox! »

Yazıcı bura qədər oxucunu qeyri-müəyyənlilikdə saxlayır. Oxucu hələ bilmir ki, bu məsələ necə açıqlaçqdır? Müəllif hansı ustalıqla bu novellani başa çatdıracaqdır. Burada yazıcı istedadı və bacarığı rol oynayır. Məlum olur ki, bu ər-arvad qonşu ilə bəhsə girib pul qazanmaq üçün hərəsi gecə-gündüz bir neçə yerdə işləyirlər və buna görə də onların bir-birlərini görmələri çətinləşir. Mir Cəlalin hekayə adlanan, əslində, novella olan bu əsərini Cəlil Məmmədquluza-dənin «Poçt qutusu» novellası ilə müqayisə etmək olar.

Mir Cəlalin nəşr dili o qədər oynaq, o qədər lirikdir ki, onun hekayə və romanlarında lirik ricətlər də görmək olur. «Yolumuz hayanadır», «Bir gəncin manifesti» romanlarında, başqa əsərlərində gözəl ricətlər var. Bunların bir qismi ədibin daxili-psixoloji monoloqları kimi səslənir.

Mir Cəlalin istedadını ilkin olaraq, Hüseyn Cavid müəyyən edib və ona elmi iş kimi Füzuli yaradıcılığına müraciət etməyi məsləhət görmüşdür. Hüseyn Cavid sənətdə də, elmdə də çox tələbkar olmuşdur. Özü də Füzuli kimi, əruzun böyük ustadlarından idi. İstəməzdi ki, hər adam Füzuliyə əl uzatsın. Yüzlərlə gənc ziyalılar arasında yalnız Mir Cəlalda bu keyfiyyəti görmüş, ona inanmış, ona etibar etmişdir. Mir Cəlal müəllim də istedadının və biliyinin gücünə, böyük zəhmətin gücünə Füzulinin sənət aləminə daxil olmuş və dahi sənətkara layiq monumental əsər yaratmışdır. Belə bir əsər var: «Füzuli yaşayır». Eyni sözləri Mir Cəlal haqqında demək olur: Mir Cəlal yaşayır. Elmi əsərləri ilə yaşayır. Bədii əsərləri ilə yaşayır. Dərs dediyi, yetirdiyi yüzlərlə insanların varlığında yaşayır. İstedadlı, əməlpərvər, layiqli övladları ilə yaşayır. Vətəni ilə, xalqı ilə yaşayır.

Buludxan Xəlilov,
Professor

(Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti)

MİR CƏLALIN DİLÇİLİK GÖRÜŞLƏRİ

Mir Cəlal Paşayev dilimizin fəlsəfəsini, qüdrətini, ruhunu, gözəlliyini, müasir dilimizin, dastanlarımızın, nağıllarımızın – folklorumuzun, klassik ədəbiyyatımızın xalqımızın yaratdığı xalq dilinə əsaslandığını həm ədəbiyyatşunas kimi, həm də yazıçı-pedaqoq kimi məharətlə hərəkətə gətirməyi bacarmış, hikmət xəzinəsi kimi yaşatmışdır.

Mir Cəlal Paşayev dil məsələsinə alim mövqeyini klassikləri tədqiq etməklə başladı. Füzulinin yaradıcılığını əsas götürdü. Və onu da qeyd etmək lazımdır ki, Füzuli yaradıcılığını obyekt kimi seçmək və onun həm də dil xüsusiyyətlərini tədqiq etmək təsadüfi bir münasibət sayıyla bilməz.

Mir Cəlal Füzulinin bədii dilini həm də ona görə təhlil edirdi ki, onun yaradıcılığına yaxşı bələd idi. Həm də Füzuli özündən əvvəlki ədəbi irsi – Xəqaninin, Nizaminin, Nəsiminin, Xətainin, Həbibinin yaradıcılığını dərindən mənimsemış və yüksək qiymətləndirmişdir. Lirik şeirimizin atası sayılan Füzuli sözlərə, ifadələrə tamam yeni məzmun və xarakter vermiş, ədəbiyyat tariximizdə yeni məktəb yaratmış, ana dilimizin imkanlarını nümayiş etdirə bilmüşdir. Mir Cəlal Paşayevin Füzuli sənətkarlığını təhlil etmək qabiliyyəti, cəsarətli olduqca orijinal bir fikri söyləməyə gətirib çıxarmışdır.

Füzuli dövrünün alimi, şairi kimi həm də Azərbaycan dilinə borcludur, ona görə ki, o, dilimizin imkanlarından, müxtəlif kombinasiyalarından, daxili təbiətindən, yaddaş kodundan mütləq və mütləq istifadə etmişdir. Onun istifadə etdiyi söz də, fikirlərini söylədiyi cümlə də işarədir. Bu işaretlər içərisində - sözün, fikrin, cümlənin içərisində Füzulinin özü yasayırlar, onun insan “mən” i nəfəs alır. Elmsız şeirə “əsası yox divar kimi ” baxan, şairlik iddiasında olan hər bir kəsdən bilik, dərin savad tələb edən, bədii əsərdəki sözdə məna gözəlliyi, təsir qüdrəti axtaran, oxunması və yazılıması asan olan əsərləri bəyənən Füzulinin dilində onun istəyi, arzusu, duyğu və düşüncəsi simvollaşır. Yenə də deyirəm ki, bunun

hamısı dilin təsiri altında müxtəlif simvollara çevrilir: bilik, məlumat, incəlik, zəriflik, xəlqilik, sadəlik, hiss-həyəcan, məzmun və forma vəhdəti və s. simvollar. Füzulinin bədii dilinin fəlsəfi ruhu simvollara bağlı olmaqla hər hansı bir ideyanın daşıyıcısıdır. İdeyanın da, onu simvollaşdırıran fəlsəfi ruhun da arxasında Füzuli dühəsi – onun dilinin sehri dayanır. Bax, bundur M.Füzulinin bədii dilinin Mir Cəlal tərəfindən tədqiqat obyektiñə çevrilməsinin sırrı.

Mir Cəlal Paşayev dilimizin ruhuna və təbiətinə dərindən bələd olan bir alim olmaqla, Füzulinin bədii dilində bir sıra xüsusiyyətləri qəlbi, yüksək bir forma-da tapır, qəlboxşayan izahını verirdi: “Füzuli şeirində ərəb və fars kəlmələrinin bolluğu na baxmayaraq, dil öz quruluşu, sistemi, bədiiliyi, səlistiliyi etibarilə anlaşıqlı və sadədir. Dilin təbiəti hər yerdə qorunur. Hətta elə sadə yerlər var ki, Azərbaycan dilini bilən hər kəs tamamilə başa düşər”. Mir Cəlal Füzulinin dil və üslub xüsusiyyətlərini araşdırmaqla, sözlərin, ifadələrin izahına aydınlıq gətirməklə, bədii sıfətlərin – epitetlərin şairin bədii təfəkkür qüdrətini üzə çıxarma-sında oynadığı rolü konkret misallarla izah etməklə, mükəmməl təşbihlər sistemini bədii zərurət kimi təqdim etməklə, silsilə və təzadlı təşbihləri misal gətir-məklə, məcazlar sisteminin misraların ovqatına gətir-diyyi əhvali – ruhiyyəni göstərməklə, ağla sığmayan

mübaliğələrin bədii təsir gücünü açmaqla, hikmətli sözlərin – aforizmlərin zəngin olması səbəbinin ancaq və ancaq Füzuli dühəsi ilə bağlılığını göstərməklə bir daha dil, üslub və poetika məsələlərinə əhəmiyyət verməyin roluna dilçilərin diqqətini yönəltmişdir. Füzuli şeirlərinin simasında Azərbaycan dilinin qüdrətli, ahəngdar, mənalı, varlı dil olduğunu nəzərə alaraq, dilçilərimizin tədqiqat işləri aparmalarını onların nəzərinə çatdırmışdır. Mir Cəlal M.Füzuliyə qədər poetik düşüncəmizə Şərq poetikasının, sonrakı dövrlərdə və hal-hazırda isə Avropa poetikasının həkim kəsilməsinin səbəblərini həm də dildə, üslubda axtarır, məhz poetik dilin texnikası və texnologiyası ilə bədii düşüncəmizin yaddaş kodlarına körpü salırı.

Mir Cəlal Azərbaycanda ədəbi məktəblərin (1905-1917) ideya-estetik platformasını, ədəbi metod və üslub özünəməxsusluğunu təhlil edərkən həm də M.Ə.Sabir satirasının yüz minlərlə oxucu kütləsini dəlinca aparmasının səbəbini hamiya aydın olan söz və ifadələri işlətməsi, onları şeir dilinə gətirməsi ilə bağlamışdır. Sabirin danişiq dilini şeir dilinə gətirməsini ədəbiyyatda böyük bir kəşf hesab etmişdir. Bunuyla da M.Ə.Sabir yüz minlərlə insanla, geniş xalq kütləsi ilə danışmaq imkanını əldə etmişdir.

Mir Cəlal Sabir şeirlərinin cazibədarlığını, canlı və şirin olmasını, oxucuya doğmalilığını onun dilinin

təbiəti ilə əlaqələndirir. Onun dilinin təbiətinin canlı danışq ifadələrindən ruh aldığı say-seçmə misallarla təsdiq olunur: **Söylə görüm, evlənim, evlənməyim?; Köhnə müsəlmanəm, a şirvanlılar!; Daş qəlbli insanları neylərdin, ilahi!; Harda müsəlman görürəm, qorxuram; Fələ, özünü sən də bir insanmı sanırsan?** və s.

Bu işqılı insanın, görkəmli alimin dilçilik görüşlərinin xarakterik mərhələsi 1963-cü ildə həmmüəlliflərlə birgə Universitetin və Pedaqoji İnstitutların tələbələri üçün yazdığı «Ədəbiyyatşunaslığın əsasları» dərsliyi ilə başlayır. O, burada bədii dil məsələsinə elmi izahı, bədii dilə xas olan xüsusiyyətləri, spesifik cəhətləri göstərir. Bədii dil ilə ümumxalq, eləcə də canlı və ədəbi dil (mətbuat dili) arasındaki fərqi dürüst dərk etmək üçün ciddi prinsiplər irəli sürür. Beləliklə, Mir Cəlal artıq bir ədəbi simanın dilinə, üslubuna deyil, konkret bir ədəbi dilin – Azərbaycan ədəbi dilinin əlamət və xüsusiyyətlərinə əhəmiyyət verir.

Mir Cəlal bədii dilə verilən tələbləri ələmək prinsipi ilə yerinə yetirir, bədii əsərin dili ilə bağlı aşağıdakı xarakterik cəhətlərə, xüsusiyyətlərə əhəmiyyət verir:

a) bədii dildə sözlər iki mənada işlənir: müstəqim (əsl) və məcazi (köçürmə). Sözlərin müstəqim işlənməsində onun məna və məzmununa, musiqisinə, ahəng-

darlığına, tələffüz gözəlliyinə, yiğcamlığına, bitkinliyinə, fikir dolğunluğuna diqqət yetirmək lazım gəlir.

b) alınma sözlərin dildə işlədilməsi müəyyən qayda-qanunla bağlı olur və burada ana dilində olmayan sözləri başqa dillərdən alıb işlətmək məqbuldur.

c) elmin, texnikanın inkişafı ilə bağlı gələn yeni sözləri, şair və yazıçıların icad etdikləri, yaratdıqları kəlmələri bədii əsərlərdə işlətmək məqbuldur.

ç) arxaikləşmiş sözləri bədii dilə gətirmək olmaz, ancaq müəyyən tiplərin, qəhrəmanlarının, eləcə də qədimdən yazılın əsərlərin dilində məhdud şəkildə işlətmək olar.

d) vulqarizmləri, jarqonizmləri sistem halında bədii əsərə gətirmək səhv olar.

e) provinsializmlərin (məhəlliçik), dialektizmlərin (ləhcəçilik) ayrı-ayrı personajların dilində istifadə edilməsi mümkün olsa da, şairin və ədibin öz dilində işlətməsi qüsurludur.

ə) metaforanın (istiarənin), simvolun, allegoriyanın (təşxisin), kinayənin, mübaliğənin, litotanın, metonimiyanın, sinekdoxanın – bütün bunların hansının bədii əsərdə güclü və təsirli rol oynaması barədə qəti hökm vermək çətindir. Burada yaradıcı şəxsin öz biliyi, təsvir etdiyi hadisə barəsində zəngin məlumatı, sənətkarlığı, təcrübəsi böyük rol oynayır.

Bələliklə, Mir Cəlal bədii dilə verilən tələbləri və prinsipləri dəqiq göstərir, şairləri, yazıçıları bədii dilin qayda-qanunlarına əməl etmələrinə səfərbər edir, bu işin nə qədər məsuliyyətli olduğunu onlara anlatmağa və təlqin etməyə çalışır. Bunların hər biri Mir Cəlalin atributları olmaqla, onun müasirlərinin və xələflərinin qəlbinə öz möhrünü vurmuşdur.

Mir Cəlal müəllimin dilçilik görüşlərinin yüksək zirvəsi 1973-cü ildə yazdığı “Klassiklər və müasirlər” kitabı ilə başlayır. Bu kitabda Mir Cəlal müəllim klassiklərdən müasirlərə və müasirlərdən klassiklərə gedən yolun ədəbi yolcularına - ədəbiyyat korifeylərinə istiqamət almaqla, yenə də ədəbi dil, bədii dil məsələlərini unutmamışdır. Ədəbiyyat nəzəriyyəsini, ədəbiyyat tarixini, ədəbi tənqidi, ümumilikdə ədəbiyyatşunaslığı dilçilik görüşləri ilə vəhdət halına salmışdır.

**Əbülfəz Quliyev,
Professor
(AMEA-nın Naxçıvan
bölməsi)**

“FÜZULİ SƏNƏTKARLIĞI”NDA DİL MƏSƏ- LƏLƏRİ

Sovet dövründə ədəbiyyat ideologiyanın məngənəsi altında sıxılırdı. Bununla yanaşı, sovet rejiminin sərt ideoloji mühiti çərçivəsində də böyük çətinliklər bahasına olsa da, məmləkətə və millətə xidmət edən əsl ədəbiyyat nümunələri yaranırdı. İlyas Əfəndiyev, Ənvər Məmmədxanlı və Mir Cəlal kimi yazıçılar sovet rejiminə dəyib toxunmadan (ifadə akademik İsa Həbibbəylinindir) təbii olaraq gerçek həyatı və sadə, sıravi, adi insanların mənəvi aləminin incəliklərini ifadə etməyə üstünlük verirdilər. Bu isə onların yaradıcılığında həyatın, millilik amilinin nəzərəçarpacaq səviyyədə qüvvətlənməsinə şərait yaradırdı.

Anadan olmasının yüz illiyini qeyd etməyə hazırlaşdıgımız Mir Cəlal ədəbiyyat və mədəniyyətimizin inkişafında xidməti və dəsti-xətti olan görkəmli yazıçı, alim və pedaqoqlardan biridir. Ədib ümumxalq dili-

nin incəliklərini duyan, onun sehrli qüvvəsindən bacarıqla istifadə edən qüdrətli bir sənətkardır. Onun əsərlərində sözlə çəkilmiş tablolar, obrazlar oxucunun yaddaşına həkk olunur, uzun zaman yaddan çıxmır.

Sadəlik, aydınlıq və inandırıcılıq Mir Cəlalın söz dünyasının əsas məziyyətlərindəndir. Ədib həmişə sadə olmağa, məna və formanın vəhdətinə çox fikir verməyə çalışmışdır. Onun əsərlərindəki adı təbiət təsvirləri belə müəyyən hadisələrlə, insan psixologiyası, ümumi vəziyyətlə həmahəng olur.

Mir Cəlal qüdrətli söz ustası olmaqla yanaşı, həm də görkəmli elm xadimi, tanınmış filoloq idi. Alimin 1940-ci ildə namizədlik dissertasiyası kimi müdafiə etdiyi “Füzuli sənətkarlığı” əsəri təkcə Füzuli ırsinin deyil, ümumiyyətlə, ədəbi dilimizin tarixinin öyrənilməsi sahəsində qiymətli bir mənbədir. Mir Cəlalın Füzuliyə müraciət etməsi də təsadüfi deyildir. Çünkü o, qüvvətli nəzəriyyəçi alim idi və Füzulini tədqiq etmək üçün böyük filoloji imkanlara sahib idi. Digər tərəfdən, gənc tədqiqatçıya bu mövzuda əsər yazmağı böyük ədib Hüseyn Cavid tövsiyə etmişdi. Cavid Mir Cəlalın istedadını, elmi tədqiqat qabiliyyətini bildiyinə görə belə məsləhət görmüşdü.

O, Füzulini ədəbiyyat, sənət, dil, fəlsəfə elmlərinə bələd olan bir alim kimi tədqiq edir. Bu kitabda M.Cəlal ədəbiyyatımız tarixində Füzulinin mövqeyi-

ni, özündən əvvəlki klassiklərlə əlaqəsini, ümumən, şairin sənət dünyasını tədqiqdə dil məsələlərinə xüsusi diqqət yetirir.

“Füzuli sənətkarlığı” monoqrafiyasındaki “Füzuli şeir haqqında” fəslində alim ustاد sənətkarın şeir haqqında, dil haqqında ideyaları ilə onun poetik yaradıcılığının vəhdətini müəyyən edir və göstərir ki, Füzuli dövrünün ən böyük şairi olduğu kimi, həm də ən böyük alimi idi. Bu baxımdan, böyük alimin Füzuli şeiri haqqında apardığı araşdırmanın nəticəsi kimi diqqəti cəlb edən aşağıdakı cümləsi çox inandırıcı və səciyyəvi səslənir: ”Azərbaycan ədəbiyyatında lirikanın, doğma ana dilində yaranmış əsl lirik şeirin böyük banisi və ölməz dahisi Məhəmməd Füzulidir”

Mir Cəlal Füzulinin ən böyük əsəri – “Leyli və Məcnun” poemasını ölməz məhəbbət dastanı adlandırır, əsərin ədəbiyyat tarixində və Azərbaycan ədəbi-bədii dili tarixində mövqeyini belə qiymətləndirir: «Bizim klassik ədəbi irsimiz – son əsrlərə qədər ancaq şeirdən ibarət olan bu ədəbiyyatda insanın qəlb aləminin dürüst inikasını verən ecazkar, parlaq nümunələr vardır. Bu nümunələrdən biri, bəlkə də birincisi, Azərbaycan ədəbi-bədii dilinin banisi, dahi şairimiz Füzulinin “Leyli və Məcnun” poemasıdır».

Füzuli dilinin çətinliyi məsələsinə toxunan müəllif göstərir ki, şairin dil və üslub xüsusiyyətlərinə diq-

qət yetirdikdə, bu iddianının əsassızlığı aydın olur. Alim fikrinə davam edərək yazır ki, Füzulinin yaşadığı dövrdə elm, ədəbiyyat və mədəniyyət dili Şərqdə, əsasən, ərəb və fars dilləri sayılırdı. O dövrdə qədim ədəbi ənənələr əsasında divan bağlamayan, klassik qaydaları icra etməyən şairlər əsl sənətkar sayılmazdı. Sadəcə, Azərbaycan dilində danışmaq və yazmaq o zaman avamlıq, eyb sayılırdı. İran və ərəb istilaçıları Azərbaycan dilində yazmaq istəyənləri savadsız, avam adıandırıb, hörmətdən salmağa çalışırdılar. Füzuliyyə qədər yaşamış Azərbaycan şairlərinin hamısı ərəb və fars təsirinin ağırlığını, ana dilində yazan şairlərə qarşı rəsmi dairələrin, müstəmləkəçilərin nifrət və təcavüzünü görmüşlər. Lakin heç bir qüvvə dilimizin mənliyini tapdaya bilməmiş, Azərbaycan oğullarını öz əzm və iradəsindən döndərə bilməmişdir. Onlar möhkəm bir inad ilə fars, ərəb dillərini öyrənmiş və bu dillərdə də şeir yazmaq hünərlərini isbat etmişlər. Ancaq onlar sevinc və ürək rahatlığı ilə yaratdıqları əsərlərini öz ana dillərində, Azərbaycan dilində yazmışlar.

Beləliklə, akademik İ.Həbibbəylinin də qeyd etdiyi kimi, monoqrafiyanın nüvəsində Füzulinin ölməz sənəti ilə Mir Cəlalin dərin, əsaslandırılmış elmi təhlil-ləri dayanır. Azərbaycan füzulişünaslığının şah əsərlərindən biri səviyyəsində qəbul edilməsi bu əsərin təkcə Mir Cəlalin deyil, ümumən, filologiya elmimizin əsas

“Yazıcı və zaman”. Mir Cəlal Paşayev – 100. III cild. 3 və 4 e-kitablar

nailiyyətlərindən olduğunu qabarıq şəkildə nəzərə çarpdırır.

Nəsir Əhmədli,
F.e.d.
(Bakı Dövlət Universiteti)

SÖZ SƏRRAFI

Mir Cəlal Paşayev SÖZ adamı idi. Həm alim, həm yazıçı, həm də müəllim kimi. Bu keyfiyyət ona dərindən bələd olduğu, sevə-sevə araşdırıldığı, araşdırara-araşdırına sevdiyi, öyrəndiyi, gələcək üçün şirə toplaşlığı dörd klassik qaynaqdan – ağız ədəbiyyatından, Məhəmməd Füzulidən, Cəlil Məmmədquluzadədən və Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevdən gəlmışdı. Bu qaynaqların və həmin qaynaqlardan sözüllən arınmış, saf SÖZün müqəddəsliyini Mir Cəlal müəllim qədər incəliklə duyub, yaradıcılıqla bəhrələnə bilən çox az adamin adını çəkmək olar. Bu ədib, bu alim, bu müəllim üçün SÖZdən uca heç nə yox idi. Buna görə də, sanki ulu SÖZün tükənəcəyindən çəkinərək, hamiya onu qənaətlə işlətməyi məsləhət görür və lakoniklik tələbinə özü də çox ciddi əməl edirdi. Həm alim, həm yazıçı, həm də müəllim kimi.

Alim kimi. Füzuli sənətkarlığı haqqında cild-cild monoqrafiyalar yazmaq olar və yazılırlar da. Mir Cəlal müəllimin 1958-ci ildə nəşr etdirdiyi «Füzuli sənətkarlığı» (ADU nəşriyyatı) kitabı cəmi 270 səhifədir, amma orada, azı, 2700 səhifəlik orijinal elmi mülahizə var.

1943-cü ildə Ə.Haqverdiyevin vəfatının 10 illiyinə həsr olunmuş gecədə Mir Cəlal Paşayev məruzə ilə çıxış etmiş, tanınmış ədibin SÖZə daim zərgər incəliyi ilə yanaşması məsələsi üzərində xüsusi dayanmışdı.

Yazıcı kimi. Mir Cəlalin altı romanını (*«Dirilən adam»*, *«Bir gəncin manifesti»*, *«Açıq kitab»*, *«Yaşıdlar»*, *«Təzə şəhər»*, *«Yolumuz hayanadır»*) bir yerə yiğsaq, həcmcə bəzi «yazıcı»ların bir «roman»ından balaca olar, di gəl orada qoyulmuş köklü problemlər, ustalıqla yaradılmış mənzərələr, canlı dialoqlar, aforizm səviyyəsinə yüksəlmış sərrast deyimlər illər boyu minlərin, milyonların ruhuna qida vermiş və verməkdədir. Təkcə Sona xalanın (*«Bir gəncin manifesti»*) *«İtə ataram, yada satmaram»* replikasını xatırlatmaq yetərlidir. Professor Cəlal Abdullayevin yazdığı kimi, Mir Cəlalin «romanlarını səciyyələndirən, onları oxuculara sevdirən əsas məziyyətlərdən biri mətləbi konkret, yiğcam bədii formada, dinamik süjet daxiliндə ifadə edə bilmək məharətidir. Lakonizm bu

əsərlərin müvəffəqiyyətini təmin edən başlıca keyfiyyətdir».

Müəllim kimi. Mir Cəlal müəllim «*Ədəbiyyatşünaslığın əsasları*» fənnini tədris edirkən deyərdi: «Siz gələcəkdə jurnalist olacaqsınız, sözün taleyi sizə tapşırılacaq. Unutmayın ki, qələm ustalığı, efirdə çıxış məharəti az sözlə geniş, dərin məna ifadə etmək bacarığından ibarətdir. Sözlərin yeri dar, fikirlərin yeri geniş olmalıdır». Örnək kimi «*Yüz ölç, bir biç*» atalar sözünü, Nizaminin «*Sözün də su kimi lətfəti var, // Hər sözü az demək daha xoş olar*», Füzulinin «*Gər çox istərsən, Füzuli, izzətin, az et sözü, // Kim, çox olma-qdan edibdir çox əzizi xar söz*» beytlərini, Mirzə Cəlin və Ə.Haqverdiyevin hekayə və felyetonlarını misal çəkərdi. Deyərdi: «*Bu nümunələrə istənilən qədər söz artırmaq, hətta onları roman həcmində qədər böyütmək olar, amma onlardan hansısa sözü ixtisara salmaq mümkün deyil. Siz də belə yazmalısınız. Yiğcamlıq real faktlarla işləyən jurnalistlərə xüsusilə vacibdir*».

Mir Cəlal müəllim özü də kamil jurnalist və publisist idi. Hələ gənclik illərində Gəncədə, Gədəbəydə müəllim işləyərkən yerli qəzetlərdə müxtəlif mövzulu, xüsusən də ədəbi hadisələrlə bağlı yazıları dərc olunardı. 1935-ci ilin avqustunda Mir Cəlal yazıçı Ənvər Məmmədxanlı ilə birlikdə Ağdəniz – Baltik kanalının çəkildiyi yerdə olmuş, qayıdanandan sonra «Ədəbiyyat

qəzeti»ndə «Qüdrət nümayishi» ocerkini dərc etdirmişdi. Müharibə dövründə və sonrakı illərdə «Xalqın ürək sözü», «Yollar», «Qəhrəmanlıq yolu», «Yeni kəndin adamları» kimi maraqlı ocerklər yazmışdı.

Bir məsələni də qeyd etmək lazımdır ki, Mir Cəlalın romanlarında, kiçikhəcmli satirik-yumoristik hekayələrində, müxtəlisf məclislərdəki çıxış və məruzələrində də publisistika ruhu güclüdür. Bu əsərlərdə həmin dövrün aktual problemləri ön plana çəkilir, onların həlli yolu göstərilir, hadisələr qısa, konkret şəkildə, publisistika üslubuna xas olan dəqiq, aydın və yiğcam bir dillə təsvir olunur. Mir Cəlal Paşayevin bədii əsərləri barədə yetərinçə araşdırımlar var, amma təəssüflər olsun ki, onun ictimai fəaliyyəti, publisistikası, natiqlik məharəti, sözə zərgər dəqiqliyi, sərraf gözü ilə yanaşması hələ də peşəkar tədqiqatçısını gözleməkdədir.

Bəxtiyar Məmmədzadə,

www.kitabxana.net və YYSİB-nin
müştərək nəşri

51

Dosent
(Bakı Dövlət Universiteti)

MİR CƏLAL HEKAYƏLƏRİNDE ƏCNƏBİ SÖZ-LƏRDƏN İSTİFADƏNİN BƏDİİ-POETİK SƏCIYYƏSİ

XX əsr Azərbaycan hekayəciliyinin nəcib sənət ənənələrini orijinal, yaradıcı şəkildə mənimsəyib-yəşadan, istedadı və özünəməxsus üslubu ilə zənginləşdirən Mir Cəlal hekayələrində əcnəbi sözlərdən bədii-poetik vasitə kimi istifadə maraqlı və diqqəti çəkən xüsusiyyətlərdən biridir.

Milli təfəkkür tərzinin ifadəsi, milliliyin bədii təsdiqi yollarından biri dolayı və təsirli-ifadə üsulu olan əcnəbi sözlərdən istifadə uğurludur, seçim sərasıdır; bədii sistemi və zəruri bədii şərti olaraq üzə çıxır; sənətkarlıqla reallaşdırılır; cilalanmış üslubun tutumlu tərkib hissəsi olaraq, bədii toxumada diqqəti cəlb edir, ekspressem səciyyəsi qazanır; bədii model-ləşdirmə sistemində xüsusi mövqe tutur.

Əcnəbi sözlərdən istifadə bədii-poetik səciyyəsi baxımından mövqeyi, münasibəti bildirməyə, tendensiyani aydınlaşdırmağa kömək edir; komizm yaratmaq vasitəsi olaraq, müxtəlif gülüş çalarları doğurmağa xidmət edir; dildə tipikləşdirmə və fərdiləşdirmə

vasitələrindən biri olaraq, əsəri bu yöndən dolğunlaşdırmağa yardım edir; realizm prinsiplərinə uyğun şəkildə təbiilik, həyatılık, inandırıcılıq yaratmağa yönəldilir; həyat həqiqətinin bədii həqiqət transformasiyasında müəyyən rol oynaya bilir.

Bu vasitə obrazın xarakteri və təbiətinin, səciyyənin, situasiyanın, mühitin dolğun-tutumlu ifadələrinin tanıdılmasına xidmət edən amillərdən biri olur; kaloriti canlandırmaq, mühiti tanıtmaq vasitələrindən biri olaraq maraq doğurur.

Əcnəbi sözlər leksik-qrammatik vahid olmaqdan daha geniş məna, məzmun qazanır, mahiyyət kəsb edir, bədiiliyin zəruri şərtinə, elementinə çevrilərək, əhəmiyyətli olur; əcnəbi sözlə yadda «qalanı», «əyiləni», yeri gəldiyində, «şapalaqla» düzəldirlər.

Başqaları ilə vəhdətdə bu vasitənin də sayəsində funksional cəhətdən özgələşdirmə, yadlaşdırma, uzaqlaşdırma və özünüküləşdirmə, mənimsemə, doğmalaşdırma qütbləri arasında müxtəlif məna, yanaşma, mövqe-münasibət çalarları və zənginliyi əhatə olunur.

Əcnəbi sözlərdən istifadəyə aid olan səciyyəvi və fərdi bədii-poetik xüsusiyyətlər bədii əsərin toxumasında funksional-struktur baxımından müəyyən cəhətləri ilə qabarıqlaşaraq, konkret təzahürdə reallaşır, obrazyaratmada əhəmiyyətli amilə çevrilir; hər əsərin sistemi daxilində-tərkibində səciyyəvi xüsusiyyətlər

digər komponentlərlə vəhdətdə bütöv bədii tam təşkil edir; özünəxas tərzdə üzə çıxır, müəyyən bədii bütövün işığında görünür və göstərir, canlanır və yönəldir, həm də ciddi düşünməyə yönəldir; sənət aləmini dolğunlaşdırıran vasitələrdən biri kimi ideya-bədii müəyyənliliyi işıqlandırmaq amili rolu oynaya bilir.

Əcnəbi sözlərdən istifadənin bədii-poetik xüsusiyyətləri sırasında bir funksional qat da maraqlıdır və qeyd olunmalıdır. Bu istifadə psixoloji aspektdə uğurlu və dolğun vasitələrdən biridir. Dil də, sənətkar da bəyənilməsə öz sözünü doğma, işlək sözünü sərf etmək istəmir, öz sözünə doğmasına heyfi gəlir, qıymır...; komizm predmeti olan əcnəbi sözlə verir, qarşılığı olan və işlənən öz sözünü deyil, əcnəbi sözü işlədir; bəyənilməzliyin, komizm predmetinin yad olmasına dil materialında canlı, görümlü yaradır...Bu əmləklər, bədii-poetik xüsusiyyət bir sıra hallarda situativliyə, anlaşılmazlıqdan bəhrələnməyə, yerini bildirməyə və s. əsaslanır; olduqca effektiv, təsirli sayılışı bir cəhətdir; ruhu, havanı aydınlaşdırmağa yardımçıdır...

Bir deyimi izah edərkən türk filoloqu dr. prof. İ.Pala həmin cəhətə toxunur. O yazır:

«Dilin mantığı, kendine has olan her şeyi korumaya ve himayeye qayret eder de olumsuz bir anlam için yabançı bir kültür malzemesini kullanmaktan çə-

kinmez. Yani dil, kendisine saygı göstermeyenler için türküyü çok görür de sonunda onlara maval okutur.»

(İskender Pala. İki Dirhem Bir Çekirdek. Kapı yayınları, 28, İstanbul, 2004, s. 158.)

Göstərilən cəhətlər, qeyd olunan xüsusiyyətlər təhlilin ümumi prinsipial nəticələridir. Müxtəsər şəkildə bədii nümunələrin nəzərdən keçirilməsi səciyyənin aydınlaşmasına, filoloji qənaətlərin əyanıləşməsinə işiq salmaq məqsədi daşıyır. Qısa izahla bəzi misallar-nümunələr diqqətə yetirilir:

«Abı qədəhdən sıriqlı geymiş, addımların döşəməyə *soldat* kimi bərk vuran gödək kişi şəstlə qapını açıb içəri girdi». («Gənc şairin ərizəsi») Sənət, yaradıcılıq və göstəriş uyuşmazlığı, yadlığı «əsgər» deyil, «soldat»la canlandırılır...

«Sabah tezdən *zavtrakdan* sonra...» («Səyyah xanım»). «Axtarmıram, prosta soruşuram.» («Xarici naxoşluq»).

Mərifət, mədəniyyət, rəftar, yaşayış tərzi yadlığı əcnəbi sözlə qabarıqlaşır, görümlü, əyani, canlı olur...

«Qız da... yeri qazır, *intiresni* şeylər tapırlar.» («Ehtiram»)

Maraqlı kolorit yaranır; kəlağayılı kənd qadını Səltənətin bildiyinə, öyrəşdiyinə sığmayan qəribəliyi səmimi şəkildə əcnəbi sözlə verir, bu, «gəlmə» bir

aləm olub, onun üçün açılan, üzə çıxan, təzə bir şeydir...

«Mən salama yox, *Skandala gəlmışəm.*» («Naxış»). Nədimə mədəniyyət idarəsində asqılıqda işləyən, canıyanan nənədir, Naxışla bağlı narahatdır.

Söz üç dəfə işlədirilir: İkinci dəfə, direktor nənəni məktəblə tanış edəndə, üçüncü dəfə, nənə peşmançılıq çəkəndə üzə çıxır; ekspressem olur... Nədimə arına arına saflaşır; bu, bir prosesdir... Nəvəyə tikiş öyrədir. «Al, bu bizik üstündə *prob* elə.» («Naxış»). Yenə bir əcnəbi söz ortaya çıxır. Sınaqdan çıxar ümidi yaranır... Özünü təkmilləşdirmə ehtiyacı var, bunun səmimi icrası var. «... deyəsən qızın *forsu* artmış, danışığdı dəyişmişdi.» («Sözün yeri var»). Əcnəbi söz bədii toxumanın tərkibində mənəməlik, eqoteizm azarıının yadlığını canlandırmaqla, ondan uzaqlaşmağa yönəldir...

«*Xozeyin*, bu rubinlər ki var, çox *kaprizni* olurlar.» («Şapalaq»). Təmiz uzanır, yarımcıq qalır, yiyəsi axırda aparata hirsindən bir şapalaq vurur...

«Həmin şapalaqdan sonra aparat lap yaxşı işləyir.» Əslində, şapalağın ünvanı işinə yadlaşan, «*pere-daça*», «*remont*», «*provoda*», «*xozeyin*», «*kaprizni*» ilə yadda qalan iki ustadir... Bu da sənət şapalağıdır, əyriiliyi yeri gələndə, belə düzəldirlər...

Famili də *Aşumov* idi (əvvəl Haşimov imiş, sonra belə olmuşdu). («Heykəl uçulanda»).

Tipik yadlığı dil materialında da üzə çıxır; əcnəbiləşdirir, uzaqlaşdırır...

Əsəd Novellaya deyir:

Mən *upravleni* də şöbə müdirinin müaviniyyəti... adımı *nağradaya salıb...*» («İki qız bir oğlan»).

Əsəd-ənənəvi, işlek olan, özünükü sayılan öz mənəviyyatı ilə özgələşir, yadlaşır; bu, onun dilində də görümlü şəkildə üzə çıxır; Novella – təzədir, «gəlmə» olsa da, doğmalaşır, özünüküləşir...

Rütubət xanım «*paxodni*» çəkmə geyən «*spes*»dir. («Ay İsmayıł, başa sal»).

Bu rütubət, bu gedış XX əsrin 53-cü ilində yazda bitir, «*buxarlanır*»...

Əcnəbi sözlər hekayənin bədii toxumasında sistemdə xüsusi mövqe qazanır, dolğunlaşır, tutumlu bədii vasitə olur; bütöv daxilində sistem tərkibində zəruri element olaraq reallaşır...

**İsmayıł Əhmədzadə,
Dosent
(Bakı Dövlət Universiteti)**

MİR CƏLALIN HEKAYƏ DİLİNDE TABELİ MÜRƏKKƏB CÜMLƏLƏR

www.kitabxana.net və YYSİB-nin
müştərək nəşri

(«Günün hekayələri» silsiləsi)

Mir Cəlalin hekayə dili də, irihəcmli nəşr əsərlərində olduğu kimi, nizamlı və səmimi dildir. Onun hekayə dilində istifadə özünəməxsusluğu, səviyyəsi və mədəniyyəti baxımından hər bir dil vahidindən, o sıradan tabeli mürəkkəb cümlədən ayrıca danışmağa imkan verən məqamlar var.

Mir Cəlalin hekayələrində tabeli mürəkkəb cümlələr təmtəraq yox, bir sadəlik, nitq təbiiliyi yaratmaq üçündür. Bu cümlələr müasir dilin mənzərəsini çox aydın əks etdirir. «Günün hekayələri» silsiləsində olan 5 hekayənin dil baxımından araşdırılması çox aydın göstərir ki, burada da tamamlıq budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələr daha işləkdir. Yer, kəmiyyət, dərəcə, qoşulma budaq cümlələrinə təsadüf olunmadı. Bizcə, bu, ümumxalq danışaq dilinin xüsusiyyətlərinə tam uyğun bir mənzərədir. Bəzən tamamlıq budaq cümlələri işlənmə ardıcılılığı baxımından bir silsilə təşkil edir. Məsələn: 1...., «baş üstə» deyib durduğunu, səbətini xüsusi bir zirəkliliklə götürdüyüünü görən adam deyirdi, bu arvad rayonun allahıdır. 2. Heç güman etmək olmazdı ki, bu rayonda kök salan Rütubət xanım bu tezliklə yox ola!

Müəllifin adı bir hekayəsində budaq cümlə növlərinin çox qismi işlənmiş olur. «Müdafiə vəkili» hekayəsindən kiçik bir statistikaya baxaq: tamamlıq budaq cümləsi -11, mübtəda budaq cümləsi -7, şərt budaq cümləsi - 5, təyin budaq cümləsi -3, tərzi-hərəkət budaq cümləsi -3, qarşılaşdırma budaq cümləsi-3, xəbər budaq cümləsi – 2, zaman budaq cümləsi-2, səbəb budaq cümləsi – 1.

Hələ onu demirik ki, səbəb, müasir dilçilik ədəbiyyatında nəticə budaq cümləsi kimi qiymətləndirilən bəzi budaq cümlələr bir növ müstəqil – ayrıca cümlə kimi başlayır. Halbuki bu «müstəqil» cümlə tabeli mürəkkəb cümlənin komponenti olmalı idi. Bu vəziyyət *çünki*, *ona görə* ünsürləri ilə əlaqələnən tabeli mürəkkəb cümlə strukturlarında daha işləkdir. Məsələn: 1. *Ulduzun bu hörmətə tamamilə haqqı var. Çünkü o, zəhmət adamıdır, qırğı kimi cəld qızdır.* 2. ... bir əsəri oxuyub rəy vermək xüsusən mənim kimi ehtiyatlı bir adam üçün imkansız idi. *Ona görə də* rədd eləmək, vaxt azlığını bəhanə gətirmək istədim.

Maraqlı dil faktıdır ki, «Müdafiə vəkili» hekayəsinin lap əvvəlində Mir Cəlal dalbadal gələn iki cümləni *çünki* bağlayıcısı ilə başlamaqla mətn – period yaratmışdır. Ümumən, müəllif bəzi məqamlarda əslən tabeli mürəkkəb cümlənin ikinci komponenti olmalı olan cümləni müstəqil cümlə kimi başlamağı

xoşlayır. Bu, Mir Cəlalın dilində səbəb və nəticə budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlə strukturları üçün daha adı vəziyyətdir.

Mir Cəlalın dilində tərkib hissələri intonasiya ilə bağlanan tabeli mürəkkəb cümlələr bağlayıcılı, bağlayıcı sözlü quruluşlarla müqayisədə daha fəaldır. Bu, bizcə, onunla bağlıdır ki, müəllif daha çox danişq dili materiallarına, şifahi nitq sintaksisinə istinad edir. Məsələn:

1. *Xudahafiz eyləyib getmək istəyirdi, vacib bir şey xatırlayan kimi, mənə tərəf qayıtdı.*

2. *Elə edə bilərəm heç sizdən xəbər də tutmayım.*

Budaq cümləsi baş cümləyə bağlayıcı sözlə bağlanan tabeli mürəkkəb cümlələr də az-çox işlənib. Bəzən belə cümlələrin ikinci hissəsində baş cümlədə işlənməsi normal sayılan əvəzlik-qəlib də düşür. Məsələn: 1. *Nə istəsə, heç kəs ondan müzayiqə eləmirdi (onu).* 2. *Kimlə nə işin var, zəng vurub danışırsan (onunla).*

«Günün hekayələri» silsiləsində cəmi bir yerdə – mi ədatından bağlayıcı vasitə kimi istifadə olunduğu- nu müşahidə etdik: *O, bazara çıxdımı, hamı gizlənməyə çalışır (zaman budaq cümləli).*

Mir Cəlalın hekayə dilində qarışq tipli mürəkkəb cümlələr də az işlənməmişdir. Daha çox şifahi nitq sintaksisinə istinad edən bir yazıçı üçün qoy bunu

istisna hal hesab etməsinlər. Doğrudur, bu cür cümlələri, bir qayda olaraq, yazılı dil faktı hesab edirlər. Bizcə, belə cümlələr daha çox şifahi nitq sintaksisi faktıdır və buna görə də Mir Cəlalın dili üçün səciyyəvi sayılmalıdır. Görünür, şifahi nitq daha çox mətnlə danışmağa meyilli olduğundan qarışiq tipli mürəkkəb cümlələr Mir Cəlalın dilində, təbii bir hal olaraq, işləkdir. Müqayisə üçün deyək ki, «Koroğlu» dastanında da vəziyyət belədir. Bu dastanda qarışiq tiplilərin olduqca müxtəlif vəziyyətləri, struktur variantları var. Mir Cəlalın hekayə dilində tamamlıq və şərt budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələrin mürəkkəbləşmə imkanları daha genişdir. Belə cümlələrin içərisində həm ardıcıl, həm paralel, həm də ardıcıl-paralel tipli birləşmə variantları müşahidə olunur. Məsələn:

1. *Gəlin belə şərtləşək: sən bu əsəri nə mənə gətirmişən, nə mən oxumuşam, nə də xəbərim var.* (Paralel birləşmə).
2. *Məndən sual edə bilərsiniz ki, çox əcəb, sən bu qızı tanımırınsa, bəs vəkilliyi niyə boynuna alırdın* (Ardıcıl birləşmə).
3. ... *fikrim budur ki, sizin kefinizi soruşam, görəm əhvalınız necədir, yaxşısınızmı, lap sazsınızmı, yoxsa kəm-kəsiriniz var və nə sarıdan-*
- dir?* (Ardıcıl – paralel birləşmə).

Mir Cəlalın hekayə dilinin materialı əsasında səbəb budaq cümləli (bizəqədərki şərhlərə görə, nəticə budaq cümləli) tabeli mürəkkəb cümlələrlə bağlı bir

cəhəti də dəqiqləşdirmək istərdik. Belə bir cümləyə diqqət yetirək: «*Əlləri ki çox hərəkət eləmir, ona görə qıсадır*».

Bu tipli cümlələri prof. Ə.Z.Abdullayev nəticə budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlə sayır, *ona görə* ünsürünü də bağlayıcı kimi götürdü. O, belə cümlələrdəki birinci cümləni baş, ikinci cümləni isə, görünür, *ona görə* ünsürünü bağlayıcı saydığından nəticə budaq cümləsi hesab edirdi. Bizim mövqeyimizsə fərqlidir: biz birinci komponenti səbəb budaq cümləsi, ikinci komponenti isə baş cümlə kimi izah etmək istərdik. Demək, bizim anlamımızda həm baş və budaq cümlələrin yeri, həm də budaq cümlənin növü dəyişmiş olur. Bu cümləyə sual versək:

Nə səbəbə əlləri qıсадır? Çox hərəkət eləmədiyinə görə.

Bizə görə, bu tabeli mürəkkəb cümlənin tərkibindəki ikinci cümlədə *ona görə* sözü *nəyə görə?* sualına cavab verdiyinə, birinci cümlədəki mətləbə işaret etdiyinə görə bağlayıcı yox, *əvəzlik- -qəlibdir*. Məhz əvəzlik-qəlibin (*ona görə* ünsürünün) modelinə görə baş cümlədən birinci cümləyə- budaq cümləyə sual veririk. Budaq cümlə öz məzmunu ilə baş cümlədəki məchulun cavabı kimi görünür. *Ona görə* ünsürünün əvəzlik-qəlib (cümlə üzvünün- səbəb zərfliyinin əvəzedicisi) kimi çıxış etməsi də məhz birinci cümlənin (*əl-*

ləri ki çox hərəkət eləmir) budaq cümlə, ikinci cümlənin isə (ona görə qıсадır) baş cümlə olaraq götürülməsi üçün bizə əsas verir. Axı əvəzlik- qəlib məhz baş cümlədə işlənə bilər.

Mir Cəlalin hekayə dili müxtəlif mətləblər üzrə ayrıca öyrənilməyə layiqdir.

Fikrət Əlizadə,
Dosent
(Bakı Dövlət Universiteti)

MİR CƏLALIN HEKAYƏLƏRİ VƏ MƏTN

Cəlil Məmmədquluzadə, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev ənənələrinin layiqli davamçısı olan Mir Cəlal Azərbaycan ədəbiyyatında özünəməxsus yer tutur. O, yeni həyat yolunda, ümumilikdə cəmiyyətin, gəncliyin tərbiyə olunmasında rast gələn əngəlləri satirik-yumoristik lövhələrlə üzə çıxarır, incəliklə tənqid edir.

Hekayələrdəki fikir düzümünə diqqət yetirdikdə, oncə onu görmək olar ki, dildə xəlqilik qabarılq şəkilidə özünü göstərir. Mətni formalaşdırın fikir ilmələri də nəzərdən qaçmır. Cümlələrin semantik-məntiqi-

aktual əlaqə vasitələri, həmçinin onların kontekst, mətn daxili təhlili böyük maraq kəsb edir.

Mir Cəlalin hekayələrində fikir axını dilçilikdə mövcud olan hər üç – paralel, zəncirvari-kontakt, xətti məntiqi – semantik əlaqələrlə əks olunur.

Cümlənin məntiqi bazası olan temalar bir-birini izləyərək, cümlələri p a r a l e l əlaqə vasitəsilə bağlayır. Məs:

«Məru-

zə bəsləndi, Məruzə böyüdü. **Məruzə** oxumağa, nəhayət, diqqətləri cəlb etməyə başladı». (Mir Cəlal. Seçilmiş əsərləri, Bakı, 2005 – «İclas qurusu», səh.124)

Leksik təkrarlar hesabına paralel əlaqə özünü göstərir.

«**Qonaqlar** çox oturmadılar, bir stəkan çay içdi-lər. (təsviri «**onlar**») + Nəsə himləşdirilər, həyət-bacanı gəzdilər, baxdılara». (Yenə orada, «İnsanlıq fəlsəfəsi», səh.162)

Burada «qonaqlar» teması o biri cümlədə təsviri «onlarla» bağlanıb, paralel əlaqə yaratdır.

Bu cümlələrin məntiqi – informativ açım hissəsi olan rema digər cümlə üçün tema olduqda zəncriva rı – k o n t a k t əlaqə yaranır. Məs:

«Lətifin sağılıb hissəmizə qayıtmağı **iki ay yarı� çəkdi** (rema). **Bu müddətdə** (tema) anaların bağlaması gah onun çarpayısı başında, gah təcili yardım arabası

sında, gah istehkamda qaldı...» (Yenə orada, « Vətən yaraları», səh.79).

Yuxarıda iki cümlə bir -birinə tam leksik şəkildə deyil, semantik yönə bağlıdır.

Bəzi hallarda cümlələr son dərəcə müstəqilləşir, onları bir-birinə bağlayan nə real, nə də təsviri leksik vahidlər iştirak edir və buna görə də fikir materialı bir xətt üzrə düzülüb, yazıcıının çatdırmaq istədiyi məqamları açıqlayır. Belədə xətti əlaqə özünü göstərir. Məs:

«Aləm yixilib yatdı. Radio susdu. Tramvaylar dayandı. Xoruzlar bir ağız səsləndi. Haçandan-haçana birdən həyətdə ayaq səsi eşidildi. Qulam içəri girib, Leylanı əli qoynunda, məyus oturmuş görəndə əvvəl bir darixdı, soruşmaq istədi ki, «əzizim, niyə bu vaxtacan yatmamışan?» (Yenə orada, « Kəmtərovlar ailləsi», səh.66).

Göründüyü kimi, bu konteksdə temaların hamısı müstəqil ifadəlidir və cümlələr arasında heç bir leksik bağlılıq yoxdur. Qeyd etmək yerinə düşər ki, xətti əlaqəyə nitqi zəngin olan adamların dilində çox rast gəlinir.

Hekayələr mətnin semantik təhlili zamanı çox rəngarəng görünür. Bu mətnlər daxili potensiyasına, fikir təqdiminə, onun açıımına, konkret nəticə imkan-

larına görə fərqlənir, nəticədə g i r i ş, i z a h və h ö k m cümlələrin rabitəsini izləmiş oluruq.

Giriş cümlələr əsasən «səhnəaçan» rolu oynayır. Bunlar iki tip cümləyə - izah və hökm cümləyə başlangıç olur. Məs.:

«Bu evdə qəribə bir ələm vardı (giriş cümlə). İşıqlı pəncərənin qabağında zər haşıyəli çərçivədə qıvrımsaç, güləş, sağlam, sinəsi açıq bir bənnanın şəkli dayanmışdı» (hökm cümlə). (Yenə orada, «İnsanlıq fəlsəfəsi», səh.163)

Mir Cəlalin hekayələrində «izah+hökm» və ya «hökm+ izah» cümlələrin kombinatorikası fikir dinamikasını, onun məna gücünü bütün qabarıqlığı ilə əks etdirir.

«Ramiz çox qeyrətli, fərasətli uşaqdır. Çox qanacaqlı, mərifətli uşaqdır. Çox rəhmli, qabiliyyətli uşaqdır (hökm cümlələr). Onun telefonla danışmağını, cürbəcür kino artistlərinin təqlidini çıxarmağını, şəkil çəkməyini, maşın sürməyini, qəşəng-qəşəng məktub yazmağını, kostyum seçməyini deyim, səliqə sahmanını, kefi gələndə calmağını, oxumağını, oynamağı nim, handa bir dəvətnamə ilə konsertlərə getməyinimi, lap baş cərgədə handa bir qızla oturmağımı deyim, ədəb-ərkanını, mərifətini, qanacağım - hansını deyim!.. » (izah cümlələr). (Yenə orada, «Plovdan solnra», səh.128)

Yazıcı koloritli hekayələri ilə həm gözəl bədii palitralar, həm də məntiqi-linqvistik baxımdan formal-semantik lövhələr yaratmışdır. Hər bir ədib özəl-fərdi üslub qalereyası ilə xalqın dilinə zənginlik gətirir, sözün, ifadənin gücünü artırır. Bu baxımdan, orijinal düşüncə tərzinə malik böyük yazıçımız Mir Cəlalın yaradıcılığı milli ədəbiyyatımıza qiymətli bir töhfədir.

Qənirə Bəyzadə
(Bakı Dövlət Universiteti)

MİR CƏLALIN DİLİNDE ÜSLUBI - SEMANTİK İMKANLAR

Bəşəriyyət dərk olunan gündən həqiqət sorağında olubdur. Əsrlər dəyişsə də, bu həqiqət daha böyük dəyər qazanır. Dərin zəka sahibi Mir Cəlalin yaradıcılıq potensialının bir daha günümüzlə liqantlığı onu deməyə əsas verir ki, dilin fəaliyyəti ilə onun inkişafı arasındaki münasibət resipientin sukseiv əməllər algoritmi kimi dəyərləndirilməlidir.

Dil sistemində sona qədər təyin olunmayan, imkan daxilində seçilən dizyeksion (seçilən) kvantorlar informasiya daşıyıcılarının seçilməsi o vaxta qədər

www.kitabxana.net və YYSİB-nin
müştərək nəşri

davam etdirilir ki, o, sistemi tam əhatə edə bilsin. Yazıcıının dil üslubunun bütövlükdə elə sistem səviyyəsinə yüksəlməsi burada reseptentin derivasiya (şaxələnmə) dərəcəsinə çevrilməsi ilə labüdləşir. Təfəkkür tərzinin səs-qrafik təzahürü kimi üzdə olan telepatemin (göndərilən fikir) digər semantik-sintaktik model-lər ardıcılığında fərqlənən mojariat (gücləndirici) arqumentin dil sistemində qəlibini olduğu kimi özündə ehtiva edə bilən yazıcıının dil üslubunun nəticəsidir.

Resipientin (verilmiş fikir) çatdırılmasının əlavə emotiv yükü, onun ekspressivliyi göründüyündən də dərinə işlədildiyi deməkdir ki, bu hali sintaktik model çərçivəsindən ayırib, digər sintaktik komponentlərdən fərqləndirmək olur. Belə ki, bədii üslubunda olan qrafik dəyişiklik dil strukturunda da təzahürünü tapmış olsun və dilin imkanlarına dərindən yiyələnərək, hər bir multipletin daşıdığı funksiyani riyazi dəqiqliklə polifonik modellər biçiminə salınmalıdır. Mir Cəlal yaradıcılığında dil anlamı belə reallaşır.

Hər bir üslubi-semantik figurun əldə olunan nəticələri həm mətndə və mətnlər kontekstində gəlməsi üçün yarandığı şəraitin xarakterini, onun gelişini, sonrakı məzmunda olan emosional-ekspressivliyin ölçüsündə digər həmcinslərindən ayrılan məna modelinin yaranmasının şahidliyi əsasdır, həm də bu yazıcıının yüksək ustalığından xəbər verilməsi deməkdir.

Telepatemin çatdırılmasında mətndən kənardə heç bir sərbəst "ayrıca" cümlə mümkün deylidir, onlar mütləq mətn daxilində yaranır, formalaşır, öz dolğun mənasını tapır. Belə ki, Mir Cəlal dilində frazafövqi vahidin cümlə kimi təzahüründə onun qeyri-konkretliyinə ümid bəslənən imkanlarını nəzərdən qaçırmamışdır. Məhz həmin səbəbdəndir ki, bu vahidin belə təzahür formasının dolgunluğunun, reallığının da isbatı mümkün haldır, digər cümlələrdən fərqləndirilir. İlk öncə, bu tipli cümlələrin elə müəllif tərəfindən bir daha qiymətləndirilib xüsusi işarə ilə (dırnaqla) fərqləndirilir. Bu, o deməkdir ki, bu cümlələr abstrakt yüklüdür, müəyyən bir mətnaltı məna ilə, əlavə informasiya bloku ilə silahlanıbdır. Hər bir sözün işlək tezliyində fitri yaradıcılıq qabiliyyəti ilə istifadə onun yaradıcılığının əsas qayəsidir.

Tədqiqat zamanı belə bir fakt da nəzərdən qaçmır ki, «özgə dilinin» frazafövqi cildinin özü də əlavə olaraq məqam və mövqeyinə görə bir daha müəllif tərəfindən xüsusi işarə ilə dərəcələnir (əksər hallarda dırnaq işarəsi). Belə abstraksiya dərəcələnməsinin qatların daha dərinə getməsinə bələdçilik etməklə məzmuna dönə-dönə emosional-ekspresiv tutum vərib digər mətnlər kontekstində hər hansı bir mətnin və ya mətnlərin ön plana çəkilişini təyinatlaşdırmış olurlar.

Əldə olunan nəticələr mətndə və mətnlər kontekstində hər bir üslubi-semantik figurun həm gəlməsi üçün yarandığı şəraitin xarakterini, onun gəlişini, sonrakı məzmunda olan emosional-ekspressivliyin ölçüsünü, həm də bu kimi semantik keçidlərin özlərinin verilmiş səviyyənin yaşama müddəti prizmasından keçirdib müəyyən bir spesifikasi ilə digər həmcinslərindən ayrılan məna modelinin yaranmasının şahidiyyi labüdləşdirilir. Özü də bu spontan keçidlərin ehtimalının təyinatı mətnaltı mənanın açılışının hər bir məqamına xidmətdən başqa bir şey deyildir.

Daxili nitq insanın öz-özünə fikirləşməsi, öz-özü ilə danışması prosesidir. Başqa sözlə, daxili nitqdə təfəkkür cərəyan edir, identifikasiyon limitləyici kimi müəyyən məqsəd, niyyəti adaptasiya edir, hərəkətlər planlaşdırılır. Əsas məsələ odur ki, Mir Cəlal dilində daxili nitq tələffüz edilməyən emotiv yüklü affekt səviyyəli səssiz nitqdir. Həm də bu, əksər hallarda, çox qısa, bəzən də ayrı-ayrı ifadələrdən ibarət olur. Həmin ifadə fikrin nüvəsinin təşkilatçısıdır.

Belə bir «fikirləşmə» tipi özlüyündə mühakiməylə baş verə bilər ki, məzmunun strofrid dönümündə periodik mətn kimi öz tərəf müqabilinin nitqindən ayıricılığı ilə qeydiyyatdan keçib, öz növbəsində, digər mətnə daxil olmasını da tələb edə bilir.

Nəqli mətnlərdə bu xüsusiyyət başlıca amil kimi nəzərdə tutulur və dialoji səslənmədə cütlüyün templi tranzitiv (keçidli) şəkildə olmasına haqq qazandırmaq müəllif müdaxiləsinə borcludur. Bu öz növbəsində söz ustادının hər bir vahidin quruluş formasını (semantik dəyərləndirmədə) olduğu kimi verməklə onların hər birinin də özünəməxsus semantik tutumunu və hər bir semantik tutumu da daşıdığı məna politrasının mojarınlığa (məna gücləndiricisi) yiylənməsi ilə labüdəşir.

Frazafövqi vahidin dialoji əsərlərdə təzahür formalarının hər birinin özünəməxsus işlək tərzi olduğu kimi də, effektliliyinin dərəcəsi ilə canlı hərəkət-danışqda abstraksiyanın bir neçə qatlı dərəcələnməsi kimi ölçüyə gəlməlidir. Müəllifin situasiya daxilində ustalıqla verdiyi dialoji nitqin imkanlarının özünün əyanılıyi, üstə gəl, semantikanın inkişafına xidmət edən «frazafövqi vahid-məktub» və onun abstraksiya dərəcələnməsi olan bizim təsəvvürümüzdəki haçalanma, yəni məktubun oxunmasında göz önünə gələ bilməsi, eləcə də məktubu yazan şəxsin belə, "səsinin eşidilməsi" məsələsi ön plana keçir. Həm də məlumdur ki, verilən frazafövqi vahidin diqqət mərkəzində olması dram əsərində (bütün bu dediklərimizin) onsuz da əyanıləsməsi ilə baş verir. Lakin bu vahidin gəlişi ilə onun emotiv tutumunda da mütləq əlavə çalarlar

meydana gəlir. Nəşr əsərlərində belə bir konsituasiyanın qurulması geniş yaradıcılığın imkanı deməkdir. Bu vahidin "xəyal" tipi o, eksər, halda mətnin özəyi olması ilə diqqət mərkəzində dayanmaqla, dialoji səslənmənin xəyaliliyini də təmin etmiş hesabındadır.

Yazıcıının dilində bəzən də belə bir tipin formalaşmasında zaman-məkan ayrıımı da mühüm əhəmiyyət kəsb edir ki, bu mətndə eksər hallarda ötəri xarakter daşımır, hər hansı bir münasibətlə verilmiş ştrix deyildir, məzmunun sonrakı inkişafında əsas nüvə olduğuna görə də onun özəyini təşkil edir.

**Akif Miriyev,
F.e.n.
(Azərbaycan Dövlət Tibb Universiteti)**

BƏDİİ MƏTNƏDƏ ƏDƏBİ DİL NORMALARI

(Mir Cəlalın əsərləri əsasında)

Azərbaycan ədəbiyyatının Sovet dövrü deyilən dönəmində ədəbiyyatşunaslığın hər üç sahəsində peşəkarmasına qələm çalmış professor Mir Cəlal Paşayev bədii yaradıcılığı ilə də xalqımızın yaddaşında istedadlı ədib, qüdrətli söz ustası kimi qalmışdır. Onun adı həmin dövrün S.Vurğun, M.İbrahimov, S.Rüstəm, M.Hüseyn, S.Rəhimov, M.Rahim, Ə.Əbülhəsən kimi sənətkarları ilə bir çəkilib. Tələbələrinin dərin hörmət və minnətdarlıqla "Mir Cəlal müəllim" deyə müraciət etdikləri bu görkəmli alim və yazıçı zaman keçdikcə həm bütöv, prinsipial, müdrik bir şəxsiyyət, həm də aktual həyatı məsələləri əks etdirən əsərlər müəllifi olan yazıçı kimi yaşayır, sevilir. Möhkəm "insanlıq fəlsəfəsi" mövqeyi ilə seçilən, hər məsələyə öz müstəqil düşüncəsi ilə yanaşan Mir Cəlal sağlığında layiqli adını almasa da, zaman göstərdi ki, onun yaradıcılığı milli mədəniyyətimizin sərvəti kimi hələ çox nəsilləri tərbiyə edəcək.

XX əsrin otuzuncu illərindən başlayaraq ədəbi mühitdə 40 ildən çox fəal mövqe tutan Mir Cəlal imzası daim diqqət cəlb etmiş, oxucu məhəbbəti ilə

qarşılanmışdır. Günün vacib problemlerini əsərlərinə mövzu seçən yazıçının bədii dili özünəməxsus təsir gücünə malikdir. Birinci növbədə bu, dilin emosional-psixoloji təsir gücü ilə bağlıdırsa, heç də ondan az əhəmiyyətli olmayan cəhət Mir Cəlalin ədəbi dil normalalarından kənara çıxmaması, onlara mümkün qədər qeyd-şərtsiz əməl etməsidir. Təsadüfi deyil ki, onun bədii dilindən danışan alımlar (Y.Seyidov, A.Axundov, T.Hacıyev və b.) bunu daim göstərmişlər.

Mir Cəlalin əsərlərində dilimizin leksik normaları xüsusi qayğı ilə nəzərə alınır. O çalışır ki, dilimizin doğma sözlərinə daha çox yer versin, alınmaları mümkün olduqca az işlətsin. Məsələn, xalq dilində geniş işlənən "*şlanq*" sözündən imtina edib, "*rezin boru*" kəlməsini işlətməyi üstün tutur ("Gülbəsləyən qız" hekayəsi). Müasir ədəbi dilimizdə "*qəbiristanlıq*" variantı daha çox işlənən, normativlik baxımından qüsurlu olan bu sözün düzgün – "*qəbiristan*" variantını yazıçı 1930-cu illərdən daha məqbul hesab etmişdir: "Ona görə axtarmadılar, qəriblər *qəbiristanına* apardılar ("Bir gəncin manifesti" romanı). Mir Cəlalin əsərlərindəki onomastik vahidlər təkcə informativ məqsəd daşıdır, öz məşhur sələfləri kimi, o, adlardan da bədii təsir və ideya-məzmunun vasitəsi kimi istifadə edir. Məşhur Bahar obrazını

("Bir gəncin manifesti") misal göstərmək olar; adı Bahar olan, xoşbəxt gələcək arzusu ilə belə adlandırılın bu uşağın taleyi adının tam əksinə nəticələnir; şaxtaya düşüb məhv olur. Yaziçinin çox vaxt özünün yaratdığı toponimlər də təsvir olunan hadisələri tamamlamaq məqsədi daşıyır. "Yarpızlı", "Qabaqtəpə" ("Nazik mətləb"), "Təzəkənd" ("Məsul işçinin dəftərindən") tipli toponimlərə oxşar adlara tez-tez rast gəlinir.

Mir Cəlalin satirik planlı əsərlərində bir çox obrazların adları onların xarakterinə uyğun seçilmişdir. "Anket Anketov" (eyni adlı hekayə), "Gəldiyev" ("Açıq kitab" romanı) kimi adlar əvvəlcədən oxucuda mənfi münasibət yaradır...

Yaziçi dilimizin qrammatik normalarına elə diqqətlə yanaşır ki, adam bəzi müasir yazarların etinasızlığına təəccüb etməli olur. Bu cəhətdən, iki məqamı nəzərə çatdırmağı lazım bilirəm:

a) müasir yazılı nitqimizin bütün növlərində "nə, nə" inkar ədatının işlənmsinin çox müxtəlif variantlarına rast gəlirik və bunların böyük əksəriyyəti də "normasızlıq"dan xəbər verir. Maraqlıdır ki, Mir Cəlalin əsərlərində bu ədatın normadan kənar istifadəsinə, demək olar, rast gəlmirik, yəni cümlə üzvünün qarşısında bu ədat işlənəndə xəbər təsdiqdə olur: "Gəldiyev" onun *nə* ictimai işə yapışmamağından, *nə* sözə baxmamağından, *nə* atasından -

filandan *yapışmalı idi*" ("Açıq kitab" romanı), "Amma mən nə özümü itirdim, nə ürəyim getdi, nə də ki, hushum başımdan çıxdı" ("Ərik ağacı"), "... belə bir yaz tariximizdə nə olub, nə olacaq" ("Ərik ağacı" hekayəsi);

b) Mir Cəlalın cümlələrində mübtəda ilə xəbər arasında kəmiyyət uzlaşması heç vaxt pozulmur. Halbuki müasir ədəbi dilimizdə "*hami*", "*camaat*", "*əksəriyyət*", "*çoxu*", "*kollektiv*"... kimi sözlərin mübtəda olduğu cümlələrdə belə, xəbər cəmdə işlədirilir ki, buna yüzlərlə nümunə vermək olar.

Mir Cəlalın yaradıcılığı təkcə sənətkarlıq xüsusiyyətləri baxımından deyil, həm də nümunəvi ədəbi dil, onun qaydalarının cilalanıb normalaşması baxımından da maraqlı nəticələrə gətirib çıxara bilər.

**Aslan Bayramov,
Dosent
(Sumqayıt Dövlət Universiteti)**

MİR CƏLALIN ƏSƏRLƏRİNĐƏ ATALAR SÖZÜ

Azərbaycan bədii dilinin, xüsusilə nəsr dilimizin inkişafında, onun poetik üslubunun inkişaf etdirilməsində görkəmli yazıçı Mir Cəlal Paşayevin böyük xidmətləri olmuşdur. Yazıçının üslubu ədəbi dilimizin bütün nailiyyətlərini özündə əks etdirir.

İctimai-siyasi hadisələrin gedişi, tariximiz, adət-ənənələrimiz, xalq psixologiyasının yüksək bədii tərənnümü onun roman, povest və hekayələrində öz əksini tapmışdır.

Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatını çox dərindən bilən Mir Cəlal müəllim öz yaradıcılığında folklorun bütün janrlarından istifadə etmişdir. Onun əsərlərinə diqqət yetirdikdə görürük ki, böyük sənətkar obrazları danışdırarkən mövzu etibarı ilə fərqli olan çoxlu atalar sözlərindən faydalananmış, obrazın daha canlı olmasına çalışmışdır.

O, «Yolumuz hayanadır», «Açıq kitab», «Bir gəncin manifesti» romanlarında və hekayələrində yüzlərlə atalar sözlərindən müxtəlif məqamlarda məhərətlə istifadə etmişdir. Həmin atalar sözlərini məzmun və ifadə etdiyi mənalara görə belə qruplaşdırmaq olar:

1. Dolanışq haqqında:

Kasıblığın üzü qara olsun. Bir yandan bağlayan fələk, bir yandan açar. Kasıbü dəvə üstündə būvə sancar. Çalış ək, biç, aparsın bəy, evin qalsın dəyirmən tək. Getdi doğanaq dalınca, örökəni də qoyub gəldi. Yoxluğun üzü qara olsun. Güzəran, mənsəb

cəhənnəmin dibində də olsa, enməyi bacar. Az olsun, yaxşı olsun.

2. Hakimiyyət və var-dövlət haqqında:

Adın nədir dərviş, pul ilə aşır hər iş. Milçək şirəyə yiğilar. Adamı adam edən paradır, parasız insanın üzü qaradır. Pul ağ günü qara, qara günü ağ edər. Fələyin dəyirmanı da pul ilə işləyir. Kimin ki əlində ixtiyarı var, nə desə, doğrudur, kim ki məz-lumdur, nə desə, yalandır. Qaz vurub, qazan doldur. Hər iş pulla aşar. Həm ziyarət, həm ticarət.

3. Birlik, mübarizlik, bacarıq və elm haqqında:

El gücü, sel gücü. Çörəyi ver çörəkçiye, bir çörək də artıq ver. Müəllim kəndin yanın çıraqıdır. Elm Kitayda olsa, ona çat. Qılıncdan daha kəskin, ulu qüvvət zəkadır. Salavatla donuz daridan çıxmaz. Çəkişdikcə itilənəcəksən. İş iyəsi işdə gərək.

4. Dostluq haqqında:

Dost-yoldaşın nəfəsi də adama bəsdir. Yaxın dost insanın dərdini dağıdır, ömrünü uzadır. Dost var, düşmən var. Əsl dostu qılinc da ayıra bilməz.

5. Xasiyyət haqqında:

Açıqlı başda ağıl olmaz. Çox yeyənin olsun, çox deyənin olmasın. Çəkişməyən bərkiməz. Ürək geniş olsun.

6. Mənfi adətlər haqqında:

Qanı qanla yumazlar. Oğru elə həmişə oğrudur. Gədə başlıdan bəy olmaz. Dedi-qodu ev yixar. Yalan yeriməz. Yalan danışanın evinə od düşər. Qorxan gözə çöp düşər. Oğrular gözdən tük çəkir-lər. Qorxan canavarın dişi iti olar.

7. Qadın haqqında:

Qız ağaççı, qoz ağaççı, hər yetən bir daş atar. Qız uşağı gündə bir arpa boy atar. Arvadda vəfa, zəhərdə şəfa. Arvad ərinə oxşayar. Qadın qəlbi qapalı bir bağçadır, açar da özündə.

8. İgidlik, dözümlülük, dəyanət və ad-san haqqında:

Dəvə belinə atsan, dünyanın o başına gedib çıxar. Yarımçıq yaşamaqdansa, igid kimi ölmək yaxşıdır. İgid nəvələr böyüdənin ürəyi dağ olar. İtən hörməti qapı-qapı gəzib dilənmək olmaz. Əzməsən, əziləcəksən, ayaqlamasan, ayaqlanacaqsan. Çıxmayan cana ümid çoxdu. Atın gücünə baxıb, yük çatarlar. İtə ataram, yada satmaram. Ölmək

ölməkdir, xırıldamaq nə deməkdir. Qisas qiyamətə qalmaz.

9. Öyüd, nəsihət haqqında:

Böyüklerin nəsihəti dərmandır, acı olar, nəticəsi şirin olar. Həqiqi varis atasından qalana sahib durar. Hər adamın üzünə irişmə, hər parıldayanı işiq, hər parıldayana qızıl demə. Sonrakı peşimançılıq çətin fayda verə. Hər köhnəni köhnə olduğu üçün atmaq, hər yenini yeni olduğu üçün tutmaq uşaqları xasiyyətidir. Yüngüllük insanın qiyamətini də yüngül edər. Özü-özünə eləyəni el yiğila, eləyə bilməz. Gedənə «yaxşı yol» deyərlər. Qanmanın ağası olmaqdansa, qananın qulu ol.

10. Tale, yiğval, inam haqqında:

Sən saydığını say, gör fələk nə sayır. Düşəri düşməzi olar. Yaziya pozu yoxdur.

11. Axmaqlıq, xəbərçilik, tərslik və səfəhlik haqqında:

Daş atmaq polada kar etməz. Eşşək nə bilir zəfəran nədir. Əbləh köpək qaysabadan pay umar. Keçinin qoturu bulağın gözündən su içər. Aranı dağa, dağı arana daşıyır. Gülməli şeyə gülərlər.

12. Əzəmət, diribaşlıq və gözəllik haqqında:

İt hürər karvan keçər. Yel qayadan nə aparar.
Gözəllik ondur, doqquzu dondur.

13. Səxavət və düzlük haqqında:

Xalqın gözü tərəzidir. Balığı at dəryaya, balıq bilməz, xalıq bilər. İnsaf dinin yarısıdır. Gərək təmizlik içindən ola. Aşıq sözün haqqın deyər.

14. Ehtiyat, qətiyyət və şübhə haqqında:

Gözləmədiyin koldan dovşan çıxar. Yavaş ye, boğazında qalar. Keçənə güzəşt deyərlər. Xəmir yeyənə etibar yoxdur. Arxalı köpək qurd basar. Bir var ilanın quyruğunu ayaqlayasan, bir də var başını əzəsən. Şimşək çaxmasa, göy guruldamaz. Gedəni saxlamaq olmaz. El ağızı, cuval ağızı. İt də getdi, ip də getdi. Tutdu hənək, tutmadı dəyənək. Çaqqal baş qopardır, qurdun adı bədnamdır. Söz adamın ürəyini dələr. Gərək sümük sindırsan, aylarla bişirəsən. Qırağa baxan göz çəş olar. Yüz gün yaraq, bir gün gərək. Yolcu yolda gərək.

Yazıcının işlətdiyi atalar sözləri quruluşca da müxtəlifdir. Məsələn, Arxalı köpək qurd basar (sadə cümlə); Tutdu hənək, tutmadı dəyənək (tabesiz mürəkkəb cümlə); Gərək sümük sindırsan, aylarla bişirəsən (tabeli mürəkkəb cümlə) və s.

Ümumiyyətlə, Mir Cəlal Paşayev müəllifi olduğu əsərlərdə işlətdiyi atalar sözlərinə yaradıcılıqla yanaşmış və onlardan öz ədəbi manerasına uyğun olaraq istifadə etmişdir. Qeyd edək ki, yazıcı əsərlərində hikmətli sözlər və məsəllərdən də yetərincə faydalananmışdır.

Mövzu ilə bağlı olaraq nümunələrin sayını artırmaq da olar. Bu mövzu xüsusi tədqiqat tələb edir.

Həcər Hüseynova,

F.e.n.

(Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti)

MİR CƏLALIN BƏDİİ ƏSƏRLƏRİNDE AFORİZMLƏR

www.kitabxana.net və YYSİB-nin
müştərək nəşri

85

Aforizmlər yazıçılar, sənətkarlar, ağıllı insanlar tərəfindən deyilmiş hikmətli kəlamlardır. Hikmətli ifadələr insanların həyat və fəaliyyətinin bütün sahələrini eks etdirir, ümumən bütün insanlara aid olan ibrətamız fikirləri ifadə edir. Bədii ədəbiyyatda belə kəlamların bədii əsərlərin xalq tərəfindən sevilməsində, insanlarn tərbiyə olunmasında böyük rolu vardır.

Mir Cəlalın bədii əsərlərində aforizmlər müxtəlif üslubi məqsədlərlə işlədilmişdir. Aforizmlərin bir qismi əsərə və ya əsərin hissələrinə epiqraf olaraq işlənmiş, əsərin məzmununun asan anlaşılmasına, ideyasının açılmasına xidmət etmişdir. Digər qismi isə fərdiləşdirmə və tipikləşdirmə məqsədilə obrazların dilində işlədilmişdir.

Mir Cəlalın bədii əsərlərində dünyanın görkəmli şəxsiyyətlərindən bir çoxlarının aforizmlərinə müraciət edilmişdir. Məsələn:

1.Bu şəhərdə adamlar hörmətsiz yaşar, taqsırsız ölərdilər. N.Asseyev (II, 1977).

2.İnsan xeyirxah, təmiz, ədalətli, namuslu olmaq üçün doğulur. V.Hüqo (IV, 52).

3.Dahi həqiqət kimi sadə və anlaşılandır! Çernișevski (IV, 167).

4.İnsanların səadətinə çalışmaqdan gözəl nə var. Monteskye (IV, 231)

Belə nümunələr Mir Cəlalın dünya ədəbiyyatına, dünya mədəniyyətinə nə qədər yaxından bələd olmasına, eyni zamanda özünün çox incə qəlbə malik olan bir insan, əsl vətəndaş olmasını isbat edir.

«Bir gəncin manifesti» romanına Hötenin «Həyat və azadlıqancaq onlar üçün hər gün döyüşə gedən adamlara layiqdir» aforizmi epiqraf seçilmişdir. Romanın altıncı - «Gecənin hökmü» fəslinə isə yazıçı: Həqiqətin gecəsi yoxdur,

Gecənin də həqiqəti var! – aforizmini epiqraf seçmişdir. Bu misralar fəslin məzmunu ilə səsləşir. Müəllif aforizm vasitəsilə oxuculara «Həqiqətə, doğruya zaval yoxdur, hər qaranlıq gecənin bir işıqlı sabahı var» - fikrini təlqin edir.

Bəzən müəllif obrazların nitqində aforizmlərdən istifadə etmişdir:

Bəbir bəy: ... Çörək elə şeydir, tülküni aslan edir, aslanı tülkü. Dünya dediyin çörəkçixanadır. Bu vurhavurda kimi bişirir, kimi aşırır. Hamı istəyir təndir başında olsun (I, 67).

Aforizm Bəbir bəyin mənəviyyatı, düşüncələri haqqında aydın təsəvvür yaradır, obrazı fərdiləşdirir.

Mir Cəlalın əsərlərində seçdiyimiz bəzi aforizmlərə nəzər salaq:

Qadın qəlbə qapalı bir bağçadır, açarı da qadının özündədir (I, 163).

Vəzifənin böyüyü, kiçiyi yoxdur. Pis və ya yaxşı işləmək vardır (I, 377).

Azadlığı qorumaq onu fəth etmək qədər müqəddəsdir (II, 202).

Uşaq səsi çıxmayan ev nəyə lazımdır!... Beşik olmayan evə min bəzək vur, qurudur ki, quru. Bağbağatın bəzəyi quşdur, ev-eşiyinkı uşaq! (III, 302).

Meydan cəngü-cidal meydanıdır, çəkiləni qovacaqlar (IV, 19)

Mal, ev əşyası həmişə əldə edilə bilər. Abır, ehtiram isə pul ilə alına bilməz (IV, 30).

Yazı ürəkdən gələn bir səsdir. Ürək isə müqəddəs hissələrin beşiyidir (IV, 38).

Şair də, alim də, müəllim də eldən güc almmalıdır (IV, 44).

Həyat belədir. Yüksəlmək çətin və zəhmətli, ancaq səfali, fərəhli olur: enmək isə asan, ani və qüvvətli olur (IV, 318).

Həyat belədir. Həmişə baharı xəzan, xəzanı bahar təqib edir (IV, 244).

Qarınadan yazanda da sənətkar olmaq hünərdir. Gül-bülbüл onsuz da gözəldir. Əsil sənət qarıncaının da gözəlliyyini kəşf etməlidir və s.

Mir Cəlal bədii əsərlərinin məzmununa, mövzusuna uyğun mövcud aforizmlərdən istifadə etməklə, özü yeni-yeni aforizmlər yaratmaqla həm əsərlərinin

ekspressivliyini, emosional və obrazlı olmasını təmin etmiş, həm də yaratdığı aforizmlərlə oxucularında müsbət keyfiyyətlər oyatmağa çalışmış, ədəbi dilimizi öz hikmətli kəlamları ilə zənginləşdirmişdir.

Xəlil Əliyev,
Dosent
(Gəncə Dövlət Universiteti)

**MİR CƏLALIN
ONOMASTİK VAHİDLƏRDƏN İSTİFADƏ
ÜSULU**

Azərbaycan ədəbiyyatında yadda qalan, unudulmayan parlaq şəxsiyyətlər sırasında Mir Cəlal bədii, elmi-pedaqoji yaradıcılığı ilə xüsusi yerlərdən birini tutur. Onun ədəbi-bədii yaradıcılığında yadda qal-

lan obrazlar yaratmaqla yanaşı, xeyirxahlığı, nəcibliyi, səmimiliyi ilə tələbələrinin, aspirantlarının, ictimai və ədəbi mühitin canlı obrazına çevrilmişdir.

Milli folklorumuza, klassik və müasir ədəbiyyatımıza dərindən bələd olması ona ədəbiyyatşunaslıq və bədii yaradıcılıq sahəsində uğurlar qazanmasına bələtçilik etmişdir. Mir Cəlalin yaradıcılığında mənəvi əxlaqi, ictimai-sosial problemlər öz həllini atalar sözləri və xalq məsələləri və aforizmlər vasitəsilə tapır. Bunlar ədibin yaradıcılığında bəzi əsərlərinin ideyasını, özeyini təşkil edir.

Klassik ədəbiyyatımızda ənənəyə çevrilmiş bir xüsusiyyət Mir Cəlal yaradıcılığında da ön plana çəkilmişdir. Belə ki, obrazın daxili aləmi, ictimai mövqeyi bədii adlar vasitəsilə açılır. Məlumdur ki, şəxs adları bədii əsərlər üçün müəyyən mənada hazır materialdır. Yazıcılar həmin adlar tərkibində məlum onomastik ənənələr əsasında lazımları seçib öz əsərlərində işlədirlər. Bu adların bir qrupu müsbət, bir qrupu isə mənfi obrazlara verilir. Onomastik materialdan böyük ustalıqla istifadə edən Mir Cəlal eyni zamanda özünəməxsus poetik onomastik nümunələr də yaratmışdır. Mir Cəlal alim, müəllim və yazılıçı kimi cəmiyyəti düşündürən məsələlərin həllini əsasən həyatı surət və obrazların adlarında görür və ondan ustalıqla istifadə edirdi.

«37-ci ilin», Stalinin qlavlitinin xofunun hökm sürdüyü bir dövrdə məntiqə əsaslanırdı. «Həkim Cinayətov» hekayəsində həkimin mənfi obrazı və tutduğu əməllər ilk növbədə onun familiyasından məlum olur. «Anket Anketov» hekayəsində adından və familiyasından məlum olur ki, Anket Anketov ikiqat (özü və nəсли) bürokrat süründürməçi, rəis olduğu idarədə bütün məsələləri «liçni delo» ilə həll edir.

Həm humoristik, həm də satirik planda yazılmış bu hekayənin məntiqi davamı kimi «İclas qurusu»nda davam etdirir. Sanki Aketovla İclas qurusu qardaşdır. İclas qurusu idarədə necə işləyirsə, qərarlar çıxarırsa, ailəsini də həmin üsulla idarə edir. Qızına gələn elçilərdən şəxsi işlərini soruşur və s.

Müasir dövrümüzlə eyni səsləşən, gənclərimizin xarici əxlaqa, davranışa, «mədəniyyətə» güclü meylləri «Xarici naxoşluq» hekayəsində reallıqla göstərilmişdir. Hekayənin qəhrəmanı gənc qızın anasının dili ilə deyilir. «Ay doktor indiki cavanlar bəyəm sözə baxır, bəyəm məsləhət eşidir, kinodan, konsertdən bəyəm macal tapırlar, hamısı incəlmək istəyir». Müəllim və ziyalı kimi gənclərin dünyagörüşü ilə bağlı məqamlar və «naxoşluqların» yayılması mənbəyi hekayədə qabarık şəkildə təsvir olunmuşdur.

Yazıcının siyasi motivlər əsasında yazdığı əsərlərdən biri də «Badam ağacları» hekayəsidir.

Burada yazılıcının məzmununda ustalıqla kommunistlərin işgalçi siyasetini xatırladır. Hadisələr məkanını dəyişməklə senzuradan qoruna bilmışdır. «Marşal planı», «marşallaşmanın» sətir altı mənaları oxucunu düşündürməyə vadər edir.

Ali məktəblərə və ziyali müzitinə təsadüfi düşmüş adamların mənfi obrazı «Açıq kitab» romanının rəhərəmanı Gəldiyev obrazı ilə daha aydın görünür. Roman müəllifin müşahidələrinə əsaslanaraq bu günümüzlə daha aktual səsləşir. Elmdən və pedaqoji mühitdən bixəbər olan Gəldiyev əvvəllər rayonda işləyərkən etdiyi cinayətlərdən qorunmaq üçün instituta gəlir. «Əzməsən, əzəcəklər» fəlsəfəsini rəhbər tutub tələbələrə və müəllimlərə qarşı haqsızlıqlar edir. Romanda İsmiyev, Verdiyev, qurd oğlu Qədir, Ağca və s. onomastik vahidləri obrazların mənfi xüsusiyyətlərinə işaretdir.

M.C.Paşayevin yaradıcılığında real onomastik vahidlərə də geniş yer verilir.

«İstifadə» hekayəsində Səadət xanımın dili ilə deyilən «Yəqin Siz gəncədə çalışırsınız?» cümlesi çox şey deyir. Gəncə adını o dövrdə işlətməyin necə çətin olduğunu hamı bilirdi. Buna Mir Cəlal kimi vətəndaş, ziyali cəsarət edə bilərdi.

Tiflis, Şəmkir, Ağsu, Özbəkistan, Bakı, Stalin-qrad və başqa toponimlər də onun yaradıcılığında xatırlanır.

Ümumiyyətlə, Mir Cəlal Paşayevin yaradıcılığında onomastik vahidlərdən geniş şəkildə, həm də ustalıqla istifadə edilmişdir. Gələcəkdə belə bir mövzunun bakalavr, magistr və ya namizədlik dissertasiyası kimi tədqiq edilməsi Azərbaycan dilçiliyinə qiyməti töhvələr verər.

Arzu Bayramova
(Sumqayıt Dövlət Universiteti)

MİR CƏLALIN ƏSƏRLƏRİNDE ONOMASTİK VAHİDLƏR

Elmi ədəbiyyatlarda yazıçı və şairlərin əsərlərində işlədilən onomastik vahidlərin öyrənilməsinə poetik onomastika və ya onomastikanın üslubiyatı deyilir.

Adların poetikasının öyrənilməsi yazıçı, şair və dramaturqların yaradıcılığını öyrənmək baxımından maraqlıdır. Poetik adlar yazılı ədəbiyyatda hər hansı bir yazıçı və şairin yaradıcılığının ideya-

bədii təsir qüvvəsini, obrazların komik təbiətini artırır.

Bu adlarda obrazlılıq daha güclü olur və həmin adlar müəyyən məqsədə xidmət edir.

Mir Cəlal Paşayevin əsərlərində işlədilən onomastik vahidlər maraq doğurur. Onun hekayə və romanlarındakı şəxs adları, familiya və ləqəblər yazıcının fərdi poetik düşüncələrinin məhsuludur. Bunların bəzisi real, digərləri isə qeyri-real – uydurma adlardır.

Onun roman və hekayələrində antroponim, ləqəb, titul, familiya və digər onomastik vahidlərin işlədilməsi maraq doğurur.

1. Antroponimlər: Məruzə, Gülbadam, İzibala, Təbarək, Meyransa, Durmuş, Rütubət, Ləyaqət, Eliş (əslində Elmira), Şərəbani, Ofelya, Naxı, Urifan və Həqiqət.

Xarici filmlərə baxaraq özünü Avropalaşdırmaq istəyən Ofelya, heç bir savadı olmadığı halda atası Qəssab Məşədi Rəhimin puluna arxalanaraq universitetə jurnalistika fakültəsinə qəbul olmaq istəyən ərköyün Eliş (əslində Elmira), atasının vəzifəsindən istifadə edərək şəhərin bazar və mağazalarından pulsuz yemək və əşya aparan Rütubət xa-

nım yazarının mənfi obrazlarını həm də öz adları ilə əks etdirirlər. Lakin adı kimi özü də ləyaqətli olan tələbə Ləyaqət pillə-pillə ucalır və xalqın ləyaqətli bir müəlliminə çevrilir. Urfan və Həqiqət müəllifin xoş niyyət bəslədiyi gənclərin adlarıdır. Hər iki tələbənin gələcəyinə o inanır. Bu da yazarının bir manerasıdır.

2. Familiya və soyadlar: Balacayev, Kəmtərov, Cinayətov, Söhbətov, Həpir Keçiyev, Verdiyev, Gəldiyev, Telli oğlu Rza, Qurd oğlu Qədir, Bəndalı Kərim oğlu, Aşumov, Murtuzayev, H.Tağıyev, Hüseynzadə Əlibəy, Tahirzadə Ə.

Göstərilən familiyalardan Balacayev, Kəmtərov, Cinayətov, Gəldiyev, Keçiyev mənfi obrazları əks etdirən familiyalardır. Ə.Tahirzadə, H.Tağıyev, Ə.Hüseynzadə isə tarixi şəxsiyyətlərdir.

Mir Cəlalın M.Ə.Sabirə «Molla Nəsrəddin» jurnalı vasitəsilə ianə toplayan bir sıra tarixi şəxsiyyətlərin adlarını, soyadlarını və təxəllüslerini qeydə alması da maraqlıdır: Rüstəm Rüstəmbəyov, Rzaqulu Nəcəfov, Nəcəfqulu Nəcəfov, Məhəmməd Kələntərov, Əli Əkbər Qədimbəyov, Mir Həbib Əsədullayev, Mirzə Əli Bəktaşov, Abbas Səhhət, Firudin bəy Köçərli, Yusif Vəzirov və s.

3. Ləqəblər: Danqır Abbas, Şirin xanım, Anket Anketov, İclas qurusu, Topal Teymur, Səyyah xanım, Faytonçu Əhməd, Hərzə xanım, Xallı Məsmə, Gödək kişi, Şofer Əşrəf, Dərzi Cərulla, Arabaçı Kərim, Daşçı Ağabala, Kar Tapdılq, Mirzə Qulam, Qəssab Məşədi Rəhim və s.

Qeyd olunan ləqəbləri daşıyan şəxslərin cəmiyyətin hansı təbəqəsinə mənsubluğu çox aydın görünür. Burada ləqəblərin semantikası ilə obrazın xarakteri bir-birini tamamlayır. Məsələn: Hərzə xanım körpə qızının yanında hərzə-hərzə danışır, qonşuların qeybətini edir. Uşaq da bunu qonşuya xəbər verir. Beləliklə, uşağın tərbiyəsi pozulur. Digər hekayə qəhrəmanı Mirzə Qulam isə idarədə iş-ləsə də, başqaları haqqında şər-böhtən ərizələri yazır, donosluq edir. Sosializm ideologiyasına uyan İclas qurusu qızının adını Məruzə qoyur və gülünc vəziyyətə düşür.

Doğrudan da, 30-cu illərdə sosializm ideologiyasına uyaraq bəzi valideynlər övladlarına Kollektiv, Sovet, Şura, Kolxoz, Marks və s. adlar verirdilər.

4. Kitematonimlər: Yazıcının əsərlərində milliliyimizə aid olan bir çox kitematonimlər də işlədilmişdir. Məsələn: «Molla Nəsrəddin» jurnalı, «Kas-

pi» qəzeti, «Füyuzat» jurnalı, «Səadət» mətbəəsi, «Günəş» qəzeti, Rus-tatar məktəbi, «Siyasət və Fürusət» əsəri, Bakı kürüsü, Quba xalçası, Ləzgi şalı, Buxara dərisi, Çin ipəyi, Samsun tübü, Hind çayı, Marağa kişmiş, İraq xurması, Qabardin palto, «Yusif-Züleyxa» xalçası və s.

Onomastik vahidlərin bir növü olan bu kitematonimlər – maddi-mədəniyyət əşyaları, əsər və qəzet-jurnal adları Azərbaycan mədəniyyəti ilə yaxından əlaqəlidir.

5. Dini titullar: Məşədi Rza, Hacı Rəsul, Mirzə Məsum, Mirzə Rza, Kərbalayı Tapdıq, Məşədi Hüseyn, Mir Məhəmməd Kərim ağa, Hacı Rəsul, Məşədi Əli Əkbər, Mirzə Cəlil.

Dini titulların da bəziləri mənfi, digərləri isə müsbət mənada işlədilmişdir.

6. Toponimlər: Yazıcı hekayə və romanlarında hadisələrin gedişi ilə bağlı olaraq xeyli sayda real toponimlər işlətmişdir. Məsələn: Bakı, İstanbul, Dardanel, Qafqaz, Tiflis, Gəncə, Sabunçu, Şirvan, Ağsu, Teymurxanşura, İran, Tehran, İrəvan, Anadolu, Çəmbərəkənd, Sibir, Kiyev, Lənkəran, Səmərqənd, Qori, Batum, Aşqabad, Naxçıvan və s.

Bunlardan başqa, yazıcının əsərlərində uydurma toponimlər də işlənmişdir. Məsələn: Yarpızlı.

Nümunələrdən göründüyü kimi, yazıcı Mir Cəlal Paşayevin əsərlərindəki bəzi xüsusi adlar, xüsusiilə onun hekayələrindəki mənfi obrazların adları gülüş doğurur. Əsəri oxumağa başlayan oxucu artıq bilir ki, bu personajın xarakteri necədir.

Təsadüfi deyil ki, bir çox halda Mir Cəlalin uydurduğu qeyri-real adlar həyatda bir coxlarının ləqəbinə çevrilmişdir.

Şəfiqə Məhərrəmova
(Azərbaycan Texniki Universiteti)

**MİR CƏLALIN BƏDİİ ƏSƏRLƏRİNDE İŞ-
LƏNMİŞ
RUS VƏ AVROPA MƏNŞƏLİ**
**www.kitabxana.net və YYŞİB-nin
müştərək nəşri**

100

ALINMA SÖZLƏRİN ÜSLUBI XÜSUSİYYƏT-LƏRİ

Azərbaycan ədəbiyyatı və ədəbi dilinin inkişafında xüsusi üslubu olan görkəmli nasir, satirik, həm də realizmin aparıcı simalarından olan Mir Cəlal Paşayevin yaradıcılığının rolü əvəzsizdir. O, görkəmli alim, müəllim olmaqla yanaşı, roman, hekayə ustası kimi Azərbaycan oxucularının yaddaşında dərin izlər buraxmışdır.

Mir Cəlalın bədii əsərləri leksik tərkib etibarilə çox zəngin və rəngarəngdir. Bu əsərlər bizim tarixi keçmişimizi əks etdirdiyi kimi, dilimizin lüğət tərkibini də reallıqla əks etdirir. Məlumdur ki, hər bir dilin lüğət tərkibinin zənginləşməsi mənbələrindən biri də alınma sözlərdir. Alınma sözlərdən bədii əsərlərin dilində hər bir yazıçı müxtəlif üslubi məqsədlərlə istifadə edir. Belə sözlərin bir qismi ədəbi dil vasitəsilə dilə daxil olan terminlardır ki, onlarda terminoloji səciyyə güclü olur, üslub çalarlığı isə zəif olur.

Rus-Avropa mənşəli sözlərdən Mir Cəlalın bədii əsərlərində də müxtəlif üsubi məqsədlərlə istifadə edilmişdir. Rus dili və bu dilin vasitəsilə dilimizə keçmiş sözlərin tarixi XIX əsrəndə başlamışdır. Bu sözlər şifahi danışq yolu ilə, həm də mətbuat dili vasitəsilə keçmişdir. Dövrün şair və yazıçılarının

(M.F.Axundov, Həsənbəy Zərdabi, Qasimbəy Zakir, Cəlil Məmmədquluzadə) əsərlərində müxtəlif üslubi vasitə kimi istifadə edilmişdir.

Mir Cəlal rus-Avropa mənşəli sözlərdən mənbə dildə olduğu kimi istifadə etmişdir (yəni heç bir dəyişikliyə uğratmadan). Məsələn, *Azad kəndinə talan sallığı üçün qubernator ona bir papiroş qutusu bağışlamışdır*. (İ.41). *Naçalnik pristavlara tapşırıb ki, millətə xain çıxanların siyahısını tutaq*. (İ.92). Eyni leksik vahidlərə Sabirin satiralarında da təsadüf edirik. *Pristavi kef edib qol çalanda görməli imiş; Qaradavoy ağaya yalvaranda görməli imiş*.

Bu qəbiledən olan sözləri mənbə dildə olduğu kimi işlətməklə Mir Cəlal, əsasən, tarixi keçmişini, dövri koloriti təsvir etmişdir.

Digər hallarda rus-Avropa mənşəli sözlər Mir Cəlalin obrazlarının dilində təhrif edilərək işlənmişdir. Məsələn, *Axrenni Məşədi Ələkbərdən 400 manata bir berdanka, əlli patron aldi*. (İ.20). *Deməsinlər ki, Bəhluldur. Onverset qurtarmasam da... elə bir şeyəm* (İ.208)

Mir Cəlalin əsərlərində təhrif edilmiş şəkildə işlənmiş onverset // universitet; axrenni // oxrana; uşkol // şkola; Ərəsey // Rusiya və.s sözlər personajların dilində işlədirək, yerli koloriti saxlamağa xidmət edir. Mir Cəlal Paşayev rus və rus dili vasitəsilə dilimizə

keçmiş Avropa sözlərinin işlədilməsində xalq dili tələffüzünü və etimologiyasını əsas götürmişdir. Bu ənənə XIX əsrin əvvəllərində də müşahidə olunur. Təhrif edilmiş, fonetik dəyişikliklərə uğradılaraq işlənmiş Rus-Avropa sözlərində müxtəlif fonetik hadisələr müşahidə olunur:

- a) səs əvəzlənməsi (bunt // pund; kolxoz // qolxoz və.s)
- b) səs artımı (şkola // uşkol; Rusiya // Ərəsəy və.s)
- c) səs düşümü
- d) ixtisarlar

Bütün hallarda fonetik dəyişikliyə uğradılaraq işlənmiş sözlərdən surətin fərdi-səciyyəvi cəhətlərini ifadə etmək üçün istifadə edilmişdir.

Mir Cəlalin bədii əsərlərində işlətdiyi bir qrup rus-Avropa sözləri isə zərurət nəticəsində dilimizə keçmiş terminlərdir. Məsələn, Yəqin ki, kommunistləri tanıyırsınız (İ.149)

Terminlərdən bədii əsərlərdə, əsasən, ziyalıların dilində, onların nitqini fərdiləşdirmək məqsədilə, onların dünyagörüşünü, mədəni səviyyəsini oxucuya çatdırmaq məqsədilə istifadə edilir.

Bədii əsərlərin dilində işlədilmiş alınma sözlər hadisələrin cərəyan etdiyi dövr haqqında oxucuda aydın təsəvvür yaradır, assosiativ dəyişmələrlə işlədi-

lən sözlər isə əsərin dilini, eyni zamanda personajın dilini şirinləşdirir, bəzi obrazın xarakterinin düzgün çatdırılmasına xidmət edir.

**Aynur Məmmədova
(Bakı Dövlət Universiteti)**

«KİTABİ-DƏDƏ QORQUD» MOTİVLİ ƏSƏRLƏRDƏ DİALEKTİZMLƏR

KDQ-nin lügət tərkibinin tədqiqi zamanı orada işlənən sözlərin dialektlərdə izi axtarılırsa, müasir yazıçı və şairlərin əsərlərində dialektizmlərin işlənməsi aydınlaşdırılır. «Kitabi-Dədə Qorqud» abidəsində iş-

lənən kəlmələr müasir dilimizdə işləkliyini itirsə də, dialekt və şivələrin leksik qatında hələ də müəyyən yer tutur.

«KDQ»-nın motivlərinə müraciət edən sənətkarlar- Səhənd, A.Məmmədov, N.Xəzri, Anar tək motivlərdən istifadə etməklə kifayətlənməmiş, abidənin poetikasını, obrazlılığını yarada bilmək üçün dastanın rəngarəng dil və üslub xüsusiyyətlərindən də yararlanmağa çalışmışlar. KDQ poetik sisteminin ənənəsini qorumağa çalışan müəlliflər əsərlərə tarixi kolorit qatmaq üçün qədim dil vahidləri kimi dialektizmlərə müraciət etmişlər. Bütövlükdə, abidənin dilinə yaxınlaşmaq, sadəliyini, təbiiliyini qoruyub saxlamaq üçün dialekt nitqinin koloritindən üslubi priyom kimi istifadə olunub.

Dialekt və şivələrimiz qədim dil vahidlərini əks etdirmək baxımından yazılı abidələrdən heç də geri qalmır, hətta qədimdə dilimizdə işləndiyi heç bir şübhə doğurmayan dil vahidlərinin bir qismi müəyyən səbəblər üzündən yazılı abidələrimizdə işlənməsə də, şivələrimizdə indiyədək bu və ya digər şəkildə izini saxlamışdır.

Bir məsələni də qeyd etmək lazımdır ki, tədqiqata cəlb edilmiş KDQ motivli əsərlərdən biri Cənubi Azərbaycanın tanınmış şairi Səhəndin qələmindən çıxmışdır. Bu əsər Azərbaycan dilinin Cənubi Azə-

baycan dialektinin bəzi məsələlərinin üzə çıxarılması baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir. Ona görə də KDQ motivli əsərlərin KDQ ilə müqayisədə leksik özəllklərini aşdırarkən Səhəndin əsərlərinə daha geniş yer vermək, zənnimizcə, məqsədə uyğundur:

Oğlancığı *qorxutsanam*?!
Bəlkə *qorxub* getməz ola.

Parçada şair «qorxutmaq» felinin kökü əsasında formalaşmış «qorxutsanam» söz-formasından istifadə etmişdir. Müasir Azərbaycan dili üçün belə qrammatik forma məqbul deyildir. Azərbaycan dilində «*qorxutsana*» və «*qorxutsam*» formaları işlənir. Fikrimizcə, şair Cənubi Azərbaycan dialekti üçün mümkün bir qrammatik formadan istifadə etmişdir. Burada sondakı «m» birinci şəxsin təkinin göstəricisi-dir. «*Qorxutsanam*» müasir Azərbaycan dilinin «qorxutsam» leksik-qrammatik formasının qarşılığı kimi çıxış edir.

Palçığına atlı batsa, *çixanmaz*,
Ormanların ala ilan *sökənməz*,
Boz aslanlar sularından *içənməz*,
Göllərdə yaşılbəş sonası olur.

«*Çixanmaz*», «*sökənməz*», «*içənməz*» formaları «çixa bilməz», «sökə bilməz», «içə bilməz» birləşmələ-

rinin ixtisarlı qovuşma şəkilləridir. Azərbaycan folklorunda və poeziyasında bu cür işlətmələr vardır. Lakin Cənubi Azərbaycanda işlədilən formadan fərqli olaraq bitişdirici mövqedə müasir Azərbaycan dilində «m» samiti durur: çıxanmaz-çixammaz, sökənməz-sökəmməz, içənməz-içəmməz. Əlbəttə, qeyd edilən formalar dilimiz üçün norma deyil, normadan kənara çıxma halıdır. Ola bilməz birləşməsinin «olanmaz» kimi işlənməsinə aid nümunələrə rast gəlinir:

Olanmaz, olanmaz, yox, bu olanmaz!

«Ala bilməsin» əvəzinə alanmasın, sala bilməsin yerinə salanmasın

Yaxşı-yaxşı igidlərin
Canlarını *alanmasın*
Obalara, komalara
Qara şivən *salanmasın.*

Altay Məmmədov da oxşar formadan istifadə etmişdir. Belə formalarda «m» samiti bitişdirici mövqedə yerləşir: «Hər yanda səni tənələyirlər. Qorxu-ram *dözəmməyəsən*. Amma *biləmmədim* hansınız güclüsünüz.

Canım oğul, *atgilan* bu sövdəni
Buzlatma gəl ağ saqqalı babanı.

Burada at feline-gilan şəkilçisi artırılmışdır. Azərbaycan dilinin dialekt və şivələrində-ginən, günan, gu-nan, -ğınan, -ğinən, -ğunan, -ğünan formaları vardır. Bədii əsərlərin dilində, ümumxalq danışq dilində də belə söz-formalar qeydə alınır.

Dilektizmlərə aid misalların bəzilərini dastanın özü ilə müqayisəli şəkildə nəzərdən keçirək:

«*Kitabi – Dədə Qorqud*»da və müasir əsərlərdə eyni mənada işlədilənlər: - **Baba-dədə**: Uruz babasının sözün sımadı, qayıdır geri döndü. (DQ)-Əzrayla şükür ay *dədə*, axırıncı sözün bu idimi cavan, igid oğluna? Bir də **baban** heç razı olarmı mənim can əvəzi olmağıma. (A.Məmmədov). Müasir Azərbaycan ədəbi dilində yalnız «ata» sözü işlənir. Hazırda «**Baba**» və «**dədə**» leksik vahidləri «**ata**» mənasında deyil, atanın atası mənasında işlənməkdədir. Ədəbi dil səviyyəsində bu sözlər «**ata**» anlamında işlənə bilməsələr də, qərb qrupu dialekt və şivələrində işlənməkdədir.

Söz-laf: Bunda söz-laf urub nedirsən? (DQ) - Domrul. Qoyarsanmı tanrı ilə özüm söz-gap eliyim. (A.Məmmədov)

Becid: "Oğul sən mala becid ol yiğ, mən sana qız arayı gedəlim!" (DQ) - Qılbaş becid çapıb Alp Aruzun yanına gəldi. (Anar)

Qonmaq-əylənmək. Dirsə xanı qarşuladılar, götürüb qara otağa qondurdular, qara keçə altına döşədilər. (DQ) -Məndən əskik kişiləri Ağ otağı, al otağa qondurduuz? Qara evə qondururu qara keçə üzərində əgləndirir. (Səhənd) *Hancarı*: Gör ha *hancarı* qanmamışam. (A.Məmmədov) Ol şərabdan içən əsrük olur.(Səhənd)

«*Kitabi – Dədə Qorqud*»da olmayıb müasir əsərlərdə işlənən dialektizmlər: Qəbrinin üstünə də elə götürdəcəm ki, İç Oğuznan Dış Oğuzda o cür *urvatlı* qəbir olmasın, balam, vay. (A.M) Şöklü Məlik titrək-titrək *irişərək* baxır zərli kəcavədən. (N.Xəzri) Başını *anrı* elə. (A.Məmmədov) Əzrayıl *qağa*, mən ölüm ruhumnan işin olmasın. Ay, Əzrayıl *lələ*, gəl görək (A.M).

KDQ motivli əsərlər üzərində apardığımız araşdırmalardan aydın olur ki, sözlər əsrlərdən-əsrlərə keçib gəldikcə öz aktivliyini, işləkliyini itirmiş olsa da, müəlliflər abidənin özəlliyyinə sadiq qalaraq, dialektizmlərdən üslubi vasitə kimi ustalıqla yararlanmışlar.

SOSİAL ELMLƏR

Fuad Qasimzadə,
Akademik
(Bakı Dövlət Universiteti)

MİR CƏLAL PAŞAYEV ŞƏRQDƏ ƏDƏBİYYAT
VƏ
FƏLSƏFƏNİN, BƏDİİ TƏFƏKKÜRLƏ FƏLSƏ-
Fİ
TƏFƏKKÜRÜN VƏHDƏTİ HAQQINDA

www.kitabxana.net və YYSİB-nin
müzəkerək nəşri

112

Bir çox xalqların fəlsəfi təfəkkürü ictimai fikrin digər növləri ilə vəhdətdə, qırılmaz birlikdə, bahəm culğalaşmış şəkildə inkişaf etmişdir. Məsələn, Avropa xalqlarında bu daha çox təbiətşünaslıqla, texnikiriyazi təfəkkürlə qarşılıqlı bağlı olmuşdur. Kopernik, Bruno, Qaliley, Dekart, Leybniys, Nüton, Maksvell, Eynsteyn, Bor və başqaları həm görkəmli təbiətşünas, həm də görkəmli filosof olmuşlar. Fransız maarifçiləri fizika ilə, mexanika ilə, riyaziyyatla bağlı idilər. Kant, Hegel, Engels belədir, önlərin fəlsəfi yaradıcılıqında təbii-elmi fikirlər çoxdur. Rusiyada bu adlar daha çox jurnalistika ilə, publisistika, ədəbi tənqidlə bağlı olmuşdur. Lomonosov, Radişev, Puşkin, Dostoevski, Qorki kimi dahi ədiblər, həm də görkəmli filosof idilər. Belinski, Çernişevski, Gertsen, Dobrolyubov böyük filoloq olduqları kimi, həm də böyük filosof idilər.

Şərq ədəbiyyatı üçün, xüsusən farsdilli, ərəbdilli və türk dilli ədəbiyyat üçün bu birləşmə, bu vəhdət özünü ədəbiyyat və fəlsəfədə göstərmişdir. Burada bədii təfəkkürlə fəlsəfi təfəkkür culğalaşmışdır.

Farsdilli ədəbiyyatın Firdovsi, Rüdəki, Xəyyam, Dəhləvi, Cəlaləddin Rumi, Sədi və Hafiz kimi ustad şairləri, həm də dahi mütəfəkkir, filosof idilər. Ərəbdilli poeziyada bu Əbu Nüvas, Əbü'l Əla Məərri, İbn Rüşd və başqalarıdır. Türkiyədə Yunus İmrə, özbək-

lərdə Əlişir Nəvai, Türkistanda Məxtumqulu və baş-qaları, Azərbaycan ədəbiyyatının Ölməz klassikləri Məhsəti, Xaqani, Nizami (fars dilli), Nəsimi, Füzuli kimi ölməz ustadları, həm də mütəfəkkür, filosof idilər. A.Bakıxanov alim, mütəfəkkür, təbiətşunas, yazıçı və şair idi. Mirzə Şəfi Vazeh fəlsəfi lirikanın görkəmli nümayəndəsidir. M.F.Axundov böyük yazıçı, şair, dramaturq olmaqla yanaşı, həm də dahi filosof idi.

Şərqdə bədii təfəkkürün fəlsəfi təfəkkürlə culqa-laşmasını, Şərq şairlərinin həm də görkəmli mütəffəkir-lər olduğunu Qərbin böyük şəxsiyyətləri, məşhur şərqşünasları da göstərmışlər. Dahi Höte, «Qərb-Şərq dastanın»da bunu xüsusi qeyd etmişdir. Dünya şöhrətli filosof Hegel (1770-1831) isə Şərqdə fəlsəfi po-eziyanın, fəlsəfi lirikanın (Nizami, Hafız və b.) inkişaf etdiyini söyləyirdi. Rus şərqşünasları da belə hərəkət etmişlər. Xüsusən, bunu Qordlevskinin, Bertelsin əsərlərindən görmək olar. Hammer – Purqşall (1774-1856) Şərq klassiklərinin, o cümlədən Nizaminin, Mahmud Şəbustərinin həm də görkəmli mütəfəkkirlər olduğunu yazır.

İngilis şərqşünası Eduard Braun (1862-1926) Şərq klassiklərinin, xüsusən Azərbaycan şairləri Nizaminin, Xaqaninin böyük şairlər, həm də böyük mütəfəkkirlər olduğu qeyd edir.

Şərqdə ədəbiyyatla fəlsəfənin, bədii təfəkkürün, fəlsəfi təfəkkürün qarşılıqlı əlaqəsi ənənəyə çevrilmişdir.

Bu ənənə Sabir, Mirzə Cəlil yaradıcılığında da davam etdirilmişdir, bu sovet dövrü adlanan ədəbiyyata da aiddir. Cavidin poeziyası fəlsəfi poeziyadır, dərin fəlsəfi fikirlərlə zəngindir. Eləcə də, Səməd Vurğun yaradıcılığı. Bu sovet dövründə də davam edirdi. Büyük filosof Heydər Hüseynov ədəbiyyat sahələrinə ciddi fikir verir, estetika və ədəbiyatşunaslıqla da məşğul olurdu. Bu sahədə qiymətli tədqiqatların müəllifidir (XIX əsr Azərbaycan ictimai-fəlsəfi fikir tarixinə aid olan əsəri, «M.F.Axundovun fəlsəfi görüşləri» adlı dissertasiyası, vətənpərvər şairə- Səməd Vurguna həsr olunmuş kitabları və s.).

Məsələnin bu tərəfinə böyük yazıçı və gözəl alim olan Mir Cəlal ciddi fikir verirdi. O vaxtlar gənclərə Mir Cəlal böyük qayıqı göstərir, diqqət yetirirdi. Akademik Bəkir Nəbiyev, xalq şairi Nəriman Həsənzadə, görkəmli filoloq alımlar Teymur Əhmədov, Təhsin Mütəllimov, Xalid Əlimirzəyev və başqaları bunu dəfələrlə qeyd ediblər.

Mən özümdən misal çəkmək istəyirəm. Özü də mövzumla əlaqədar olaraq.

Yazıcılar İttifaqının orqanı olan «Azərbaycan» jurnalı öz baş məqalələrini ədəbiyyatın mühüm pro-

blemlerinə həsr edir, ədəbi prosesin elmi şərhini verirdi. Adətən, belə məsələləri güclü, nüfuzlu yazıçıları və ya alımlar tapşırırlar. Növbəti baş məqaləni Mir Cəlal yazmışdı. Dərin fikirlərlə dolu olan bu nəzəri məqalədə böyük yazıçı və alim Şərq ədəbiyyatı üçün səciyyəvi olan məsələdən – ədəbiyyatla fəlsəfənin qarşılıqlı əlaqəsindən, burada bədii təfəkkürün fəlsəfi təfəkkürlə culğalaşmasından danışır, bunun əhəmiyyətini göstərir. Məqalədə xeyli dərəcədə (bir neçə abzas) Heydər Hüseynovdan danışılır, onun nəzəri məqalələrinin, tədqiqat işlərinin əhəmiyyətindən danışılır. Sona rı Mir Cəlal müəllim Heydər Hüsenyovun faciəli sürətdə aramızdan getdiyi dövrdə bu baxımdan boşluq yarandığını qeyd edir, bu lazımlı işin yenidən baş tutacağına inamını söyləyirdi. O, böyük qayğı göstərərək hələ mənim o vaxt tanınmadığım bir dövrdə mənə yazılarını həsr edir, mənim ədəbiyyatımın və sənətimizin fəlsəfi məsələlərinə həsr olunmuş işlərimə yüksək qiymət verir və gələcəkdə mənim daha artıq tanınacağımı ümidiini söyləyirdi. O vaxt tanınmış, görkəmli yazıçı və alim idi, kafedra müdürü idi.

Mir Cəlal müəllimin Heydər Hüseynovu tərifləməsi təbii görünür, yerindədir. Hər ikisi böyük şəxsiyyətdir. O, Heydər Hüseynovla yaşıd, yaxın dost, müasiri idi. Hər ikisi tanınmış, şöhrət tapmış adamlar idi: biri fəlsəfədə, o biri isə nəsrdə və ədəbiyyatşunas-

lıqda. H.Hüseynovu ədəbiyyat məsələləriilə geniş məşğul olurdu. Özü də Mir Cəlalin onun haqqında yazıları xatirə xarakteri daşıyırıldı. Bu Heydər Hüseynovun ölümündən xeyli keçdiqdən, onun bəraət qazanmasından sonra olmuşdu. Bəs məni, adı bir gənci, yaradıcılığa təzəcə başlayan müəllimi tərifləməsinə Mir Cəlali sövq edən nə idi? Təkrar edirəm: xeyirxahlıq, nəciblik, gənclərə qayğı.

Mən kim idim? Həç kim. Artıq şöhrətlənmiş böyük güclü bir yazıcının, alimin məni – gənc bir tədqiqatçını tərifləməyə nə sövq etdirdi? Yalnız və yalnız gənclərə qayğı və diqqət, yaxşılıq etmək, kömək göstərmək kimi xeyirxahlıq, nəciblik. Həç bir asılacağı olmayan bir şəraitdə kimisə tərifləmək, bu yalnız elmə və bədii yaradıcılıqda cəngavərliklə izah edilə bilər. Unudulmaz Mir Cəlal müəllimin ruhu önündə baş əyir, ona Ulu Tanrıdan qəni-qəni rəhmətlər diləyirəm. Qonşu olduğumuzdan çox vaxt universitetə gedərkən, ya qayidan zaman onunla tez-tez görüşürdük. Hələhval tutandan sonra həmişə «nə üzərində işləyirsən, mənim sənin yazdığınıdan xoşum gəlir, onları izləyir, sənə yeni-yeni uğurlar arzulayıram, bir çətinliyin olsa, mənə de, az-çox köməyim olacağına sevinərəm» deyirdi.

Mir Cəlal müəllimin özü ədəbiyyatla fəlsəfənin qarşılıqlı əlaqəsinə, vəhdət təşkil etməsinə nümunə idi.

Onun «Füzulinin poetikası», «Azərbaycanda» ədəbi məktəblər, «Ədəbiyyatşünaslığın əsasları» əsərləri C.Məmmədquluzadə haqqında yazıları fəlsəfi fikirlərlə zəngindir, ədəbiyyatda fəlsəfənin geniş yer tutmasını göstərən əsərlərdir. Nəsri də belədir. Məsələn, «Bir gəncin manifesti» romanı, «İnsanlıq fəlsəfəsi» əsərləri fəlsəfi düşüncələrlə doludur.

Mir Cəlal müəllimin fəlsəfəyə olan bu marağı, bu meyli, fəlsəfənin ictimai şüurun digər formaları ilə olan əlaqəsinə meyli onun ailəsinə də ırsən sirayət etmişdir. Nəvəsi Nərgiz xanım Paşayeva iki indeks üzrə 10.01.01 – «Azərbaycan ədəbiyyatı» və «10.00.04» - «Estetika» üzrə doktorluq dissertasiyası, digər nəvəsi – Mehriban xanım tibb ilə fəlsəfənin qovuşağında, iki indeks üzrə, çox çətin, mürəkkəb, lakin çox önəmli mövzuda «Evtanaziya və tibbdə humanizm» mövzusunda fəlsəfə elmləri namizədi almaq üçün dissertasiya müdafiə etmişdir.

Görkəmli şəxsiyyət, yazıçı və alim, gözəl İnsan olan Mir Cəlal müəllimin 100 illiyində hamımızın ürəyindən gələn bir arzusu var: Allah sənə qəni-qəni rəhmət etsin. Övlad və nəvələrini saxlasın, onları daim xoşbəxt etsin.

Hikmət Əlizadə,
Professor
(Bakı Dövlət Universiteti)

MİR CƏLAL PAŞAYEVİN SOSİAL-PEDAQOJİ BAXIŞLARI

Mir Cəlal Paşayevin bədii yaradıcılığı yaşadığı dövrün bütün çalarlarını, aqrılı-acılı və sevincli anılarını özündə əks etdirmişdi. Hekayə ustası olan yazıçı öz yaradıcılığında gənc nəslin tərbiyəsinə, sosiallaşma prosesinin mürəkkəb problemlərinə mühüm yer ayırmışdı. Bu gün də oxucuların böyük marağına səbəb olan hekayə və povestlərdə («Qorxu», «Yuxu və külək», «Buz maşını», «Balacalara hədiyyə», «Bir gəncin manifesti» və s.) cəmiyyətin müxtəlif sosial qruplarında, müxtəlif mühitdə tərbiyə alıb boy-a-başa

www.kitabxana.net və YYSİB-nin
müştərək nəşri

çatan uşaq və yeniyetmələrin, gənclərin bir çox problemlərindən söhbət açılır.

Sosial pedaqogikanın vacib məsələlərindən biri – şagird və tələbələrin yeni biliklərin qazanılmasında, bu biliklərin möhkəmləndirilməsində, qazandıqları biliklərin qiymətləndirilməsində fərdi yanaşmanın rolü, şagirdin səviyyəsinə uyğun məqsədlərin seçilməsi, onların dəqiq ayırıb göstərilməsidir («Ləyaqət»).

Digər məsələ – cəmiyyətdə elmin, biliyin sosial-mədəni dəyər kimi gənclərin şüuruna aşılanmasıdır. Dövlətin təhsil siyasətində həmin dəyərlərin nəzərə alınması dərəcəsindən asılı olaraq, gənclərin yaşadığı mədəni mühitin reallıqlarına uyğunlaşması prosesi sürətlənir: gənclər var ki, «tükənməz bir eşq, sonsuz bir həvəslə elm dalınca möhkəm addımlayır, özlərinin və öz vətənlərinin gələcəyinə iti və ayıq gözlə baxır, hər gün yeni-yeni üfüqlər fəth etmək əzmində olur, üzgözündən müasirlik və yenilik yağır» («Qəbul imtahanı»).

Əmək tərbiyəsinin böyük pedaqoji funksiyası olması barəsində də yazıcı öz sözünü demişdir. Bu yolla müxtəlif biliklər və vərdişlər tarazlaşdırılır (koqnitiv, əməli və davranış vərdişləri), bir necə mərhələdə, tədris zamanı əldə edilən biliklərdən müxtəlif situasiyalarda istifadə olunur («Naxış»). Məktəb auditoriyasında yaranan mənəvi-psixoloji iqlimin, ab-

havanın əhəmiyyətindən yazan Mir Cəlal burada müəllimin peşə və sosial-psixoloji keyfiyyətlərini xüsusilə vurğulayır, şagirdlərin öz işinə yaradıcı münasibətinin formalaşmasında müəllim simasının rolunu qeyd edir («Rola girib»).

Tələbə və gənclərin elmi yaradıcılığında yeni biliklərin qazanılması haqqında, burada yaranan çətinlikləri əzmlə fəth etmək yolları barəsində bəhs edən Mir Cəlal müxtəlif real və əhəmiyyətli situasiyaları təsvir edir, burada pedaqoji, didaktik və metodik problemlərə toxunur («Müdafıə vəkili»). Müəllim-tələbə ünsiyyətinin nəticəsi – oxuyan gənclərin özünə inam hissinin yaradılması, müəyyən koqnitiv, əməli və davranış vərdişlərini formalaşmasıdır, bu da konkret olaraq, biliklərin nümayişi zamanı özünü biruzə verməlidir: «təhlil zehnin, mühakimənin, ağlin hökmünü aşkara çıxarmaqdır. Burada hər kəsdən, hər kitabdan əvvəl sənin sözün, sərbəst fikrin görünməlidir». Mir Cəlal ən mürəkkəb situasiyalar və hadisələrin həllində sosial pedaqogikanın başlıca elmi prinsipləri, humanizm və ədalətlilik mövqeyindən çıxış edir, sadə, bədii həllini verir.

Mir Cəlalin zəngin həyat təcrübəsi, uğurlu pedaqoji fəaliyyəti zəngin təxəyyülü ilə birləşərək, oxucunun qəlbinə yol tapır, onu sevindirir və düşündürür. Yazıcı və pedaqoq, nüfuzlu alim Mir Cəlalin irsi hələ

uzun müddət xalqımızın mənəvi simasını müəyyən edəcək, yeni-yeni nəsillərin tərbiyəsində örnək rolunu oynayacaqdır.

Sosial pedaqogikanın əbədi sayılan problemi – nəsillər arasında yaranan mənəvi münaqışələrdir. Bu-nun səbəbi – sosial dəyərlər və normalarının dövrün tələblərinə artıq uyğun gəlməməsidir. Mir Cəlalin əsərlərində neçə-neçə belə talelərdən söhbət açılır; ol-duqca zəngin həyat təcrübəsindən, yaradıcı tə-xəyyülündən qidalanan yazıçı cəmiyyətin üzvləri olan sadə insanların çətin problemlərin öhdəsindən gəlmək yollarını bütün təəssüratı ilə təsvir edir. Tərbiyənin ən düzgün yolu əməklə tərbiyə edilməsidir. İnsan əməyi-nin tərənnümünü Mir Cəlalin bir çox əsərlərində izlə-mək olar («İnsanlıq fəlsəfəsi», «Qocaların uşaq söhbəti», «O dünyada», «Özündən naxoş») və s.

Kollektivdaxili münasibətlərində formalizm və bürokratizm kimi mənfi hallardan uzaqlaşmaq yolla-rını düşünən yazıçı burada insan amilinin nəzərə alınmasının böyük əhəmiyyətindən dənə-dənə yazdı. Hər bir nəsil, hər bir ailədə, istərsə də iş kollektivində, öz səlahiyyətləri hədlərində, ümumi məqsədə nail olunma imkanlarından səmərəli istifadə etməlidir («İclas qurusu», «Özündən naxoş» və s.). Ailə mü-naqışələrinin də yaranmasında gənc nəsil ilə yaşılı nəsil arasında yaranan baxışlarda fərq, dünyaya münasi-

bətdə ziddiyətlər olur. Bunların həlli yollarında yazıçı öz oxucusunun qəlbinə yol tapıb onunla bir yerdə təəssüratlanır, sevinir və kədərlənir («Ulduz», «Elçilər qayıtdı» və s.).

**Nübar Muxtarova,
Professor
(Bakı Dövlət Universiteti)**

NƏSİLLƏRƏ NÜMUNƏ

Mir Cəlal Paşayev çox zəngin həyat yolu keçmiş bir yazıçı, alim kimi ədəbiyyatımızın, təhsilimizin inşafındakı xüsusi xidmətlərinə görə xalqımızın mədəniyyət tarixinə əbədi daxil olmuşdur. Böyük zəka sahibi həmişə milli əqlimizin, milli-mənəvi dəyərlərimizin, əxlaqı saflığımızın bütövlüyünü yaşatmağa çalışan əsil ziyanlı olmuşdur. O, hər sözü ürəkdən gələn, təmtaraqlı sözləri sevməyən, obyektiv, prinsipial olan, həmişə alim və yazıçı kimi öz şəxsi nüfuzunu qoruyan, öz mövqeyində durmağı bacaran bir şəxsiyyət idi.

Mir Cəlal Paşayev xalqımızın, millətimizin, təhsil, mədəniyyət, adət-ənənə və s. milli dəyərlərimizin qorunub saxlanılmasında xüsusi xidmətləri olan böyük ədib, elm fədaisi, qayğıkeş, müdrik müəllim, sözün geniş mənasında, əsil ziyanlı, el ağsaqqalı olmuşdur. Onun ədəbi, elmi, pedoqoji yaradıcılığı şəxsiyyəti ilə üzvü vəhdət təşkil edirdi. Ədibin bədii və elmi yaradıcılıq məhsulları elə bil onun şəxsiyyətinin hansısa bir anının canlı təcəssümüdür. Ədibin şəxsiyyətində elmi pedoqoji yaradıcılıq əməldə yaradıcılıqla xüsusi surətdə çulğuşmış, qəlbinin nur çeşməsindən keçmiş, orijinal fikir və ideyalar şəklində təzahür etmişdir. Nəticədə, Mir Cəlal müəlliminin bir ədib, alim və müəllim kimi yaradıcılığı vətəndaşlıq qayəsinin təcəssümü nəçərmiş, elmə və ədəbiyyata təmənnasız xidmət onun həyat məramı olmuşdur.

Xalqın sevimli yazıçısı Mir Cəlal Paşayev bədii yaradıcılığa 20-ci illərdən başlamış, ilk əsərlərini, yumoristik hekayələrini «Qızıl Gəncə», «Yeni fikir», «Gənc işçi» qəzetlərində, «Ədəbiyyat cəbhəsi» və «Hücum» jurnallarında çap etdirmişdir. 1932-ci ildə ədibin «Sağlam yollarda», 1935-ci ildə «Boy» adlı hekayələr və ocerklər kitabı, «Dirilən adam» romanı çapdan çıxır. 1937-ci ildə «Bostan oğrusu» adlı üçüncü hekayələr kitabı, 1939-40-ci illərdə isə dalbalad minlərlə gəncin masaüstü kitabına çevrilən «Bir

gəncin manifesti» və «Açıq kitab» romanları işıq üzü görür. Ədibə şöhrət qazandıran «Bir gəncin manifesti» romanı böyük təbəddülülatı poetik dillə əks etdirdiyinə, həyat həqiqətlərini sənət həqiqətlərinə çevirdiyinə görə təkcə Mir Cəlal Paşayev yaradıcılığında deyil, bütünlükdə Azərbaycan ədəbiyyatında yeni hadisə idi. Təsadüfi deyildir ki, 1968-ci ildə bu roman Respublika Gənclər Təşkilatının mükafatına layiq görülmüşdür.

Müdrik yazıçı Mir Cəlal Paşayev zəngin müşahidəçilik qabiliyyətinə malik bir yazıçı idi. Onun bütün bədii əsərlərində olan həyatılık, müasirlik ruhu məhz öz mövzularını şahidi olduğu, müşahidə etdiyi hadisələrdən almağı ilə sıx bağlıdır. Görkəmli ədib hekayə və romanlarında yaşadığı dövrün hadisələrlə dolu dinamik yüksəlişinin real lövhələrini yaratmağa çalışmışdır. Müasirlərinin həyatı, yaradıcı əmək, yeni ailə və əxlaq normaları, nəcib insani keyfiyyətləri, humanizm onun əsərlərinin leymotivinə çevrilmişdir.

Mir Cəlal Paşayevin vətəndaşlıq duyguları ilə dolu hekayələrində köhnəliyə, fanatizmə, bürokratizmə, xəyanətə qarşı barışmazlıq və qəzəb hissi aşilanır. Büyük ədib özünügüdən, yekəxana, yalançı və yalataq adamların cəmiyyətin inkişafında buxova çevirildiyini humoristik boyalarla tənqid hədəfinə çevirir, onları lağa qoyurdu. İkinci Dünya müharibəsi

dövründə bədii və publisistik yaradıcılığında operativlik, günün tələblərinə cavab vermək bacarığı güclənir, dövrü mətbuatda çap etdirdiyi hekayə və kitablarında arxa və ön cəbhədə xalqımızın faşizmə qarşı aparıldığı qəhrəmanlıq mübarizəsindən bəhs olunur. Müharibədən sonra yazdığı «Od içindən çıxanlar» kitabında topladığı hekayələrində cəbhədən qayıdan adamların sülh şəraitində yaşamaq eşqi, yaradıcı əməyin romantikası təsvir edilmişdir.

Böyük ədib, nədən yazırsa yazsin, öz hekayə və romanlarında həyatın dərin qatlarına nüfuz etməyə, hadisələrin daxili mahiyyətini açmağa çalışmışdır. Bu əsərlərdən göründüyü kimi, vətəndaş yazıçı həyat hadisələrinə fəal münasibət bəsləyir, qələmə aldığı mövzunu aydın yazıçı mövqeyindən və estetik ideal baxımdan işləyirdi. Böyük ədibin zəngin bədii yaradıcılığı Azərbaycanda ədəbi-bədii və estetik fikrin inkşafına güclü təsir göstərmişdir. Mir Cəlal müəllim aydın mənalı xalq dilində yazdığı hekayə və romanlarında həyatı lövhələr, bəbii surətlər, canlı xarakterlər yaratmışdır. Onun 60-cı illərdə çap olunmuş «Yolumuz hayanadır» romanı minlərlə gəncin həyat idealına çevrilmiş, yüzlərlə gənc həmin romanın təsiri altında təyinatla müəllim kimi rayonlara işləməyə getmişdi. Professor, əməkdar elm xadimi Mir Cəlal Paşayev həm də görkəmli ədəbiyyatşunas alim kimi də Azə-

baycan elmi fikrində həmişə yüksək mövqedə dayanmış, istedadlı tənqidçi, tədqiqatçı alim kimi çoxcəhətli fəaliyyət göstərmişdir.

Alimin yazıçılıq təcrübəsi onun ədəbiyyatşunas alim kimi elmi fəaliyyəti üçün, bir növ təcrübə laboratoriyası üçün münbit zəmin yaradırdı. Gənc alim hələ 25 yaşında ikən SSRİ EA Zaqafqaziya filialının Azərbaycan şöbəsinin ictimai elmlər bölməsində kiçik elmi işçi vəzifəsində işlədiyi illərdə – 1926-30-cu illər arasında dövrü mətbuatda müxtəlif mövzularda elmi məqalələrlə çıxış etmişdir. Ədibin yazıçılıq fəaliyyəti kimi elmi fəaliyyəti də çox məhsuldar olub. Müdrük alimin tədqiqatları Azərbaycan ədəbi fikri və mədəniyyət tarixinin müxtəlif sahələrini öyrənmək baxımından çox maraqlıdır. Onun tədqiqatlarında qədim dövrdən başlayaraq bu günümüzədək Azərbaycan ədəbiyyatının keçdiyi inkişaf yolu öyrənilmiş, bu inkişafa təkan verən amillər araşdırılmışdır.

Əməkdar elm xadimi, professor Mir Cəlal Paşayevin elmi axtarışlarında klassik Azərbaycan ədəbiyyatının korifeyləri olan N.Gəncəvi, Nəsimi, M.Füzuli, Ə.Nəbatı, Vaqif, N.Nərimanov, C.Məmmədquluzadə, M.Hadi, M.Ə.Sabir və b. bədii yaradıcılığında olan özünəməxsusluq, orijinallıq təhlil olunur. Ədibin «Füzulinin bədii xüsusiyyətləri», «Klassiklər və müasirlər», «C. Məmmədquluzadə rea-

lizmi haqqında», «Gülüş bədii silah kimi» və s. əsərləri ədəbiyyatşunaslıq elmimizin dəyərli nümunələrin-dəndir. Şərqiñ ən alovlu hekayəti olan «Leyli və Məcnun» əsərinin mükəmməl şərhini də o, «Füzuli poeziyası» adlı elmi işində əks etdirmişdir. «Azərbaycanda ədəbi məktəblər (1905-1917)» kitabında böyük alim həmin dövrün ideoloji-bədii xarakterini, mürəkkəbliyini, sənət xariqələrini sistemli və mükəmməl nəzəri təhlildən keçirmiş, ədəbiyyatımızın həm klassik ənənələrini, həm böyük novatorluq yaranışlarını, həm də sonrakı ədəbi prosesin təkamül programını müəyyənləşdirmiş, müxtəlif ədəbi metoda, müxtəlif bədii üslublara əsaslanan bir sıra görkəmli sənətkarların yaradıcılığını tarixin və dünyagörüşlərin təzahürləri fonunda geniş təhlil etmişdir.

Professor Mir Cəlal Paşayev ədəbiyyatşunaslıq elminin tarixi ilə bağlı təcrübəni öyrənməklə yanaşı, bu inkişafın qanuna uyğunluqlarını da müəyyənləşdirmiş, fakt və dəlilləri dövrün ictimai-siyasi hadisələri fonunda, tarixilik və elmlilik prinsiplərinin tələbləri baxımından qiymətləndirmiş, ədəbiyyatşunaslıq elmi ilə bağlı dəyərli fikirlər söyləmiş, nəzəri konsepsiyalar irəli sürmüşdür. Böyük yaradıcılıq əzmi ilə professor Mir Cəlal Paşayev həm də estetikanın nəzəri problemləri və poetika ilə məşğul olmuş, bu aktual problemi tarixi-nəzəri aspektdə öyrənmişdir. Müdrik in-

san, alim, müəllim Mir Cəlal Paşayev cəmi 70 il yaşadı. Ancaq məşhur Çin filosofu Konfutsi demişdir: «Əgər 1 il yaşamaq istəyirsənsə, düyü ək, on il yaşamaq fikrin varsa, ağac ək, yox əgər 100 il yaşamaq istəyirsənsə, nəsil yetişdir». Mir Cəlal müəllim bizə yüksək mənəviyyatla bağlı misli, bərabəri olmayan yaradıcılıq irsi qoymuşdur.

Professor Mir Cəlal Paşayev yüzlərlə məşhur ədəbiyyatşunas alımlar, müəllimlər nəslə yetirib. Onlar bu gün öz ustadlarının Vətəndaş, Müəllim və Mütəxəssis olmaq ənənəsini davam etdirirlər. Cazibədar insan, istedadlı yazıçı, professor Mir Cəlal Paşayev hazırda cismən bizimlə olmasa da, o milyonların xatırəsində gözəl hekayələri, romanları, kitab və monografiyaları, həm də beş övladının yaradıcılıq nailiyyətlərində, öz yetirmələrinin əməllərində yaşayır. Xalq yazıçısı, geniş erudisiyalı alim, xeyirxah müəllim olan Mir Cəlal Paşayev həm də, çox ciddi, tələbkar, eyni zamanda qayğıkeş bir ailə başçısı idi.

Bu gün böyük ədib, əməkdar elm xadimi, professor Mir Cəlal Paşayevin xeyirxah əməllərini yalnız övladları deyil, 10 nəvəsi, 19 nəticəsi davam etdirirlər. Əsrlər, illər keçəcək, nəsillər dəyişəcək, ancaq müdrik yazıçı, alim, xeyirxah pedaqqoq olan Mir Cəlal Paşayevin Milli ədəbiyyatımızın, təhsil və mədəniyyətimizin inkşafındakı xidmətləri heç zaman kəsilməyəcək,

azalmayacaq, daha da rövnəq tapacaq, hər zaman gələcək nəsillərə örnək olacaqdır.

Rəfiqə Mustafayeva,
Professor
(Azərbaycan Respublikası
Təhsil Problemləri İnstitutu)

MİR CƏLALIN HEKAYƏLƏRİNDƏ TƏRBİYƏ MƏSƏLƏLƏRİ

Gənclərimizi fəal vətəndaş kimi yetişdirmək baxımından Mir Cəlalin «Aqil», «Ulduz», «Plovdan sonra», «Əsgər oğlu», «İftixar» hekayələri maraq doğurur.

Aqil («Aqil») məktəbdə oxuyaraq, elmin əsaslarına yiyələnir. Evdə anasının, baba və nənəsinin, məktəbdə isə müəllimlərinin qayğısı ilə əhatə olunmuşdur. Ailə və məktəbin qarşılıqlı əlaqəsi, uşağa düzgün tərbiyə verilməsi sayəsində Aqil savadlıdır. Hər şeydən düzgün nəticə çıxarmağı bacarır. Ona təbiət hadisələri haqqında düzgün məlumat verilməsi nəticəsində günün tutulması kimi mürəkkəb hadisə Aqil üçün

təəccüblü deyil, əksinə, o, günün tutulmasını müşahidə etmək üçün şüşə hazırlayıır, babasının bu nadir təbiət hadisəsinə baxmasına nail olur.

Ulduz («Ulduz») da şagirddir. Lakin ailə vəziyyəti Aqilinkı kimi deyil. Atası Qələndərov əyyaşlığa qurşanmış, uşağın tərbiyəsini unutmuşdur. Ancəq Ulduz tək və köməksiz deyil. Sənət məktəbi, qayğıkeş adamlar onun qolundan tuturlar. Bu, tamamilə qanuna uyğundur.

Öxucu Baharı xatırlayır. Ədibin dərin ürək yanğısı ilə təsvir etdiyi Baharı.

Gənclərimizin xoşbəxtliyi, elmə, sənətə maraqlı göstərmələri üçün əsas amillərdən biri də ailədir. Ailə tərbiyəsi mühüm və əvəzsizdir. Lakin bizdə hələ də elə ailələr var ki, öz qüsurlu tərbiyələri ilə uşaqları şikəst edirlər. Bu, böyük bəladır.

Bu barədə düşünərkən Mir Cəlalin iki hekayəsi yada düşür: «Əsgər oğlu» və «Plovdan sonra».

Ehtiyat xala («Əsgər oğlu») yeganə oğlu Tapdıq azadlıq vuruşlarında qəhrəmanlıqla həlak olduqdan sonra onun əziz yadigarı Hafizi oxudub, boy-a-başa çatdırılmışdır. Hafız orta məktəbi qurtarıb Moskva Universitetində təhsil almaq fikrinə düşmüştür. Ehtiyat xala bununla fəxr edir. Bilir ki, «boyaqcı Ehtiyatın universitetdə oğul oxutmayı başqa yerdə, başqa zamanda görünən iş deyil...». Hafız sağlam ailə tə-

biyəsi görmüşdür. O, bütün istedad və bacarığını elm öyrənmək üçün sərf edərək, gecə-gündüz oxuyur, universitetə qəbul olunur. Hafizin yola salınması səhnəsinə ədib səmimi, şirin bir dillə təsvir edir. Bu təsvirdə böyük bir qürur hissi var. Əsgər oğlunun yadigarını məhəbbətlə tərbiyə edib, belə yüksək pilləyə çatdırıldığı üçün anaya səmimi minnətdarlıq hissi var: «Üçüncü siqnal veriləndə Ehtiyat xalanın qəlbi tərpəndi... O, özünü toplayıb, belini düzəltdi, başını dik tutdu, gözlərini silib, nəvəsinin üzünə bütün həsrəti və məhəbbəti ilə baxdı. Ana öz Hafızini var gücü ilə bağıra basdı, qısa, qoca, tunc kimi bərk əllərini gəncin enli kürəyində mehriban-mehriban gəzdirdi: «Ağrin alım, uğur olsun! Get, oğul!». İkinci yolasalma mərasimi əvvəlkindən tamamilə fərqlidir. Əgər Hafizi təkcə nənəsi yola salırdısa, «Plovdan sonra» hekayəsində Ramizi az qala «Bakinin yarısı ötürür». Həmin təsvirdə ədibin istehzası açıq-aydın hiss olunur. Birinci hekayədə nə qədər dərin səmimiyyət duyulursa, ikinci idə o qədər kəskin kinayə var, gülüş var.

İki qadın, iki ana! Birincisi əlinin zəhməti ilə nəvəsini, əsgər oğlunu oxudub boy-a-başa çatdırmış, «universitet dərsi» almaq üçün Moskvaya göndərmişdir. İkincisi – Ərkinaz xanım isə məsul işçi olan ərinin kölgəsində yaşamış, oğluna pis tərbiyə vermişdir.

Ehtiyat xala nəvəsini cəmiyyət üçün xeyirli bir vətəndaş kimi tərbiyə etmişdir. Hafizin qayəsi aydınlaşdır. Oxuyub mühəndis olacaqdır.

Ərkinazın oğlu Ramiz isə ananın ərköyüն balancesıdır. Onun elmə, biliyə həvəsi yoxdur. İki-peşəsi gecə yarısında gəzib-dolanmaqdır. Bunun nəticəsində Ramiz imtahandan «iki» qiymət alır. Onun institutdan çıxarılması məsələsi ortaya atılır. Bu işdə daha nə Ərkinazın xahiş-minnəti, nə də atasının məsul işçi olması ona kömək edə bilir.

Hər iki hekayədəki ana surətlərini müqayisə edərkən görürük ki, ədib bir-birindən fərqlənən xarakterlər yaratmış, onları qarşı-qarşıya qoymuşdur.

Adları çəkilən hekayələrin hər ikisində Mir Cəlal ana qayğılarından, ana məhəbbətindən dənə-dənə səhbət açır. Lakin bu qayğılar müxtəlif nəticələr verir.

Ehtiyat xalanın sonsuz qayğısı sayəsində Hafız əsil insan kimi yetişir.

Ərkinaz xanımın «qayğısı» isə Ramizi mənən şikəst edir, onu həyatımızın fəal üzvü olmaq eşqindən, məsuliyyət hissindən məhrum edir.

Görkəmli ədib özü həm də qayğıkeş müəllim olduğunu, ömrünün yarısından çoxunu gənclərimizin təlim-tərbiyəsinə sərf etdiyindən, bu mövzuya tez-tez müraciət edir, hər dəfə də maraqlı hadisələr, orijinal düşüncələr, müxtəlif rənglər tapır, təsvir edir. Mir Cə-

lalın yaratdığı müəllim surətlərinin intellektual səviyyələri yüksəkdir. Onlar öz həyat və fəaliyyətləri ilə oxoculara düzlik, təbiilik, mehribanlıq və qürur aşayırlar.

«Plovdan sonra» hekayəsində professor İvanov surəti çox az yer tutsa da, biz onunla yalnız əsərin sonunda tanış olsaq da, bu tələbkar, ciddi, həm də düzlik tərəfdarı olan insan uzun zaman unudulmur.

Hekayədə ədib müəllimin gözəl xüsusiyyətlərini əks etdirir.

«Professor tələbənin qrupunu, sinfini, familiyasını soruşdu, xatırladı:

-Hə, o mənim dərsimdən zəifdir.

-Atası məsul işçidir...

-Məsul, ya qeyri məsul, xanım, bizə tələbə lazımdır, oxuyan tələbə!

-... Bir təhər düzəldin!

-Məncə, Ramizin işini orada, yaşadığınız şəhərdə daha tez və yaxşı düzəldə bilərsiniz. Onu 10-cu sınıf qaytarmaq, müəllimlərdən xahiş etmək olar ki, tələbkarlıqla oxutsunlar, programı kamil öyrətsinlər. Özünüzün də gözünüz üstündə olar. Kontrol lazımdır, hər gün, hər saat...».

Belə tələbkar, ciddi, şagirdinin gələcəyi üçün narahat olan, qayğılaş müəllim surətinə ədibin «Ulduz» hekayəsində də rast gəlirik.

Çox həssas olan Xuraman xanım duymuşdur ki, ailədə Ulduzun həyatı xoş keçmir. Onun dərsə gəlməməsi müəllimi dərhal narahat edir. O, şagirdinin evinə gəlir. Xuraman müəllimin Ulduzun övladının tərbiyəsini başlı-başına buraxmış atası ilə söhbəti çox maraqlıdır:

«... yoldaş Qələndərov, onu bilirom ki, ailədə ona yaxşı keçmir. Özünüz yaxşı bilirsiniz ki, övlad böyütmək şəxsi iş deyil, vətəndaşlıq işidir, özü də lap böyüyündən!»

Məktəb uşaqlarımızın ikinci evidir, müəllimlər isə ikinci valideynlər. Elə buna görə də Xuraman müəllim Ulduzun taleyi üçün narahat olmaya bilmir. Övladının tərbiyəsini unudub, əyyaşlığa qurşanan Qələndərovu töhmətləndirir.

Beləliklə, ədib Xuraman müəllimin canlı və mənalı surətini yaratır.

Mir Cəlalın maraqlı hekayələrindən biri də «İftixar»dır.

«İftixar»dakı müəllim tərbiyə edib, boy-a-başa çatdırıldığı şagirdləri ilə fəxr edir. Görür ki, onun əməyi hədər getməmişdir. Vaxtilə dərs dediyi, çantasını sürüyə-sürüyə məktəbə gələn şagirdlərinin hər biri indi müəyyən ixtisas sahibidir. Qürurla deyir: «İnanın ki, mən sizi belə xoşbəxt və fərasət sahibi kimi görəndə ömrüm uzanır. Arzum budur ki, vətənimizin bütün

gənclərini sizin kimi görüm. Mən inanıram ki, siz cəmiyyətinizə məndən daha artıq xidmət edəcəksiniz».

Müəllimin sevinci sonsuzdur. Çünkü onun zəhməti hədər getməmişdir. Tərbiyəli, dərin bilik və zəhmət adamları olmaları üçün bacarığını əsirgəmədiyi gənclərin hər biri indi cəmiyyətimiz üçün faydalı adam olmuşdur. Müəllimə də elə bu lazımdır. Məgər o, bu müqəddəs sənətə könül bağladığı ilk gündən, şagirdlərinin bilik və tərbiyəsi üçün gözünün nurunu, qəlbinin hərarətini, saçlarının qaralığını verdiyi uzun illərdəancaq bunu arzulamamışdı?

Həssas, dərin müşahidə bacarığına malik olan sənətkar ziyalılarımızın böyük bir dəstəsini təşkil edən müəllimlərin həyatını yaxşı bildiyindən, onların mənəvi aləmini, gözəl insani keyfiyyətlərini, ideal və məqsədlərini inandırıcı surətdə təsvir edir.

**Qızılıgül Abbasova,
Dosen
(Bakı Dövlət Universiteti)**

**www.kitabxana.net və YYSİB-nin
müştərək nəşri**

140

MİR CƏLALIN BƏDİİ YARADICILIĞINDA MƏNƏVİ PROBLEMLƏR

Mənəvi problemlər ümumbəşəri xarakter daşısa da, tarix baxımından dəyişkəndir, konkret ifadə formalarında yaşayır və inkişaf edir. Zəngin mənəviyyatı formalaşdırmaq üçün mədəni formalardan, o cümlədən dildən, dindən, elmdən, adət-ənənələrdən istifadə etmək lazımdır. Bu mənada bədii ədəbiyyatın imkanları olduqca böyükdür. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının inkişaf səviyyəsi ilə hər bir azərbaycanlı fəxr edə bilər. Burada ideya və forma müxtəlifliyi, janr və mövqe çoxluğu, dilin zənginliyi tədqiqatçıları heyrətləndirməyə bilməz. Çoxəsrlı ədəbi inkişaf həmin dövrün təməl daşını təşkil etmişdir. Digər səbəblərdən burada baş verən sosial-siyasi, iqtisadi dəyişikliklərini, sivilizasion proseslərini göstərmək lazımdır. Böyük xalq kütlələrin, nəsillərin həyat tərzinin, şəraitin dəyişilməsi zamanı keçirdiyi əhval-ruhiyyəni, durumunu təsvir etmək üçün zaman Mir Cəlal kimi dərin düşüncəli, humanist qəlbli, zəngin təxəyyüllü adamları yetişdirirdi.

Mir Cəlal tarixi dövrlərin «toqquşması» anlarını yaşayan bir adam kimi olduqca həssas şəkildə özünə müasir hadisələri qavrayır və təsvir edirdi. Bədii yara-

dıcılığın əsas tələbi - gözəllik və eybəcərliyin qarşıdurması prizması baxımından xeyir və şəri araşdırmaqdır. Bu mənada yazıcıının hər bir əsərində, istər balaca hekayə olsun, istərsə də roman yeni ilə köhnənin, mütərəqqi ilə irtica olanın arasında mübarizəsi burulğanında yaşayan qəhrəmanlar mənəvi dəyərlərə yenidən qiymət verir, həyat mövqeyini müəyyən edirlər («Mirzə», «Sara», «İlk günlər» və s.). Sosial ziddiyətlərin nəticəsi olan mənəvi iztirabları keçirən «Dirilən adam» romanının qəhrəmanlarının həyatı olduqca böyük emosional təsirə malikdir.

Əksər hekayə, povest və romanların qəhrəmanları – gənclərdir, çünki bunların saf, təmiz mənəviyyatı, həyat nikbinliyi, mübarizə əzmi olduqca ibrətamız və böyükdür («Bir gəncin manifesti», «Açıq kitab», «Yaşıdlarım» və s.). Mənəvi dəyərlər sırasında yazıcıının tərənnüm etdiyi ən böyük sərvətlər – həyat sevgisi, vətənpərvərlik, ədalətlilik olmuşdur. Mənəvi dəyərlərin zaman keçdikcə yeniləşməsi zərurətinin meydana gəldiğini hiss edən yazıçı bunu yeni bədii obrazlarla ifadə etməyə çalışmışdır («Kiçikxanım», «Yaşıdlarım» və b.).

Xalqın yaşadığı hər bir anın nəbzini tutmağa çalışan yazıçı öz bədii təxəyyülünü yeni-yeni obrazlarla canlandırır, dövrə qiymət verir, mənəvi dəyərlərin insan qəlbinə yol tapması üzərində çalışırdı («Təzə şə-

hər», «Yolumuz hayanadır»). İstər keçmişdəki, istərsə də özünə müasir olan hadisələrdən bəhs edən yazıçı bu yolla özünün həyatı, insanlara sevgisini ifadə edir. Onun personajları adətən sadə adamlardır, bununla belə, onların mənəvi aləmi olduqca zəngindir, çünkü onlar çətinliklərdən qaçmır, ən dolaşıq, ziddiyyətli problemə belə açıq ürəklə, dolu qələblə münasibətini bildirir; bütün əsərlərdə M.Cəlal ən mürəkkəb məsələlərin həllini cəsarətlə axtarır, bəzən ironiyalı, bəzən romantik, bəzən də öyünd-nəsihətli tərzdə xalqımızın mənəviyyat xəzinəsini bizim qəlbimizə çatdırır.

Həyatın çətin anlarında, ziddiyyətli situasiyaya düşən hekayə və roman qəhrəmanları hüquq və vəzifə, humanizm və egoizmin arasında seçim etməli olurlar. Çətin seçim qarşısında qalib öz ciliz, ani istəklər və arzuları üzərində qələbə çalan insanların səadətini təsvir etməklə, Mir Cəlal həm də öz ürəyinin saflığını, qüdrətini, sadə insanlara olan sonsuz məhəbbətini nümayiş etdirir: ana, «igid balasını bağırına basmaqla bütün intizar və nigarançılıqları, ömrü boyu çəkdiyi bütün əzab və əziyyətləri, qocalıq, qayğı və xiffəti, ürəksixan hər şeyi unutdu, əbədi bir səadətə qovuşmuş kimi, qəlbi, vücudu, əsəbləri mum kimi yumşalıb rahat oldu» («Göylər adamı»).

Beləliklə, Mir Cəlal öz əsərlərində həyatın surəti-nə, ömrün qısalığına baxıb kədərlənir, onun hər bir

anının qədrini bilməyə bizi çağırır. O, yaşadığımız dünyanın məkan-zaman hədlərini tədqiq edir, əbədi və ani, xeyir və şər, həyatda sosial imkanlarının məhdudluğunu, bu sonsuz dünyaya insanın yüksək ideyalarının da sonsuzluğu haqqında düşünür. Bu cür problemlər insanları həmişə düşündürüb, bunları birləşdirə biləcək bir şey var – o da həyata olan sonsuz sevgi. Dünya əbədi, insan həyatı ötəri olsa da, şüurlu varlığımız bizi əbədiyyətə qovuşdurur, bu bacarığın da ali forması – bədii təxəyyül, bədii təsvirdir. Bədii təsvirdə biz ideal planları çizir, onları sonradan həyata keçirməyə çalışırıq; real həyatı və onun haqqındaki bilikləri birləşdirən bu körpü köhnə, nazilmiş bir budaga da, təmtəraqlı, möhtəşəm, möhkəm təməli olan bir ağac gövdəsinə də bənzəyə bilər. Məhz bu cür möhkəm əlaqəni Mir Cəlal da öz əsərləri ilə yaratır. Həyatda cəsarətlə addımlamaq üçün hazırlanmış bu körpü vasitəsilə dünya haqqında biliklərimiz dəqiqləşdirilir və təkmilləşdirilir, düzgün istiqamət seçib irəliləmək imkanı verir.

Yazıcının müraciət etdiyi mənəvi dəyərlərin, demək olar ki, hamısı zamanın amansız çaxından çıxbu gün də qəlbimizə yol tapır. Hər bir nəsil həmin dəyərləri özü üçün həyatın dramasında bir iştirakçı olaraq qavrayır və mənimseməyir. Vaxtilə E.Dürkheyim, H.Spenser, Q.Tard, L.F.Yord, digər tədqiqatçılar

haqlı olaraq göstərmişdilər ki, sosial həyat formaları, ictimai münasibətlər mürəkkəbləşdikcə, hər bir insan öz emosional və mənəvi aləmində fərdə, qrupa xas olan keyfiyyətlərdən uzaqlaşır, ümumbəşəri xarakterli olanlara daha çox üstünlük verir. Əgər yazıçı öz ekzistensial varlığını bu dəyərlər üzərində qura bilirsə, onda hər bir yeni nəsil üçün onun yaradıcılığı bir örnək, sevinc və düşüncə mənbəyinə çevriləcəkdir. Mir Cəlalin yaradıcılığında böyük mənəviyyat, vətənpərvərlik, humanizm keyfiyyətləri xalqımız üçün daimi mənəvi qida mənbəyi olacaqdır.

Bilal Həsənli,
Dosent
(Azərbaycan Müəllimlər İnstitutu)

MİR CƏLAL YARADICILIĞININ TƏDRİSİ PROSESİNDƏ ŞAGİRLƏRDƏ BƏDİİ TƏHLİL BACARIQLARININ FORMALAŞDIRILMASI

Şagirdlərdə bədii təhlil bacarıqlarının formalaşdırılması orta məktəbdə ədəbiyyat tədrisi prosesində qarşıya qoyulan mühüm vəzifələrdəndir. Ədəbi əsərlərin dərindən qavranılması şagirdin bədii mətni təhlil etmək bacarığından asılıdır. Məktəb təhlili ədəbi mətnin bədii strukturuna dərindən nüfuz etməyə, əsərin ideya-estetik zənginliyini, idraki və tərbiyəvi əhəmiyyətini aydınlaşdırmağa imkan verir. Şagirdlərin ədəbi əsərlərin ideya-məzmununu, poetikasını təhlil etmək bacarığına yiyələnməsi bu baxımdan böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Görkəmli yazıçı Mir Cəlalin yüksər sənətkarlıq nümunəsi olan hekayə və romanları gənc nəslin ideya-mənəvi tərbiyəsi, ədəbi təhsili, inkişafı baxımından

böyük potensial imkanlara malikdir. Ədəbiyyat dərslərində müəllimin vəzifəsi yazıcının program üzrə öyrənilən əsərlərindən, eləcə də sinifdən xaric oxunun imkanlarından istifadə edərək şagirdlərdə sənətkarın şəxsiyyəti, yaradıcılığı barədə beşinci sinifdə “Ərik ağacı” hekayəsinin tədrisi zamanı qazanılmış bilik və bacarıqları dərinləşdirməkdən ibarətdir.

Mir Cəlalın yaradıcılığı IX sinifdə “Göz yaşı romanı” (“Bir gəncin manifesti” əsərindən parça) ilə təmsil olunur. Əsərdən seçilmiş bu parçada Baharin şəhərdə qarşılaşdığı faciəli hadisələrdən söz açılır. Bir parça çörək qazanmaq, qardaşı Mərdanı tapmaq ümidi ilə şəhərə üz tutan Bahar özgə qapılarda nökərçilik edir, günləri saya-saya kövrək ümidlə yaşayır. Lakin bu yolda o, haqsızlıq, amansızlıq, ətrafdakı insanların qəddar münasibəti ilə qarşılaşır, vaxtsız saxta görmüş çıçək kimi solur.

“Göz yaşı romanı”nın öyrədilməsi zamanı şagirdlərdə aşağıdakı təhlil bacarıqlarının formalasdırılması diqqət mərkəzində saxlanılır:

əsərin məzmunun qavranılması, müəllifin qaldırdığı mənəvi problemin dərk edilməsi;

ədəbi qəhrəmana, onun əsaslandığı dəyərlərə, ideyanın aydınlaşdırılmasında mühüm rolu olan bədii sənətkarlıq məsələlərinə qiymət verilməsi;

Əsərdəki problemlərin həyatda baş verən hadisələrlə, şəxsi təəssürat və təcrübə ilə əlaqələndirilməsi, müqayisə edilməsi, nəticə çıxarılması.

Əsər üzrə söhbət zamanı müəllim şagirdlərin əsər barədə təəssüratını, təsvir edilənlərin onlarda hansı hiss və duygular oyadığını, ədəbi qəhrəmanlara münasibətini aydınlaşdırır. Şagirdlər müəllimin rəhbərliyi altında əsərin süjet xəttini, Baharin taleyini izləyir, onun faciəsinin səbəbləri, onu əhatə edən mühitdəki acgözlük, tamahkarlıq, insan taleyinə laqeydlik, amansızlıq barədə düşünür, öz fikir və mülahizələrini söyləyirlər. Bütün bunlar şagirdləri oxucu kimi qiymətləndirici fəaliyyətə sövq edir. Bu məqsədlə müzakirə zamanı şagirdlərə aşağıdakı suallarla müraciət edilir:

1. Baharin davranışları, ətrafdakı insanlara münasibəti onu necə səciyyələndirir?

2. Baharin qarşılaşdığı insanları necə səciyyələndirmək olar?

3. Sizcə, Baharin başına gələn hadisələri, faciəli taleyini təsvir etməkdə yazıcının məqsədi nədir?

4. Əsərdəki səhnələrdən, müəllifin işlətdiyi söz və ifadələrdən çıxış edərək onun təsvir edilənlərə, qəhrəmanlara münasibətini, başlıca niyyətini necə müəyyənləşdirmək olar?

Qiymətləndirmə səciyyəli bu tipli sual və tapşırıqlar süjetin dinamizmini, əsərin tərbiyəvi əhəmiyyətini, yazıcının təsvir etdiyi hadisələrdə vətəndaşlıq mövqeyini şagirdlərin müstəqil üzə çıxmasına və öz mövqeyini müəyyənləşdirməsinə imkan yaradır.

**Yusif Aslanov,
Dosent
(Sumqayıt Dövlət Universiteti)**

**www.kitabxana.net və YYSİB-nin
müştərək nəşri**

150

ÜMUMTƏHSİL ORTA MƏKTƏBLƏRİNDE MİR CƏLAL YARADICILIĞININ TƏDRİSİ

Mir Cəlal Paşayev yaradıcılığında alim zəkası, məntiqinin gücü ilə yazıçı idrakı və təxəyyülünün sintezinin sıx bağlılığı onun həm ədəbi-nəzəri, estetik fikirlərində, həm də bədii düşüncəsində böyük alim və yazıçı olmasını bir daha təsdiq edir. O, bütün qəlbi ilə xalqa bağlı yazıçıdır, əsərlərində vətənə, el-obaya, insanlara dərin məhəbbət, vurğunluq açıq-aydın nəzərə çarpır. Hər sözünün, cümləsinin arxasında nəcib, xeyirxah, ülvi hissərlə yaşayan sadə, qayğıkeş bir insanın müdrikliyi dayanır.

Cəsarətlə, çəkinmədən ciddi problemlər qaldırması, güclü xarakterlər yaratması, ədəbiyyatşunaslığın nəzəri problemləri, xüsusən, Azərbaycan romantizmi və realizminin mahiyyəti, fəlsəfi-estetik özəlliyi ilə bağlı fikirləri, hekayələri, «Dirilən adam», «Bir gəncin manifesti», «Açıq kitab», «Yaşıdlarım», «Təzə şəhər», «Yolumuz hayanadır» romanları zəngin irsinin dəyəri, aktuallığı və müasirliyinin təsdiqidir.

Buna görə də alim-yazıçı Mir Cəlalın elmi-nəzəri tədqiqatları, bədii irsi və pedaqoji fəaliyyətinin öyrənilməsinə ali, orta ixtisas və ümumtəhsil orta məktəblərində geniş imkanın yaradılması, əsərlərinin müasir

təlim üsulları əsasında tədrisi, şagird və tələbələrin bu ruhda tərbiyə olunması vacib və əhəmiyyətli sayılır.

Ümumtəhsil orta məktəblərinin ədəbiyyat program və dərsliklərində bu problem hansı səviyyədə həll edilmişdir sualına aydınlıq gətirək. Həm ədəbiyyat programında, həm də bu tələblər əsas götürülməklə çap edilmiş beşinci və onbirinci sinif ədəbiyyat dərsliklərində də qismən də olsa, Mir Cəlal yaradıcılığının öyrədilməsinə yer verilmişdir. Belə ki, programda beşinci sinifdə «Ərik ağacı» hekayəsinin öyrədilməst nəzərdə tutulmuş, tədrisinə 2 saat vaxt ayrılmışdır. Programda digər siniflərdə Mir Cəlal yaradıcılığının tədrisinə imkan yaradılmamış, əvvəlki ədəbiyyat programları əsas götürülməklə «Bir gəncin manifesti» romanından bir hissənin – «Bahar»ın tədrisi məsləhət bilinməmişdir. Mir Cəlal yaradıcılığı haqqında məlumatla bağlı programda olan bu boşluğu ödəmək məqsədilə on birinci sinif ədəbiyyat dərsliyində icmal mövzularının tərkibində bu problem, az da olsa, həll edilmişdir.

Həm beşinci və həm də on birinci sinif dərsliklərində Mir Cəlalın həyat və yaradıcılığı ilə bağlı verilən məlumatlar çox bəsit və yiğcamdır. Bu da müəllim və şagirdlərdə ədib haqqında geniş bilik əldə etməyə imkan yaratmir, ya da səhv faktların həqiqət olduğunu öyrədir. Beşinci sinif dərsliyində oxuyuruq: «İbtidai

təhsilini Gəncədəki ruhani məktəbində almışdı». Hə-qıqət isə budur ki, Mir Cəlal 1918-1919-cu illərdə Xeyriyyə Cəmiyyətinin köməyi ilə ibtidai təhsil almışdır ki, bu da ruhani məktəbi deyil, ibtidai məktəb olmuşdur. Mir Cəlal «Ərik ağacı» hekayəsində də Köşkü kəndində belə bir məktəb olmasını və burada təhsil alan şagirdin ən böyüyünün dördüncü sinifdə oxumasını təsvir edir: «Ən böyüyü dördüncü sinifdə olan məktəb uşaqları mənə... ərik ağacını xatırladır-dı».

Beşinci sinif «Ədəbiyyat» dərsliyində «Ərik ağacı» hekayəsi ixtisarla verilir. Düzdür, metodik fi-kirlərdə qeyd olunur ki, mətn geniş olsa, süjet xətti ilə sıx vəhdətdə götürülməyən, şagirdlərin tərbiyəsinə mənfi təsir göstərən, çətin qavranılan hadisələr əsərdə verilmişsə, əsas ideyanı saxlamaq şərtilə ixtisarlar edilir. Dərslikdə «Ərik ağacı» hekayəsindən şagirdlərin tərbiyə və marağına, əsərin ideyasını açmağa müsbət təsir göstərən iki cümlənin verilməməsinə haqq qazandırmaq olmaz. Çünkü burada qoyun-quzudan, Azərbaycan təbiətinin füsunkar gözəlliyini təsdiq edən nadir quşlardan – kəklik, qırqovul və turacdən, onların balaları nümunəsində hər şeyin körpəsinə qayıçı, sevgi və məhəbbətdən danışılır: «Gümrah və kök bir qoyunu kəsib kabab çəkməyə tələsənlər də əmlik quzuya ot və su verməkdən ləzzət alırlar. Kəklik – qır-

qovulu, turacı vurub yerə salan ovçular cələdə civil-dəşən quş balalarına toxunmaz».

Mir Cəlalın həyat və yaradıcılığı ilə bağlı şagirdlərə aşağıdakı istiqamətlərdə məlumatın verilməsi təlimə marağı stimullaşdırır, təlimlə-tərbiyənin bir-birini tamamlamasına, emosionallığın, şən əhvali-ruhiyyənin yaranmasına müsbət təsir göstərir: 1) Dərsin əyanılışdırılması, bədii-estetik mühitin yaradılması; 2) Mir Cəlalın doğulduğu (1908) dövr və mühitin səciyyəsi; 3) Gəncə, Kazan və Bakıda təhsil illəri, pedaqoji fəaliyyəti; 4) Ədəbiyyatşunaslığın problemlərini tədqiq etməsi, dərslik və monoqrafiyaları; 5) Hekayə və romanlarının əsas qayəsi və məqsədi, ideyalar aləmi; 6) Moskvada Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənəti ongünüyündə (1940, 1950, 1960), SSRİ yazıçılarının II, III, IV qurultayında (1954, 1959, 1967) çıxışları; 7) Sakit, təmkinli və tələbkar, şən təbiətli, məşhur pedaqoq-alim olması; 8) Dövlət tərəfindən verilən fəxri adlar, fərmanlar və mükafatlar; 9) 1978-ci il sentyabrın 28-də ikinci Fəxri Xiyabanda dəfni, adının əbədiləşdirilməsi, 2005-ci ildə seçilmiş əsərlərinin iki cildliyinin təkrar nəşri.

«Ərik ağacı» hekayəsinin tədrisinə ayrılmış 2 saatın birinci mərhələsində müəllif haqqında məlumatın verilməsi, əsərin ifadəli oxusu, plan tərtibi, nağıl edilməsi və s. kimi iş formalarından istifadə edilməklə məzmun öyrədilir, ikinci mərhələdə isə şagirdlərin

tənqididə təfəkkürünü inkişaf etdirən üsul və vasitələr müəyyənləşdirilir. Yəni hər bir dərsdə üç istiqamət üzrə - fərdi, qruplarla, cütlərlə iş aparılır:

1. Düşünməyə yönəltmə mərhələsində mövzunun məqsəd və vəzifələri bildirilir, şagirdlərin bu haqda məlumatları üzə çıxarılır, lövhədə qeyd olunur.
2. Dərkətmə mərhələsində yeni məlumatlar verilir, Mir Cəlal haqqında bitkin təsəvvür yaradılır, «Ərik ağacı»nın oxusu təşkil olunur, məzmunla bağlı plan tutulur, nəql etmə vərdişləri aşilanır.
3. Düşünmə mərhələsində şagirdlərin əsərin məzmununu nə dərəcədə qavradıqlarının nəticələri müəyyənləşdirilir, cavablar dəqiqləşdirilir, müsahibə ilə yekunlaşdırılır.

İkinci dərsdə əsas iş hekayənin ideyasının üzə çıxarılması və təhlilinə münasibətin yaradılması ilə nəticələndi. Əsas məqsəd belə bir məqama əsaslandı ki, Mir Cəlalın hekayələrində də ideyalar zənginliyi, böyük həyatı əhəmiyyət kəsb etməsi ilə diqqəti cəlb edir. Vətənə, torpağa bağlılıq, əməyin şərəf və şan olması, insan əlinin qüdrətinə inam, bütün canlı varlıqların körpələrinə diqqət və qayğının gücləndirilməsi, müəllimlik peşəsinin sirləri və s. kimi aktual məsələlər müzakirə obyekti kimi seçildi, şagirdlə-

rin müstəqil fikirləri dinlənildi, nəticələri yekunlaşdırıldı.

Mir Cəlalin elmi və bədii yaradıcılığından istifadəyə program və dərsliklərdə geniş imkan yaratmaq, romanlarından birinin tədrisinə ayrıca dərs saatı ayırmaq məsləhət bilinir, sinifdən xaric oxu materiallarında bu məsələnin yer tutması arzu olunur.

**Aynurə Cəfərova,
Magistrant
(Bakı Dövlət Universiteti)**

MİR CƏLAL İRSİNİN BİBLİOQRAFİK TƏMİNATI

Görkəmli nasir, ədəbiyyatşunas-alim, pedaqoq Mir Cəlal Paşayev müasir Azərbaycan ədəbiyyatının bünövrəsini qoyanlardan biri olmuşdur. O, Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafı və məzmunca zənginləşməsində mühüm rol oynayıb. Xalq yaradıcılığı ilə

klassik bədii irsin qabaqcıl ənənələrinin vəhdətini yeni formada yaşadan və ədəbiyyata yeni ruh gətirmiş yazıçı kimi tanınan, universitetimizin filologiya fakültəsinin qurucularından biri kimi tarixə düşən Mir Cəlal Paşayev, eyni zamanda görkəmli tədqiqatçı-alim olub.

Mir Cəlal yaradıcılığa XX yüzilliyin 20-30-cu il-lərindən başlamışdır. O, ədəbi aləmdə atlığı inamlı addımlardan sənətin şöhrətli zirvəsinə qədər keçdiyi çətin və şərəfli ömrünün əlli ili ərzində zəngin ədəbi irs yaratmışdır. Ədibin fəaliyyəti çoxcəhətli olmuşdur. Nasır, müəllim, ədəbiyyatşünas, tənqidçi, publisist, ictimai xadim Mir Cəlal Paşayevin irsi-yəni həm öz qələmindən çıxmış, həm də həyatı və yaradıcılığı haqqında yazılmış əsərlərin sayı 1500-dən artıqdır. Belə bir zəngin irsin tədqiq olunub öyrənilməsi Azərbaycan ədəbiyyatşunaslığının inkişafında onun rolunun müəyyən edilməsi və qiymətləndirilməsi baxımından çox aktualdır. Bu sahədə artıq bir sıra işlər görülüb. Onun irsini əks etdirən kifayət qədər biblioqrafik mənbə mövcuddur. Məruzədə məhz bu mənbələrdə Mir Cəlal irsinin əks olunması xüsusiyətlərin-dən danışılacaqdır.

Mir Cəlal irsini əks etdirən biblioqrafik mənbələri belə qruplaşdırmaq olar:

1.Xüsusi biblioqrafik mənbələr

2.Ümumi biblioqrafik mənbələr

Xüsusi biblioqrafik mənbələr dedikdə, Mir Cəlal haqqında çap olunan şəxsi göstəricilər nəzərdə tutulur. Bu günə qədər Mir Cəlal Paşayev haqqında 3 şəxsi biblioqrafik göstərici çap olunub. Bunlardan birincişi 1968-ci ildə ədibin 60 illik yubileyi münasibətilə Azərbaycan SSR EA Əsaslı Kitabxanası tərəfindən tərtib olunaraq çap olunmuşdur. Bu biblioqrafik informasiya mənbəyi ədibin 40 illik yaradıcılıq dövrünü (1928-1968-ci illər) əhatə edən birinci biblioqrafik göstəricidir.

İkinci şəxsi göstərici 1998-ci ildə M.F.Axundov adına Dövlət Kitabxanası tərəfindən ədibin 90 illik yubileyi münasibətilə çap edilmişdir. «Mir Cəlal Paşayev (1908-1998): Biblioqrafiya» (Tərt. edən: R.Q.Muradova) adlı bu biblioqrafik məlumat kitabında məntiqi olaraq 1969-1998-ci illər ərzində Mir Cəlal Paşayevin əsərləri, həyat və yaradıcılığı haqqında müxtəlif dillərdə olan materiallar əhatə olunmuşdur.

Mir Cəlal yaradıcılığına oxucu marağının gündən-günə artması, yeni, daha mükəmməl, xronoloji əhatəlilik baxımından daha bitkin bir biblioqrafik məlumat kitabının yaradılması zərurətini meydana çıxarmışdır. Bu baxımdan M.F.Axundov adına Milli Kitabxana tərəfindən 2006-ci ildə ədibin irsini

bütövlükdə eks etdirən sonuncu əsashı şəxsi biblioqrafik göstərici hazırlanmış və çap olunmuşdur. Həmin bu göstəricinin nəşri ilə kitabxana «Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətləri» seriyasının əsasını qoyub. «Mir Cəlal: Biblioqrafiya» (Tərt. edən N.Nağıyeva) adlı bu biblioqrafik əsər 1926-cı ildən 2006-cı ilə kimi alimin əsərləri və haqqında olan mənbələrin biblioqrafik cəhətdən modelini yaradan universal xarakterli məlumat kitabıdır. Buradan məlum olur ki, Mir Cəlalın, ümumilikdə, 96 kitabı, dövri mətbuatda çap olunmuş 774 adda bədii, ədəbi-tənqidi və publisistik məqalələri, 9 adda tərcümə əsəri, redaktə etdiyi 26 adda əsər, rəhbərlik etdiyi 36 adda dissertasiya, eyni zamanda həyat və yaradıcılığı haqqında yazılmış 10 kitab, 417 məqalə mövcuddur. Ümumiyyətlə, sonuncu göstərici ən mükəmməlidir.

Mir Cəlal Paşayev ırsini eks etdirən biblioqrafik mənbələrin digər qrupunu ümumi xarakterli biblioqrafik mənbələr təşkil edir. Şəxsi biblioqrafik göstəricilərin nəşrinə qədər ədibin yaradıcılığı haqqında məhz bu mənbələrdən məlumat əldə etmək mümkün olmuşdur. Qeyd etdiyimiz kimi ilk göstərici 1968-ci ildə nəşr olunub. Bu tarixə qədər isə Dövlət Kitab Palatasının nəşrləri əsasında onun əsərləri haqqında məlumat almaq mümkün olmuşdur.

Mir Cəlal ırsini əks etdirən ümumi və xüsusi bibliqrafik mənbələrin təhlili zamanı məlum olur ki, bibliqrafik tədqiqat zamanı müəyyən nöqsanlar buraxılmışdır. Belə ki, ümumi xarakterli bibliqrafik mənbələrdə ədibin ırsinə daxil olan bəzi sənədlər haqqında məlumat verildiyi halda, 3 şəxsi göstəricilərdə bu haqda heç bir məlumat yoxdur.

Bütün göstəricilər müəyyən nöqsan cəhətlərinə baxmayaraq, Mir Cəlal ırsinin öyrənilməsi və tədqiqi baxımından yüksək əhəmiyyətə malikdir.

AZƏRBAYCAN
GƏNCLƏR FONDU

Yeni Yazarlar və Sənətçilər İctimai Birliyi
New Writers and Artists Public Union

“Bizi innovativ-kreativ birləşdirən kitab: Mir Cəlal Paşayevin “Bir gəncin manifesti”. YYSİB-nin kulturoloji layihəsi

Azərbaycan Respublikası Gənclər Fonduun qrant müsabiqəsi çərçivəsində maliyyələşdirdiyi, Yeni Yazarlar və Sənətçilər İctimai Birliyi oktyabırın ortalarından “Bizi innovativ-kreativ birləşdirən kitab: Mir Cəlal Paşayevin “Bir gəncin manifesti” adlı növbəti maraqlı kulturoloji layihəsinə həyata keçirilir.

Layihə gənclərin vətənpərvərlik tərbiyəsi işinin gücləndirilməsi, Azərbaycan dilinin, tarixinin, mədəniyyət və incəsənətinin təbliğinə xidmət edən

www.kitabxana.net və YYSİB-nin
müstərək nəşri

intellektual oyunların, müsabiqələrin, olimpiadaların, festivalların keçirilməsi və animasiya və bədii filmlərin (sosial çarxlarının) hazırlanması mövzusundadır. Layihə görkəmli yazıçı, dəyərli alim və pedaqoq Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsəri vasitəsilə dünyanın müxtəlif ölkələrinə səpələnmiş 55 milyonluq azərbaycanlılar, xüsusən uşaq, yeniyetmə və gənc soydaşlarımız - kreativ-intellektual düşüncə sahibləri arasında tarixi vətənləri olan Azərbaycana sevgi və saygını artırmaq məqsədilə innovativ-vətənpərvərlik aksiyaları özündə cəmləyir. Internet resurslarından - sosial şəbəkələr, yeni media orqanları, videopaylaşım platformlarının imkanlarından yararlanaraq, elektron-virtual formada Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsəri ilə motivasiya formasında yeni nəsil arasında vətənpərvərlik tərbiyəsi işi gücləndirilməsinə yönəldilir. Bunun üçün respublikamızın bir sıra yerlərində, eləcə də xaricdə yaşayan diasporumuzun görkəmli simaları, gənc bloqqerlər, şəbəkə istifadəçiləri, tanınmışlar və sadə oxucular tərəfindən əsərin audio-vizual formatda, oxucular tərəfindən səsləndirməklə, video çəkiliş aparmağı,

film formasında hazırlanması və Internetdə yayımının təşkili, kitabın bir sıra dillərdə tərcümə variantının elektron formada şəbəkə resursları və e-kitabxanaya hazırlanması, həmçinin, yayımı, o əsər haqqında yazılan filoloji materiallardan ibarət e-almanax hazırlayıb e-kitabxanada yerləşdimək, müəllifin aforizmlərindən ibarət kitabın çapı, yayımı, təqdimatı, sosial şəbəkələrdə təbliğatı nəzərdə tutulur. Kitabdan parçalar oxuyanlarda Azərbaycanlılıq, vətənpərvərlik, milli-mənəvi dəyərlərimizə maraq artacaq.

Görkəmli yazıçı, dəyərli alim və pedaqoq Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsərinin elektron variantda hazırlanaraq gənclərə çatdırılması, həm də yeni media və sosial şəbəkələrdə layihəyə İKT dəstəyi verilməsi üçün kreativ innovasiyalar yaratmaq.

Əsas məqsəd Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsərindəki vətənpərvərlik intonasiyanı gənclərimizi innovativ-kreativ birləşdirən bütün milli-mənəvi kitab kimi motivasiya formasında təbliğ etməkdir. Gənclərin yeni İKT texnologiyaları, Feysbuk, Youtube, Instagram, Tvviter, TikTok, həmçinin, Vatsap kimi platformalarından yararlandığını nəzərə alaraq bu

əsərin səsli və görüntülü formasını (audio-video format), eləcə də elektron variantda yayıma hazırlamaqla İnteretdə trend yaratmaq mümkündür.

Layihə icraçıları aşağıdakı vəzifələri qarşılara məqsəd kimi qoyublar:

Azərbaycan ədəbiyyatını vətənpərvərlik nümunəsi olaraq gənclərə sevdirmək.

Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsərindəki vətənpərvərlik ruhunu yeni formalarla 55 milyonluq diasporumuzun yeni nəsil nümayəndələrinə çatırmaq.

İnternetdə Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsərindən vətənpərvərlik trendi kimi istifadə edərək motivasiya kim yeni nəsilə aşılamaq. Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsərini müxtəlif şəxslər tərəfindən səsli - audio kitab formasında hazırlamaq və bu yönə gəncləri həvəsləndirmək.

Müxtəlif insanlar tərəfindən Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsərinin parça-parça mütaliəsini təşkil etməklə vizual kitab - video film

formasında hazırlamaq və bu yönə gənclərin imkanlarından bəhrəlmək.

Yazıcı-alimin "Bir gəncin manifesti" əsəri haqqında yazılan filoloji materiallardan ibarət e-almanax hazırlayıb e-kitabxanada yerləşdimək, yaymaq.

Ədibin həyat və yaradıcılığı, "Bir gəncin manifesti" əsərinin gənclərin vətənpərvərlik ruhda böyüməsindəki rolu haqqında tədbir təşkil etmək. Müəllifin aforizmlərindən ibarət kitabçanın çapı, yayımı, təqdimatı, sosial şəbəkələrdə təbliğatı nəzərdə tutulur.

Layihənin fəaliyyət mərhələləri:

1. Azərbaycan ədəbiyyatını vətənpərvərlik nümunəsi olaraq gənclərə sevdirmək məqsədilə Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsərin vətənpərvərlik ruhunu yeni formatlarda 55 milyonluq dünya azərbaycanlılarına, xüsusən də yeni nəsil nümayəndələrinə çatırmaq üçün aşağıdakı formalarda nəşrə / yayına hazırlamaq:
- Səsli - audio kitab formasında: "Bir gəncin manifesti" əsərin maraqlı hissələri müxtəlif şəxslər

tərəfindən parçalarla ifası hazırlamaq və geniş ictimaiyyətə, eləcə də əngəlli gənclərə çatdırmaq.

- Görüntülü - vizual kitab formasında: "Bir gəncin manifesti" əsərinin maraqlı hissələri müxtəlif şəxslər tərəfindən parçalarla ifası videoya almaq, yayına hazırlamaq, İnternetdə və sosial şəbəkələrdə, videopaylaşım portallarında yerləşdirmək, Ümumazərbaycan milli-mənəvi dəyər kimi dünyada yaşayan 55 milyonluq soydaşlarımıza, geniş ictimaiyyətə, eləcə də əngəlli gənclərə çatdırmaq.

2. Elektron kitab: imkan daxilində müxtəlif dillərdə "Bir gəncin manifesti" əsərinin elektron formatda hazırlamaq, e-kitabxanalarda, İnternet resurslarında yerləşdirməklə Mir Cəlal Paşayev yaradıcılığını və Azərbaycan ədəbiyyatını populyarlaşdırmaq.

3. Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsəri haqqında yazılan filoloji materiallardan ibarət e-almanax hazırlayıb e-kitabxanada yerləşdimək, yaymaq, sosial şəbəkələrdə təbliğatı.

5. Internetdə Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsərindən vətənpərvərlik trendi kimi tanıtmaqla bu istiqamətdə motivasiya məhsulu kim

yeni nəslə aşılamaq, bu yönədə gəncləri həvəsləndirmək.

6. Sosial şəbəkələrdə - İnternetdə yeni mütaliə və virtual-kreativ aksiyaya başlanılaçq, müxtəlif gənc insanlar tərəfindən Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsəri parça-parça mütaliəsini təşkil etməklə vizual kitab - videofilm formasında hazırlan məhsul vasitəsilə sosial şəbəkələrdə vətənpərvərlik hərəkatı kimi gənclərin imkanları səfərbər ediləcək.

7. Mir Cəlal Paşayevin həyat və yaradıcılığı, "Bir gəncin manifesti" əsərinin gənclərin vətənpərvərlik ruhda böyüməsindəki rolu haqqında real/virtual tədbir həyata keçirmək.

8. İnternet, Feysbuk, Tvviter və Youtube və b. şəbəkələrdə bu istiqamətdə fəaliyyətlərin dəstəklənmək, ayrıca sosial şəbəkə resursunun yaradılması, gənclərin, yeniyetmələrin, məktəblilərin intellektual səviyyəsini yüksəltmək üçün fəaliyyətlərin qurulması.

Layihənin yetərincə təbiği və ictimaiyyətə çatdırılması işi düzgün işlənmiş media-plan vasitəsilə gerçəkləşdiriləcəkdir. Virtual aksiyaların təşkili, İnternet, Feysbuk, Tvviter və Youtube və

b. şəbəkələrdə bu istiqamətdə fəaliyyətlərin dəstəklənmək, ayrıca sosial şəbəkə resursunun yaradılması, gənclərin, yeniyetmələrin, məktəblilərin intellektual səviyyəsini yüksəltmək üçün fəaliyyətlərin qurulmasına xüsusi diqqət ayrılacaqdır. Fəaliyyətlər zamanı layihənin təqdimatına və təbliğinə xüsusi önəm veriləcəkdir: istər ölkə daxilində, istərsə də dünyada əngəlli gənclərin kreativ-kulturoloji potensialının, ədəbi resurslarının geniş yayılmasına səbəb olacaq. Televiziyyada və mətbuatda («525-ci qəzet», “Təzadlar”, “Bakı-xəbər” kimi ölkənin nüfuzlu mətbu orqanlarında, Space TV, “Dünya” TV, İNK TV kimi televiziya kanallarında və digər KİV-də, İnternet saytlarında), müxtəlif sosial şəbəkə və foto-videoideo paylaşım platformalarında layihə, virtual mərkəz, e-kitab və rəqəmsal nəşrlər, elektron kitabxanadakı ayrıca bölüm haqqında rəylər, fikirlər, məqalələr çap olunacaq, müzakirə xarakterli reportaj və süjetlər hazırlanacaqdır.

Layihənin nəticələri:

1. Vətənpərvərlik nümunəsi olaraq Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsəri fərqli, İKT texnologiyalarına uyğun olaraq yeni formatlarda 55 milyonluq dünya azərbaycanlılarına, xüsusən də yeni nəsil nümayəndələrinə, gənclərə çatırmaq üçün aşağıdakı formalarda nəşri və yayımı təşkil olunacaq.
2. "Bir gəncin manifesti" əsərinin bəzi hissələri müxtəlif şəxslər tərəfindən parçalarla ifası hazırlamaq və geniş ictimaiyyətə, eləcə də əngəlli gənclərə çatdırmaq üçün yeni səsli - audio kitab hazırlanacaq.
3. "Bir gəncin manifesti" əsərinin maraqlı hissələri müxtəlif şəxslər tərəfindən parçalarla ifası videoya alınacaq, yayımı hazırlanaraq Internetdə və sosial şəbəkələrdə, videopaylaşım portallarında yerləşdiriləcək, ümumazərbaycan milli-mənəvi dəyər kimi dünyada yaşayan 55 milyonluq soydaşlarımıza, geniş ictimaiyyətə, eləcə də əngəlli gənclərə çatdırılacaq görüntülü - vizual kitab, bədii-sənədli videofilm hazırlanacaq.
4. Müxtəlif dillərdə "Bir gəncin manifesti" əsərinin elektron kitab formasında hazırlanacaq, e-kitabxanalarda, Internet resurslarında

yerləşdiriləcək, Mir Cəlal Paşayevin yaradıcılığı və Azərbaycan ədəbiyyatı gənclər arasında populyarlaşdırılacaq.

5. Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsəri haqqında yazılan filoloji materiallardan ibarət e-almanax hazırlanacaq, e-kitabxanada yerləşdirilərək, gənclərin azad istifadəsi üçün yayılacaq.

6. Müəllifin aforizmlərindən ibarət cib kitabı formasında toplunun çap ediləcək, gənclərə, tələbələrə paylanacaq, e-variantı Internetdə və e-kitabxanada sərbəst yayım üçün yerləşdiriləcək, geniş ictimaiyyət üçün təqdimatı, sosial şəbəkələrdə güclü təbliğatı aparılacaq.

8. Internetdə Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsərindən vətənpərvərlik trendi kimi tanıtmaq və bu istiqamətdə motivasiya modeli kimi yeni nəslə aşılanacaq, bu yöndə gəncləri həvəsləndiriləcək.

9. Sosial şəbəkələrdə - Internetdə yeni mütalifə və virtual-kreativ aksiyaya başlanılacaq, müxtəlif gənc insanlar tərəfindən Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsəri parça-parça mütləqəsini təşkil etməklə vizual kitab - videofilm formasında

hazırlan məhsul vasitəsilə sosial şəbəkələrdə vətənpərvərlik hərəkatı kimi gənclərin imkanları səfərbər ediləcək.

10. Mir Cəlal Paşayevin həyat və yaradıcılığı, "Bir gəncin manifesti" əsərinin gənclərin vətənpərvərlik ruhda böyüməsindəki rolu haqqında real tədbir təşkil olunacaq.

11. İnternet, Feysbuk, Tvviter və Youtube və b. şəbəkələrdə bu istiqamətdə fəaliyyətlərin dəstəklənmək, ayrıca sosial şəbəkə resursunun yaradılması, gənclərin, yeniyetmələrin, məktəblilərin intellektual səviyyəsini yüksəltmək üçün fəaliyyətlər qurulacaq.

Layihənin qiymətləndirilməsi:

Müvafiq qanunvericilik aktları, qanunlar, normativ sənədlər, eyni zamanda Azərbaycan Gənclər Fonduñun tələblərinə uyğun olaraq qiymətləndirmə indikatorları müəyyənləşdiriləcək və ona uyğun olaraq qiymətləndirmə aparılacaq.

Xüsusən də aşağıdakı cəhətlərə əhəmiyyət veriləcək:

- tərəfdaş və əlavə donorlar haqqında məlumat;
- layihə çərçivəsində fəaliyyət haqqında Fondun əvvəlcədən məlumatlandırılması;
- layihə çərçivəsində fəaliyyət zamanı Fondun adının və loqosunun nümayiş olunması;
- layihə sənədlərinin uyğun strukturu; layihə üzrə əmrlər;
- layihədə çalışan işçilərin sayı, işçilərlə bağlanmış əmək, mülki-hüquqi xarakterli və könüllü müqavilə;
- layihənin iştirakçılarının sayı;
- layihə çərçivəsində tədbirə dəvət olunmuş şəxslərin sayı və tərkibi;
- layihə ilə bağlı ictimaiyyətin məlumatlandırılması;
- layihə çərçivəsində tanıtım materialları, gündəlik və programlar;
- nəşr – paylama materiallarının (e-kitab, vizual məhsullar, sosial media və Internet TV programları və s.) iştirakçılara verilməsi;

- layihə çərçivəsində xidmətlər; layihə fəaliyyətinin icra planına uyğunluğu, işlərin yerinə yetirilib-yetirilməməsinin müəyyən edilməsi;
- tədbir zamanı qoyulan mövzunun layihə mövzusuna uyğunluğu;
- layihə çərçivəsində iştirakçılarla qiymətləndirmə işinin aparılması.
- mütəxəssislər tərəfindən bu layihənin həm peşəkar dairələri, həm geniş ictimaiyyət tərəfdən müzakirəsi, mətbuatda işıqlandırılmasına şərait yaradılacaq;
- layihənin iştirakçılarının sayı;
- layihə çərçivəsində tədbirə dəvət olunmuş şəxslərin sayı və tərkibi;
- layihə ilə bağlı ictimaiyyətin məlumatlandırılması;
- layihə çərçivəsindətanıtım materialları, gündəlik və programlar;
- nəşr – paylama materiallarının (e-kitab, vizual məhsullar, sosial media və Internet TV programları və s.) iştirakçılara verilməsi;

- layihə çərçivəsində xidmətlər; layihə fəaliyyətinin icra planına uyğunluğu, işlərin yerinə yetirilib-yetirilməməsinin müəyyən edilməsi;
- tədbir zamanı qoyulan mövzunun layihə mövzusuna uyğunluğu;
- layihə çərçivəsində iştirakçılarla qiymətləndirmə işinin aparılması.

Layihənin davamlılığının təmin edilməsi istiqamətində nəzərdə tutulan fəaliyyətlər:

Layihə uğurla yekunlaşdırılardan sonra da fəaliyyətlər davam etdirilərək aşağıdakı istiqamətdə işlər həyata keçiriləcək:

- Davamlı olaraq o istiqamətdə Internetüstü fəaliyyətlər daha da genişləndiriləcək və ardıcıl işlər görüləcək;
- Yaradılacaq sosial şəbəkə resurslarında yenə də bu mövzuda müxtəlif materiallar paylaşılacaq;
- Internetdə, elektron kitabxanada, sosial mediada yeni formatlarda, vətənpərvərlik mövzusunda elektron kitablar, rəqəmsal nəşrlər, eləcə də yeni kreativ materiallar sosial şəbəkələrdə onlayn-

oflayn yayımlanacaq, daimi fəaliyyət göstərəcəkdir;

- Elektron kitablardan ibarət virtual sərgi ardıcıl təşkil olunacaqdır.

- Mütəxəssislər tərəfindən bu layihənin həm peşəkar dairələri, həm geniş ictimaiyyət tərəfdən müzakirəsi, mətbuatda işıqlandırılmasına şərait yaradılacaq;

- Gələcəkdə Mircəlalşunaslıq və vətənpərvərlik ədəbiyyatının müxtəlif qollarına aid sahə elektron kitabxanaları, eləcə də şəbəkə nəşrlərini özündə birləşdirəcək resurslar yaradılacaq;

- Milli Virtual-Elektron Kitabxana daha da genişləndiriləcək, eyni zamanda ölkəmizin daxilində və xaricdəki anoloji Internet kitabxanaların şəbəkəsinə qoşulması, qarşılıqlı-faydalı əməkdaşlığı xüsusi əhəmiyyət veriləcəkdir;

- Layihənin növbəti mərhələsi hazırlanaraq donor təşkilatlara təqdim olunacaq və s.

Xatırlatmaq yerinə düşər ki, YYSİB milli və dünya mədəniyyəti, elm və ədəbiyyati hadisələrinin təbliği, real, eyni zamanda məsafləli - elektron

təlim və kursların təşkili, Azərbaycan intellektual sərvətlərini, ədəbiyyatını, mədəniyyətini inkişaf etdirmək, zənginləşdirmək, xaricdə tanıtmaq, Internet resursları, elektron kitabxana istiqamətində yeni nəsil yaradıcı insanları səfərbər etmək və s. sahələrdə fəaliyyətini qurub.

Təşkilat 22 ildir respublika əhəmiyyətli və beynəlxalq səviyyəli mədəniyyət, elm, ədəbiyyat, sənət, kitab nəşri və təbliği, qəzetçilik, yeni mass-media, bloqqerlik, e-kitabxana və Internet resurslarının zənginləşdirilməsi kimi sahələrlə fəaliyyəti ilə məşğul olur. 13 dəfə Bakı Kitab Bayramı – illik Milli Kulturoloji layihə həyata keçirib, 12 kitab nəşr etmiş, çoxsaylı mətbuat-ədəbiyyat layihələri həyata keçirmişdir. Hazırda Internetdə və ictimai düşüncədə “Virtual Azərbaycan” layihəsini gerçəkləşdirir. Qurumun dəyərli layihəsi əsasında www.kitabxana.net ünvanlı Milli Virtual-Elektron Kitabxana - Internet portalı yaradılıb və fəaliyyət göstərir. Internetdə və sosial şəbəkələrdə 20-yə yaxın resursları fəaliyyət göstərir. İndiyəcən bir neçə virtual e-kurs yaradıb və 3000-dən artıq elektron kitabı hazırlayaraq Internet istifadəçilərinin azad istifadəsinə təqdim edilib. Təşkilatın fəaliyyəti milli, eləcə də dünya

mədəniyyətini və ədəbiyyatını həm ölkə daxilində, həm də xaricdə təbliğ etmək, yeni nəsil yaradıcı insanların əqli-intellektual, sosial və müəlliflik hüquqlarının qorunması istiqamətində fəaliyyət göstərmək, sənət adamlarının yaradıcılığını cəmiyyətə tanıtmaq, çağdaş mədəniyyəti və ədəbiyyatı inkişaf etdirməklə milli kulturoloji-intellektual düşüncənin zənginləşməsinə yardımçı olmaq, mədəniyyətlərarası dialoqu, sivilizasiyaların integrasiyanı gücləndirməklə qloballaşan dünyada Azərbaycanın inkişafına, estetik-bədii irsini yüksək səviyyəyə çatdırmaqdır. QHT fəaliyyət istiqamətlərinə uyğun olaraq ədəbi-mədəni, kulturoloji hadisələr gerçəkləşdirir, hüquqi-mədəni maariçilik, gənc yaradıcı insanların ictimai maraqlarını ifadə edir, mədəniyyətlə, ədəbiyyat, Internet, sosial şəbəkələr, virtual resurslar, elektron kitabxanalar, kreativ innovasiyalarla bağlı kulturoloji layihələri hazırlayıv və uğurla həyata keçirir, qarşısına qoyduğu məqsədlərə çatmağa çalışır.

www.kitabxana.net

Milli Virtual-Elektron Kitabxananın təqdimatında

“Bizi innovativ-kreativ birləşdirən kitab: Mir Cəlal Paşayevin “Bir gəncin manifesti” adlı kulturoloji layihə. Elektron kitablar

Bu rəqəmsal nəşr və elektron kitablar Azərbaycan Respublikasının Gənclər Fondunun maliyyə dəstəyi ilə (2020-ci il maliyyə yardımı müsabiqəsi), Yeni Yazarlar və Sənətçilər İctimai Birliyi tərəfindən həyata keçirilən, www.kitabxana.net - Milli Virtual-Elektron Kitabxananın “Bizi innovativ-kreativ birləşdirən kitab: Mir Cəlal Paşayevin “Bir gəncin manifesti” adlı kulturoloji layihəsi çərçivəsində çapa hazırlanıb və yayımlanır.

Kreativ-bədii layihənin bu hissəsini maliyyələşdirən qurumlar:

Azərbaycan Respublikasının Gənclər Fondu

<http://youthfoundation.az>

Yeni Yazarlar və Sənətçilər İctimai Birliyi:

www.kitabxana.net və YYŞİB-nin
müştərək nəşri

“Yazıcı və zaman”. Mir Cəlal Paşayev – 100. III cild. 3 və 4 e-kitablar

www.yysq.kitabxana.net

**Bu silsilədən olan digər e-kitablarını buradan
oxuyun:**

http://kitabxana.net/?oper=e_kitabxana&cat=192

“Bizi innovativ-kreativ birləşdirən kitab: Mir Cəlal
Paşayevin “Bir gəncin manifesti” adlı kulturoloji
layihə çərçivəsində hazırlanan Feysbukda səhifəmizi
və virtual kursu buradan izləyin:

<https://www.facebook.com/YeniYazarlar>

Aydın Xan Əbilov,

Yeni Yazarlar və Sənətçilər İctimai Birliyinin sədri,

Prezident təqaüdçüsü, yazıçı-kulturoloq

www.kitabxana.net və YYSİB-nin
müstərək nəşri

179

MÜNDƏRİCAT

DİLÇİLİK - 3

Ağamusa Axundov

Zamanın
fövqündə.....

Tofiq Hacıyev

Mir Cəlal: sözü və
özü.....

Elbrus Əzizov

Mir Cəlalın bədii dilə münasibəti və onun üslubu haqqında..

Yusif Seyidov

Elmimizin büyük kori-
feyi.....

Buludxan Xəlilov

Mir Cəlalın dilçilik görüşlə-
ri.....

Əbülfəz Quliyev

«Füzuli sənətkarlığı»nda dil məsələlə-
ri

Nəsir Əhmədli

Söz sərra-
fi.....

Bəxtiyar Məmmədzadə

Mir Cəlal hekayələrində əcnəbi sözlərdən istifadənin
bədii poetik səciyyə-
si.....

İsmayıл Əhmədzadə

Mir Cəlalin hekayə dilində tabeli mürəkkəb cümlelər
(«Günün hekayələri» silsiləsi).....

Fikrət Əlizadə

Mir Cəlalin hekayələri və mətn.....

Qənirə Bəyzadə

Mir Cəlalin dilində üslubi-semantik imkanlar.....

Akif Miriyev

Bədii mətndə ədəbi dil normaları (Mir Cəlalin əsərləri əsasında).....

Aslan Bayramov

Mir Cəlalin əsərlərində atalar sözü.....

Həcər Hüseynova

Mir Cəlalin bədii əsərlərində aforizm.....

Xəlil Əliyev

Mir Cəlalin onomastik vahidlərdən istifadə üsulu.....

Arzu Bayramova

Mir Cəlalin əsərlərində onomastik vahidlər.....

Şəfiqə Məhərrəmova

Mir Cəlalin bədii əsərlərində işlənmiş rus və Avropa mənşəli alınma sözlərin üslubi xüsusiyyətləri.....

Aynur Məmmədova

«Kitabi-Dədə Qorqud» motivli əsərlərdə dialektizmlər.....

SOSİAL ELMLƏR - 4

Fuad Qasımovadə

Mir Cəlal Paşayev Şərqdə ədəbiyyat və fəlsəfənin, bədii təfəkkürlə fəlsəfi təfəkkürün vəhdəti haqqında.....

Hikmət Əlizadə

Mir Cəlal Paşayevin sosial-pedaqoji baxışları.....

Nübar Muxtarova

Nəsillərə nümunə.....

Rəfiqə Mustafayeva

Mir Cəlalin hekayələrində tərbiyə məsələləri.....

Qızılıgül Abbasova

Mir Cəlalin bədii yaradıcılığında mənəvi problemlər.....

Bilal Həsənli

Mir Cəlal yaradıcılığının tədrisi prosesində şagirdlərdə bədii təhlil bacarıqlarının formalasdırılması.....

Yusif Aslanov

Ümumtəhsil orta məktəblərində Mir Cəlal yaradıcılığının tədrisi.....

Aynurə Cəfərova

Mir Cəlal irsinin bibliografiya təminatı.....

“Yazıçı və zaman”. Mir Cəlal Paşayev – 100. III cild. 3 və 4 e-kitablar

Aydın Xan Əbilov. “Bizi innovativ-kreativ birləşdirən kitab: Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" adlı kulturoloji layihə.....